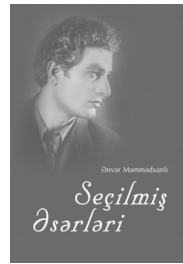
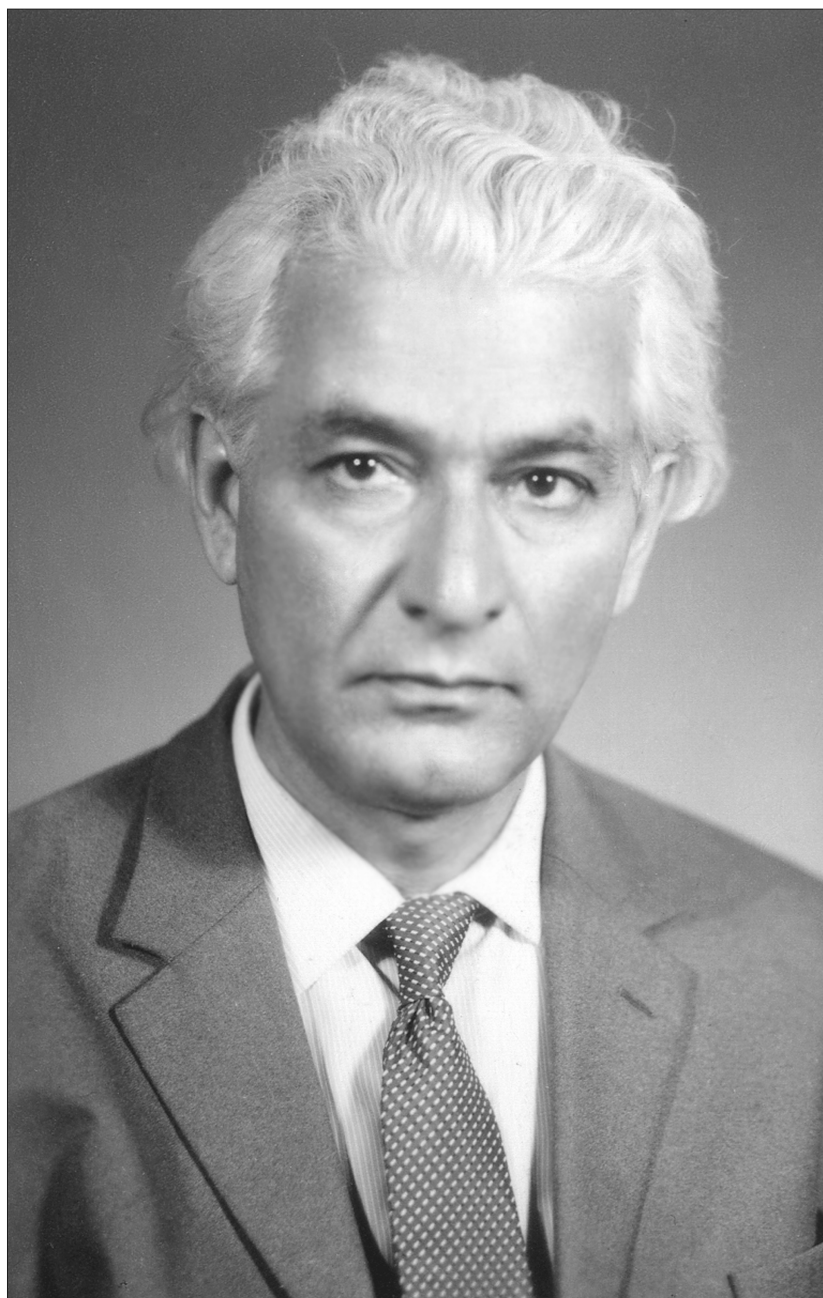

Ənvər Məmmədخانlı

Seçilmiş əsərləri

BAKİ-2012

Azərbaycan Respublikası
Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi

ƏNVƏR MƏMMƏDXANLI

SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ

«Təhsil»
Bakı-2013

Bu kitab Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Azərbaycanın Xalq Yazıçısı «Ənvər Məmmədخانının 100 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında» 6 fevral 2013-cü il tarixli sərəncamına əsasən çap olunur.

Məmmədخانlı Ənvər

M 52 Seçilmiş əsərləri. Bakı, «Təhsil», 2013, 184 səh.

Kitab yazıcının 100 illiyi münasibətilə Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi tərəfindən nəşr edilir. Kitabda Ənvər Məmmədخانının müxtəlif illərdə qələmə aldığı maraqlı hekayələr toplanmışdır.

BAKİ GECƏLƏRİ

Yadımdan çıxmayıb o ulduzlu avqust gecəsi ki, yuxarıda göy qübbəsi «min bir çiçəkli, min bir yarpaqlı» idi, aşağıda isə bir dağ kəndi çoxdan işıqlarını söndürmüşdü, ertədən yuxuya getmişdi, amma kəndin yuxarı başında, meşə ətəyində, bizim evdə hələ də yeddiillik çıraq yanırdı.

Anam heybəmi ayın-oyunla doldururdu, atam doqqaz qabağında, qoşulu öküz arabasının yanında məni gözləyirdi.

Bütün gecəni yol gedəcəkdik, səhər açılanda dəmir yolu stansiyasına çatacaqdıq və hər gün səhər tezdən günbatandan gəlib beş dəqiqə o stansiyada nəfəsini dərən, sonra günçixana doğru çapan bir sürət qatarı məni həsrətində olduğum uzaqlara, az qala dünyanın o başına, təkcə adı yanımda çəkildə ürəyim döyünən böyük və əfsanəvi bir şəhərə aparacaqdı. Və mən orda ömrümdə ilk dəfə dəniz adlanan möcüzəni görəcəkdim, o şəhərin yan-yörəsindəki neft buruqları meşəsində gəzəcəkdim, elə bir meşədə ki, orda minlərlə qara çeşmələr qaynayırdı və gecələr kəndimizi işıqlandıran yeddiillik çıraqların hamısında o qara çeşmələrin ağ cövhəri yanırdı.

O ağ cövhəri isə bizim tərəflərə, dəmir yolundan uzaq kəndlərə vaxtaşırı günçixandan gələn dəvə karvanları gətirirdi. O karvanlar ki caydaq dəvələrin hürgücləri dərisi qapqara tuluqlarla yüklü olurdu, onlar keçdikləri kəndlərə, obalara o şəhərin göndərdiyi işıqı paylaya-paylaya baş alıb günbatana doğru gedərdilər.

Kənddə birinci xoruz banı idi, avqust göylərində tez-tez ulduzlar axırdı, ayın solğun ziyasına qərq olmuş kiçik meyvə bağlı həyatımızda qapqara bir pişik yenə cır alça ağacının gövdəsini cırmaqlayırdı və elə bil bülöv daşına bıçaq çəkib korşalmış

caynaqlarını ovxarlayırdı, uzaqlarda isə başıqarlı sıra dağlar ətəyindəki taxılı biçilmiş kövşənlərə yenə od vurulmuşdu ki, torpaq gələn ilki əkin üçün gübrələnsin və o vaxt ki o dağların ətəkləri zolaq-zolaq alovlu olurdu, o yanan kövşənlər hər gecə o dağları çəkib çox yaxına gətirirdi, gündüzlər isə dağlar yenə geri çəkilirdi və geniş bir vadiyə səpələnmiş kəndlər, obalar üstündə nəhəng divarlar kimi bir-birinin dalında göyə ucalırdı.

...Sürət qatarı guruhagurla gələndə kiçik dəmiryol stansiyası zağ-zağ əsmişdi. Yer titrəmişdi, çiyini xurcunlu kənd adamları vaqonlara doğru cummuşdular. Mən həyəcanla atamın çiyindən, atam isə tələsik mənim alnımdan öpmüş və demişdi:

– Di get, yaxşı yol, amma orda papağımızı yerə soxma!

Bütün yolu bircə dəqiqə də olsun vaqon pəncərəsindən qopmamışdım, nə bir tikə çörək yemişdim, nə bir qurtum su içmişdim, ayaq üstündə günü axşam eləmişdim, çünki ilk dəfə idi, sürət qatarında ürəyimin susadığı elə bir sürətə qovuşmuşdum ki, bu sürəti qavramaqla səmərəli olub bütün dünyanı unutmuşdum.

Uzaqlara baxmışdım, göy əyrisi ağır tərpənişli nəhəng çevrə kimi sağdan sola hərəkətə gəlmişdi, yaxına baxmışdım, relslərin yanından torpaq kükrəmişdi, arxaya axmışdı.

Üfüqlərə kimi uzanan ənginliklər isə ağacsız, kölgəsiz, qup-quru yanıq çöllər idi ki, o çöllərə səpələnmiş yastı-yapalaq daxmalı kənd və obaların fərəhsiz mənzərəsindən göz yorulurdu, ürək sıxılırdı.

Amma sonra qatar dayanmadan kiçik bir stansiyadan çapıb keçərkən yaxın kəndlərdən birinin arxasından çıxan və sanki o kəndin yastı-yapalaq daxmaları üstündən uçaraq irəli şığıyan böyük bir ceyran sürüsü sürət qatarıyla yarışa başlarkən bu yovşanlı-sirkanlı bomboz düzənlərə elə bir yaraşıq vermişdi ki, vaqonların pəncərələri bir anda adamlarla əhatə olunmuşdu. Mürgü döyən qocalar mürgünün yapışqanlı yuxusunu hörümçək toru kimi üzlərindən silmişdilər və kiçik uşaqların gözlərindən bir dərya işıq aşırıb-daşmışdı...

* * *

Günbatan çağı sürət qatarı Bakı vağzalının üstüörtülü platforması qarşısında dayanmışdı və birinci olaraq vaqondan yerə mən sıçramışdım, heybəmi çiynimə aşırıb vağzal önündəki meydana çıxmışdım, burda atları tumarlı, sürücüləri çox uzun çuxalı saysız-hesabsız qara rəngli faytonlar iki cərgə ilə bir-birinin dalınca düzülüb dayanmışdı və müştəri çağıran o faytonçuların səsküyü meydanı elə başına götürmüşdü ki, qoca bir faytonçu ikinci dəfə məni səsləyib və demişdi:

– Adə, çöllü balası, ağzını açıb hara baxırsan, otur gedək, yoxsa vağzalın xəzpuşları mafar verməz, heybəni çiynindən, papağını başından elə çırpışdırar ki, sonra ağzın bir saat açılı qalar.

Yarım saat sonra şəhərin günbatanında dağüstü məhəllənin bir küçəsində faytondan düşmüşdüm və üçmərtəbəli böyük bir evin bir əlcə həyətinin ortasında dayanmışdım, əllərimi heybəmin döşündən asılmış gözü üstə çarpazlamışdım və aşağıdan, elə bil dərin quyu dibindən yuxarıya – şüşəbəndli mərtəbələrə baxa-baxa qalmışdım.

Çünki böyük şəhərin bu evi haqqında bildiyim yalnız o idi ki, bu evin hansı mərtəbəsindəsə mənim şəhərli sonsuz xalamla əri Əlimürsəl kişinin iki otaqdan ibarət mənzilləri var.

Yuxarıda, böyük evin yastı damı üstündə bir oğlan uşağı məhəccər qırağında dayanmışdı və bez köynəyi altından çıxartdığı ağ göyərçinləri bir-birinin dalınca göyə atdıqca, o quşlardan bəziləri havalanırdı, qanad çalıb göyə millənirdi, digərləri bir neçə dəfə qanadını şaqqıldadır, çox tez geri dönür və damın qırağında bir-birinin yanına düzülərək, yanakı baxışlarla aşağıya, həyətdə dayanmış mənə tərəf boylanırdı. Bu vaxt ikinci mərtəbənin aynabəndindən bir qız da başını çölə çıxartmışdı və eynilə damın qırağına düzülüb o ağ göyərçinlər kimi yanakı bir baxışla aşağı baxmışdı və başı çalpapaqlı, çiyni qırmızı heybəli görkəmin, görünür, diqqətini çəkmişdi ki, boynunu bir az da irəli uzatmışdı.

Kəhrəbə boyunbağısı, xurmayı saçları axmışdı, üzüaşağı tel tökülmüşdü və bənövşəyi gözləri bir an məni tədqiq eləyəndən sonra demişdi:

– Bağışla a... deyəsən, nabeləd adamsan, niyə məəttəl qalmısan orda, kimi axtarırsan?

– Kənddən gəlmişəm, – demişdim, – amma bilmirəm xalamgil burda hansı mərtəbədə olur.

Şəhərli qız şuxluğa başlamışdı:

– Bu evdə o qədər xala var ki, hansı mərtəbəyə qalxsan, rastına cavanəzən bir xala çıxar, hayıl-mayıl olarsan.

Qıza bir söz deməyə macal tapmamış bu dəfə də birinci mərtəbənin şüşəbəndi arxasından kiminsə çox xırıltılı yoğun səsi gəlmişdi:

– Eşidirsən, arvad, xalasıgilə gəlib oğlan! Daha kənddə, yerə bel vuran qalmadı, doldu şəhər ağzınacan motal papaqlarla – elə bunlar, bu cinni-cəfər qoşunu qapıb aldı imarətimin iki mərtəbəsin mənim əlimdən...

Qaşları çatılmışdı, əgər birinci səsdən, şəhərli qızın o ilahi səsndən sonra bu ikinci nahamar səs böyük şəhər təkəbbürünün səsi idisə, mən də dərhal kiçik bir dağ kəndinin təkəbbürü ilə qarşı qoymağa hazır idim ki, yuxarıdan yenə şəhərli qızın gümüş cingiltili səsinə eşitmişdim:

– Vaxsey, fikir vermə ona, qoca kişidir, elə qocalıb ki, hələ də milisə polis deyir...

Sonra bilmişdim ki, bu böyük imarət o qocanın şəxsi mülkü imiş, amma indi ancaq birinci mərtəbə qocanın əlində qalıb, ikinci mərtəbə ilə üçüncü milliləşdirilmişdir, daha sonra isə belə bir səhnənin şahidi olmuşdum ki, o milliləşdirilmiş mərtəbələrin aynabəndlərindən qadınlar bir-birilə atışanda, qoca əlində çəlik həyəət çıxmışdı və başını yuxarı qaldıraraq bağırırmışdı ki, kəsin səsinizi, bihəyalar, yoxsa bu saat gedib polis çağırıram və bir dəqiqə əvvəl bir-birinə söz atan o qadınlar o saat hırıltılı başlarını geri çəkmişdilər.

Çaşıb qaldığımı görən şəhərli qızı:

– A, – demişdi, – bəlkə, Tutu xalanın bacısı oğlu elə sənsən, dünən dizinə döyürdü ki, Yunis gəlib çıxmadı, uşaqcıqaz imtahanlara gecikdi, çıx yuxarı üçüncü mərtəbəyə, qoy yazıq arvad uşaqcıqazını görüb sevin sin!

Və qız başını yuxarı qaldırmışdı, dam üstündə quş uçurdu balaca oğlanı səsləmişdi:

– Səttar, ordan Tutu xalaya de ki, bacısı oğlu gəldi, gözləri aydın!

Sonra yenə aşağı baxmışdı və düz üzümə yönəldilmiş şux bir gülüşlə başını geri çəkmişdi, aynabənd arxasında yox olmuşdu.

Və o dəqiqə elə bil axşamın da titrək işığı sönmüşdü, kiçik həyətə dərin zülmət qaranlıq çökmüşdü.

* * *

Tutu xala məni qupquru sinəsinə basmışdı, kövrəlmişdi. Hıçqırmışdı və istəmişdi bir ağız məni oxşasın, amma Əlimürsəl kişi aman verməmişdi, məni və atamı məzəmmət eləməyə başlamışdı:

– Dədəyə üç dəfə kağız göndərmişəm ki, səni tez yola salsın, hazırlıq kurslarına imtahanlar çoxdan başlanıb, yaxşı ki, kağız-kuğazunda əgər-əskik yox idi, qəbul elədilər. Sizə, kənddən gələnlərə güzəştə gedirlər, indi çalış imtahanlarda bizi xəcil eləmə!

– Narahat olmayın, Əlimürsəl dayı, çalışırıq şələmizi sudan çıxardaq.

– Çıxartsan yaxşıdır, yox əgər şələ-küləni qoltuğuna versələr...

– Allah eləməsin, a kişi, ağzını xeyirliyə aç...

– Şər deməsən xeyir gəlməz... Onda aparacam səni mədəyə yanımda açarçı işləyəcəksən!

Sonra qoca buruq ustası ayağa qalxıb paltarını dəyişib və mədənə getmişdi – çünki yenə bir həftə gecə növbəsində işləyəcəkdi.

Heybəmdəki ayın-oyunu boşaldan Tutu xala isə anamın qarasına deyilməyə başlamışdı:

– Bıy, qıza bax a... Nə olub, nə xəbərdir, Basqal kəlağayıdır bu? Bu nə bədxərəklikdir? Barama qurdu saxlayırdı bu yay da?

Çay içmişdim, xalamın bitib-tükənməyən suallarına cavab vermişdim və içəri qaranılıqla dolanda xalam ayağa qalxmışdı, divardakı elektrik düyməsini çıqqıldatmışdı, otaq tavandan asılmış üçqanadlı çilçirəğin ağ işığı ilə dolmuşdu, sonra xalam məni dalınca salıb, mənim üçün hazırladığı ikinci kiçik otağa aparmışdı.

Xalamın ardınca içəri girmişdim və içəri girən kimi o kiçik otağın kiçik pəncərəsi gözlərim qarşısında elə əzəmətli bir mənzərə sərmişdi ki, irəli atılmışdım. Pəncərənin hər iki qanadını taybatay açmışdım və elə bil bir işıq dənizi aşıb-daşaraq üstümə gəlmişdi, sonra çəkilmişdi üzüaşağı axmışdı, gözümün şövqünü arxasınca aparmışdı və mən handan-hana səsimi çıxarmadan nəfəsimlə demişdim:

– Haradır ora, xalacan, hansı dünyadır ora?

Arxamda dəmir çarpayıdakı yatağımı sahmana salan xalam nəfəsimin səsinə eşitmişdi, gəlib yanımda dayanmış və demişdi:

– Hara olacaq. Bakıdır da, qadan alım... Bax ora, günçixan tərəf Qaraşəhərdir, ondan o yana Ağşəhərdir, düz qənşərindəki İçərişəhərdir, bu yan da, günbatan tərəf, Bayıl təpəsidir...

Gecə milyon işıqların aramsız titrəyişi içində idi və titrəyişdən gah o tərəfdə, gah bu tərəfdə ağ şüalar içində mavi qığılcımlar uçuşurdu, sonra gedib uzaqda yan-yana düzülmüş işıq topalarından at nalına oxşar böyük bir qövsü cızırdı və o atəşli qövsün içindəki hamar və üzü tutqun bir düzəngahda iki qırmızı nöqtə növbələşərək bir-bir yanıb-sönürdü.

Xalam da mənimlə bərabər xeyli baxmışdı o gecəyə, sonra yavaşdan «xudaya» deyib köksünü ötürmüşdü və getmək istəmişdi.

– Dayan, xalacan, – demişdim, – bax ora qaldı, demədin o hamar, o işıqsız düzənlik haradır ki, sinəsində qara bir çıraq yanır.

Xalam əlimin göstərdiyi uzağa baxmışdı və demişdi:

– Ora da dəryadır, qadan alım, ertədən yatarsan, sabah da gedərsən o dəryaya baxarsan, o salxım-salxım işıqlar da o dərya qırağındakı xiyabanın çıraqlarıdır.

Ertədən duracaqdım, sabah da gedəcəkdim o dəryaya baxacaqdım? Bir halda əl uzadıb zaman-zaman hələ uşaqlıq illərinin yuxularında çalxanan o mavi sonsuzluğa çatacaqdım – gecənin qurtarıb, səhərin açılacağını gözləməyə səbrim qalmamışdı.

Çalapağımı gözüm üstünə basmışdım, qapıya doğru yönəlmişdim, xalam xəbərdarlıq eləmişdi:

– Çox uzağa getmə, ha, elə burda öz küçəmizdə bir az gəzdolan, sonra qayıt evə, yıxıl yat, yol yorğunusan, canına qəsd eləmə.

Ürəyin səbirsizliyi idimi, intizarın tükənişi idimi, sirli bir səsin çağırışı idimi, nə idisə, məni elə bir həyəcan içində şəhərin yuxarı başından aşağı başına qovmuşdu ki, elə bil o dəniz bu saat ətəyini əlinə alıb qaçmağa başlayacaqdı və mən onun dalınca yüyürəcəkdim, amma çatmayacaqdım, sonra isə bütün ömrüm uzunluğunu itirilmiş o mavi dənizin sorağıyla diyarbədiyar gəzəcəkdim.

Sonra üzəsağı endikcə daha çıraqban olan küçələrdə daha çox vurnuxmuşdum. Yolu gah düzünə, gah köndələnə getmişdim, şəhərin axşam qaynarındakı izdihamı içində çox sıxcalanmışdım, çox çalxalanmışdım, böyük şəhər içində önümə çıxan kiçik bir şəhərin yuxarı başındakı qala qapılarından içəri girmişdim və burda ilişdiyim sehrin əlindən qurtulmaq üçün çox çırpınmışdım, nəhayət, qurtulub dəniz kənarına çıxarkən, sanki daşları faciəli əfsanəsindəki qara bir ehtirasın cəhənnəm dili ilə qarsılmış Qız qalasının uca və qara heykəlinə yalnız bircə an baxa bilmişdim.

Və burada – dənizkənarı xiyabanda qaynaşan izdihamı köndələnə yarıb keçəndən sonra, sinəm daş hörgülü bir səddə dirəndəndə o səddin çopur və nəmiş daşları üstə yaslanmışdım və

ömrümün unudulmaz bir gecəsində ömrümdə ilk dəfə gecə dənizi ilə üz-üzə qalmışdım.

Yaxının suları üstündə titrək işıltılar gəzinirdi, uzağın suları üstündə dağınıq qaraltılar sürünürdü və o qaraltılar arasında o iki qırmızı nöqtə yenə növbələşərək gah alışı, gah sönürdü. Yuxarıda – göy qübbəsində isə üç-dörd gecəlik aypara «Sineyvaz» qovunundan kəsilmiş sarı bir qıça kimi ağ buludlar altında üzürdü.

Qalmışdım, daş səddin üstündə üzüm dənizə sarı oturmışdım.

Və gözlərim açıq elə bil bir rəya aləminə qər q olmuşdum.

Bu rəyada gecə dənizi çadraya bürünmüş bir qadın kimi yaşmağı altından baxan yaşıl gözlərinin cadugər cazibəsilə məni çəkib haraya isə sirli-sehirli bir dünyaya aparmışdı və orda qara bir qapı açılarkən mən o qapı arxasında bənövşəgözlü ağ səadətim görmüşdüm.

Handan-hana o vaxt oyanmışdım ki, elə bil gəlib arxamda dayanmış bir səssizlik yavaşdan əlini çiynimə qoymuşdu. Dönmüşdüm arxama baxmışdım, dənizkənarı xiyabanda qaynaşan izdiham yox olmuşdu və kimsəsizləşmiş o xiyabanın axşamçağı ağ çiçəkli işıqları indi bir az saralmış və solmuşdu.

Və bu vaxt bu səssizlik içində gecə dənizinin çox uzaqlarda sinəsindən qopan boğuş bir səslə köksünü ötürdüyünü eşitmişdim. Donub yerimdə qalmışdım və gözləmişdim. Çox çəkməmişdi və gecə dənizi elə bil ağrısını canından çıxarmaq istəyən canlı bir varlıq kimi bu dəfə daha dərinə və daha boğuş bir vıyılı ilə yenidən köksünü ötürmüşdü.

Orda, o dağ kəndində evimizin dalındakı damıyırıq, bir divarı uçmuş o köhnə samanlıqda gecənin hansı aləmində olub olmadığını düşünən hansı isə eynilə bu cür, sinəsinin dərinindən qopan boğuş bir səslə köksünü ötürəndə bəzən mən yuxudan oyanardım və uzun-uzadı yerimin içində oyaq qalardım və mənə elə gəlirdi ki, bu təpəl öküzdür, yuxusunda qara-qura görüb o cür köksünü ötürür, yaxud bu, bütün günü ağır boyunduruq altında canına hopmuş o sonsuz yorğunluğun ağrısıdır ki, indi qəlpə-qəlpə canından çıxır.

Və indi elə bil gecə dənizi də bütün günü canına hopan bir yorğunluğun ağrısını canından çıxarmaq üçün iki dəfə köksünü ötürmüşdü və mən bir dənizin canına hopmuş o zaman yorğunluğu təsəvvürümə gətirmək istərkən, xəyalımda qurduğum bütün qurğuların sarsıldığını hiss eləmişdim.

Ayağa qalxıb o gecə ilk dəfə üz-üzə gəldiyim və sahilində sehlənib qaldığım o gecə dənizindən ürəyimə axıb dolmuş nə isə anlaşılmaz bir təlaş hissilə ayrılmışdım.

Küçələr bomboşdu, bu kimsəsiz küçələrin birində dirək başındakı böyük bir elektrik saatının dəyirmi və ağ siferblatında qara əqrəblərin hansı rəqəmlər üstündə dayandıqlarını görərkən, gecənin bu vaxtına kimi nigaran qoyduğum yazıq və qoca bir qadın qarşısında duyduğum xəcalət hissindən başımı aşağı salmışdım. İndi məhz çox tələsdiyim üçün daha tez-tez azmışdım, yolu daha çox uzatmışdım, dəfələrlə bu və ya digər bir dalan, yaxud bir döngənin sonunda ağzım divara dirənmişdi, geri dönmüşdüm.

Sonra gəlib dik yoxuşlu bir küçə başında içəriyə açılmış yaşıl rəngli bir qapı görmüşdüm və o açıq qapıdan çox böyük elektrik lampasıyla işıqlandırılmış kiçik, yaraşlıq bir həyət görünmüşdü, həyətin üstünü örtən yaşıl talvarın kəhrəba giləli üzüm salxımları altında yerə böyük bir palaz salınmışdı və o palaz üstündə halay vurub oturmuş kişi məclisində iki nəfər bir-birilə meyxana yarışına çıxmışdı. İndi meyxana deyənlərə vagirlik eləyən bir dəstə oğlanın qıyya vuran səsləri göyə ucalmışdı:

Yanımda canan olsun gün batanda

Yerin Xırdalan olsun gün batanda!

Abşeron yarımadasının coğrafiyasını hələ mənimsəməmişdim və düşündüm ki, görəsən, hara imiş o Xırdalan ki, oranın günbatan çağında yanında cananın görmək həsrəti ilə sinədəftər olmuşdu bu oğlanlar?

Və elə bu vaxt, gecənin bu aləmində bir dəstə çadralı qadın o həyətin yaşıl rəngli qapısından küçəyə çıxmışdılar, qarşı səkidə mənə görəkən tez bərk-bərk çadralarına bürünmüşdülər və üzlərini məndən yana çevirmişdilər.

Lakin o qadınlardan ən arxadakı başından sürüşmüş qara işıltılı liberti çadrasını başına çəkməmişdi və o vaxt mən onu, o, mənə tanımışdı, hər ikimiz gözlərimizi döyərək bir an bir-birimizə baxa-baxa qalmışdıq və sonra mən qeyri-ixtiyari bir addım irəli ataraq nə isə demək istərkən, qız tez şəhadət barmağını dodaqları üstünə qoymuşdu, səsimi çıxartmağı mənə yasaq eləmişdi. Dinməmişdim, amma qaşlarım çatılmışdı, dinməmişdim, amma şəhərli qızın bir mərtəbə yuxarıdakı qonşusuna qarşı göstərdiyi bu kəm iltifatdan ürəyim sınmışdı, çünki o vaxt hələ bilmirdim ki, gecənin o aləmində bir kişi xeylağının üzünü ondan gizləyən çadralı şəhər qadınlara yaxınlaşması, bir uşağın qup-quru barıta yanar kibrit çöpü uzatması kimi çox təhlükəli bir oyundur və bundan bixəbər olduğum üçün üzümdə nə cür bir ifadə zahir olmuşdusa, qız pıqqıldayıb əlilə ağzını tutmuşdu, sonra başıyla işarə eləmişdi ki, dinmə, danışma, amma dalımızca gəl.

Sonralar mən təsadüf ilə taleyin gizlənpaç oyunu haqqında çox fikirləşəcəkdim, amma o gecə mənim üçün elə bir rüyaya çevrilmişdi ki, əgər arxasınca getdiyim o qara çadralı qız birdən-birə ağ bir göyərçinə dönsəydi və uçub gələrək mənim çiynimə qonsaydı, mən artıq buna da heyrat etməyəcəkdim.

Qadınlar ayaqlarındakı dabansız nələyinlərini sürükləyərək canüzən ağır yerişləri ilə yayxana-yayxana uzaqlaşırıdılar, görünür, toy, yaxud nişan məclisindən qayıdırdılar və başları «əndamı yannmış Gülxar xanımın» qeybətinə elə qarışmışdı ki, nə arxalarınca gələn qızın hərdən bir dönüb geri baxdığından, nə də tənha bir kölgənin o qızı izlədiyindən xəbərləri olmamışdı.

Sonra həyətdə, küçə qapısı dəhlizinin qaranlığında dayanıb gözləmişdim, qadınlar iki dəstəyə bölünüb, ah-uflla sağdakı, soldakı pilləkənlərlə yuxarı mərtəbələrə qalxıb yox olmuşdular və

bu vaxt mənim üçün yol açılarda yüyürmüşdüm. İkinci mərtəbənin pilləkən meydançasına çatmışdım ki, birdən elə bil hardansa atılan gözəgörünməz bir kəməndə ilişib büdramışdım, geri çevrilmişdim və aynabəndin açıq qapısı arasında dayanmış onu görmüşdüm – çadrası başından yerə düşmüşdü, yalnız bir ucunu sol əlində tutub saxlamışdı və üzündə elə bir ifadə vardı ki, elə bil nə isə demək istəyirdi, yadından çıxmışdı və indi yaxından üzümə baxdığı halda heç bir şey görməyən gözləri dumanlanmışdı.

Susduğu üçün susmuşdum və bu sükutun mənəgənəsindən qurtulmaq üçün:

– Dənizə getmişdim, – deyə bilmişdim.

– Nə vacib olmuşdu ki, dəniz qaçırdı?

– Elə çağırırdı ki, dayana bilmədim.

– Kim?

– Dəniz.

– Nə deyirdi ki?

– İki dəfə köksünü ötürdü.

Birdən elə bil özünə gəlmişdi, gözlərində nə isə bir tələş kölgəsi zahir olmuşdu.

– Bəlkə, qəşş eləmişən orda, dəniz qırağında? Özündən xəbərin olmayıb?

– Gərək mənim ürəyim gedəydi orda, o dəniz qırağında?

– Bu yanda Bayıl tərəfdə batmış bir şəhər var, bir kitabda yazılıb ki, Səbayeldir o şəhərin adı, o biri kitabda yazılıb ki, «şəhri yunan» imiş o şəhər... Amma haçan batıb o şəhər, haçan su altında qalıb, heç qocalar da bunu bilmirlər... Hərdən gecəyarıdan sonra su altındakı o şəhərdən su pərisinin səsi gəlir, kim o səsi eşidirsə, o saat qəşş eləyir... Əgər qulağına səs gəlibsə, gərək Tutu xala səni Nardarana aparsın!

Heç bir şey başa düşməmişdim və başa düşmədiyim üçün demişdim:

– Yox, mən əvvəlcə Xırdalanı görmək istəyirəm... Günbatan çağında...

Heç bir şey başa düşməmişdi, bir an qaşlarını düşünləmişdi və demişdi:

– Xırdalanda pir yoxdur, məxluq Nardarandakı pirə gedir.

Və elə bu vaxt arxasındakı qaranlıqdan, otaqlardan kimsə elə çığırılmışdı ki, hər ikimiz səksənmişdik:

– Ağəz, Yaqut, harda batdın, gəl gir yanıma, məni yuxu aparsın...

– Vaxsey, məmə, səksəndim ki, görmürsən ki, qapı-bacanı bağlayıram...

Və aynabəndin qapısını mənim üzümə bağlamışdı.

Artıq günçixan tərəfdə, Qara şəhər üstündə göy əyrisi avazı-mışdı və şəhərli bir qızın bənövşəyi gözləri ilə kiçik bir pəncərənin mənə göstərdiyi əzəmətli bir gecə mənzərəsiylə, daha sonra qaranlıqda köksünü ötürən bir sirli nəfəsi ilə sehlənmiş bir gecəm, böyük şəhərdəki bu ilk gecəm, bir rəya kimi sona çatmışdı.

* * *

Havalar hələm çox isti idi və bürkülü gecələrdə bizim tərəflərdə, şəhərin yuxarı hissəsində evlərin qara asfaltlı yastı damlarının üstü açıq havada özlərinə yer salıb yatan adamlarla dolu olurdu.

Və bir dəfə xalam mənə demişdi:

– Gecələr içəridə isti olur sənə, çox çalığ yatırsan, istəyirsən sənə də burda, pəncərə altında, dam üstündə yer salım, sərində yıxıl yat.

O gecə kiçik otağımın pəncərəsi altında bizim evə bitişik qonşu evin damında köhnə kilim üstündə salınmış yatağımda uzanıb çox oyaq qalmışdım və qollarımı başım altında çarpazlayıb göydəki o tanış ulduzlara baxmışdım ki, o ulduzlar bizim dağ kəndinin gecə göylərində daha şəfəqli və daha işıqlı idilər, bir-birinə göz vurardılar, bir-birini çağırırdılar, burda isə nədənsə

tutqunsifət idilər, elə bil bir-birindən küsüb, bir-birindən üz çevirmişdilər.

İmtahanları vermişdim, Əlimürsəl kişi haqlı çıxmışdı, kənddən gələnləri geri qaytarmamaq üçün müəllimlər məni çox bərkə çəkməmişdilər, digər tərəfdən ali təhsilin gələcək taleyimdə oynayacağı rola tamamilə laqeyd olduğum üçün, məhz bu laqeydliyimə görə çox asanlıqla imtahanların öhdəsindən gəlmişdim, xalam çox sevinmişdi. Əlimürsəl kişi məni təbrik eləmişdi və mən kəndə kağız yola salmışdım ki, imtahanları verib qurtarmışam.

Həmişəki kimi yuxu yenə hansı dəqiqənin hansı məchul saniyəsində ildırım sürətilə şüurumu çalıb apardığından xəbərim olmamışdısa, amma sonra gecənin hansı aləmindəsə o yuxudan hövlnak oyandığımı və dik atılıb yerimdən qalxdığımı hələ də unutmamışam.

Üstümə örtüyüm nazik iplikli yorğan göydə uçurdu, başım yanında kətil üstünə yıgdığı üst pal-paltarımdan təkcə yaxası naxışlı köynəyim gözümə dəymişdi ki, o da dam üstündəki yaxın bacaya sarılıb hələlik salamat qalmışdı, çalpapağım haraya isə düşmüşdü və indi bir top kimi diyirlənə-diyirlənə üstümə gəlirdi.

Ayağa qalxarkən küləyin şiddətindən səndələmişdim, nəfəsim tıxanmışdı, sinəmdə qalmışdı, amma yenə də özümü irəli atmışdım ki, təkcə o çalpapağımdan əlim üzülməsin və gecikmişdim, çünki küləyin növbəti burulğanı cücə üstünə şığıyan çalağan kimi o papağı bir anda caynağına alıb fir-fırladaraq göyə qaldırmışdı, sonra əynəmli bir uçuşla və elə bir sürətlə şəhər üstündən birbaş dənizə doğru aparmışdı ki, arxasınca baxa-baxa qalmışdım.

İndi hər tərəfdə bütün qonşu damlar üstündə də bərk çaxnaşma vardı, adamlar boğuq hənirtilərilə yataqlarını qamarlayıb, əllərinə keçən pal-paltarlarını büküb-bürmələyib damlar üstündən qaçırdılar, küçələrdəki çoxməftilli elektrik dirəkləri zil bir səslə vəhşicəsinə fit çalırdı, yaxın həyətlərdə gah açılan, gah hara

isə çırpılan küçə qapıları şaraq-şaraq şaqqıldayırdı, yuxarı mərtəbələrə qopan pəncərə şüşələri şarıltilə küçələrin daş döşənmiş qaldırımlarına tökülüb qumbara kimi partlayırdı.

Bütün şəhər tüstüləyən nəhəng bir tonqal kimi idi, axşamın ağ işıqları indi qum və toz boğanağı içində, gözünü kül örtən bir ocağın gözləri kimi tutqun qızartılarla göz qırpırdı.

Və getdikcə şiddətlənən qasırğalı külək yaxındakı döngə və dalanlar arasında tələyə düşmüş bir yırtıcı kimi qorxunc ulartılarla başını hara gəlmişdi çırpırdı, qabağına nə çıxırdısa basmarlayırdı, eşələyirdi, qarışdırırdı, dağıdırdı, sonra sovurub göyə qaldırırdı və elə bil bütün şəhəri yerindən qopardıb dənizə atmağa gücü çatmadığı üçün qəzəbindən dəli olub müdhiş hıçqırıqlarla hönkürürdü.

Xalam isə bu vaxt təlaş dolu bir səslə pəncərəmdən elə hey mənə çağırırdı.

– Bu nə məhsərdir belə, xalacan? – demişdim və pəncərəyə tərəf getmişdim.

– Dəli xəzridir, bala, elə ki başladı, Bakının qiyaməti qopur, tez yır-yığış elə, gəl içəri...

Yır-yığış eləmək üçün bir şey qalmamışdı və mənim o gecə dəli xəzri ilə ilk tanışlığım nəinki həmişə gözüm üstünə basdığım o çalpapagımla, eyni zamanda papaqla birdəfəlik vidalaşdığım bir tarixçəyə çevrilib qaldı. Şəhər tezdən gecə növbəsindən qayıtmış Əlimürsəl kişi papaq əhvalatından xəbər tutarkən, çal bıqları altından qımışmışdı və demişdi:

– Dur ayağa, gedək sənə bir furajka alağ, tax başuva, sonra ali məktəbi qurtaranda özün bilərsən ya fetr şlyapalı olarsan, yaxud çiyənisaçlılar tayfasına qoşularsan, başaçıq, döşaçıq gəzməyi özünə adət eləyərsən.

Getmişdik parusin bir furajka almışdıq, evə qayıdanda yazıq xalam, yəqin, xəyalında çalpapagla parusin furajkanı müqayisə eləyib yaşaran gözlərini silmişdi, amma «mübarəkdir» – demişdi. Yaqut isə şaqqanaq çəkmişdi, axmışdı, özündən getmişdi:

– Vaxsey, Tutu xala, – demişdi, – bu parusin şapka nədir ilin bu vaxtında. Elə ki, bir çin yağışa düşdü, əskiyə dönəcək başında. Xalam dönmüşdü məzəmmətlə Əlimürsəl kişiye baxmışdı, yəni niyə qızırqalanmısan, tifi ilə iraqbətli bir papaq ala bilməzdin?

Əlimürsəl kişi də çiyinlərini çəkmişdi, yəni neynəyim, özü seçdi, özü bəyəndi.

Sonra mən bütün günü zaman-zaman aşağı mərtəbədən Yaqutun gümüşü cingiltirlərlə çağlayan gülüşlərini eşitmişdim.

Və günlər keçdikcə Yaqut bənövşəyi gözləri ilə, sədəf dişlərinin düzümlü ilə, sınıq məxməri qaşları ilə, tez-tez saçından ayrılıb sol gözü üstünə düşən xurmayı telləri ilə gözlərim qarşısına elə sehrli bir pərdə çəkməyə başlamışdı ki, gözlərimi qapayırdım, bu pərdə yox olmurdu, gözlərimi açırdım, dünya bu pərdə arxasında görünməz olurdu, başımı götürüb hara isə getmək istəyirdim, amma hələ qafil idim, bilmirdim ki, sevgi kəməndinə düşmüş bir ürək üçün bu kəmənddən qurtuluş yolu yoxdur.

Kiçik otağımın dam üstünə açılan pəncərəsi yanında qoyulmuş yazı stolu arxasında oturub bir saatdan çox idi ki, iki məchullu bir cəbr məsələsinin həlli ilə əlbəyaxa olmuşdum. Yazıb-pozduğum və şagird dəftərindən qopartdığım vərəqlər stol üstündə qalaqlanmışdı və o vaxt ikinci dəftərdən də qapqara qaralmışdı, nəhayət, işıq ucu görünmüşdü, kənək tənliyin kor düyünü açılmışdı və dərhal fikrim qəfəsinin qapısı açılmış bir quş kimi uçmuşdu, harayasa getmişdi, ürəyim isə bir boşluq içində asılıb qalmışdı.

İçəri qaranlıqla dolmuşdu, amma ayağa qalxıb işığı yandırmaq üçün yerimdən tərpənməmişdim, çənəmi qollarım üstünə qoymuşdum, axşam şəhərinin topa-topa alışan işıqlarına baxmışdım, hardasa veyllənən fikrimi hardansa geri qaytarmaq istəmişdim və bu vaxt birdən onu pəncərəm altındakı dam üstündə görmüşdüm.

Bəlkə, çoxdan üzünü görmədiyimin, səsini eşitmədiyimin xəyalı idi bu? Yox, özü idi, ağ quşum, ağ səadətim idi.

Ayağı altındakı tasdan götürdüyü kətan ağlarını, nazbalış və yastıq üzlerini, qırmızı naxışlı əl-üz dəsmallarını damın bacalarına sarınmış dirəklər arasındakı iplərə sıxaclarla bənd eləyirdi və o, iki cərgəli ağlar arasında qalaraq asfalt cığırıla uzaqlaşib gedirdi.

Dənizdən həzin bir külək əsirdi, şəhərdə alışan işıqların sayı anbaan çoxalırdı, o isə əylirdi, qalxırdı, hərdən dizlərini qucaqlayırdı, küləyin qabardıb yuxarı qaldırdığı donunun ətəyini aşağı salırdı, sonra yorğun halda bir an donurdu, hərəkətsiz qalırdı və bu vaxt doğulduğu şəhərin çıraqlı axşamı elə bil dönüb yalnız ona baxırdı və qız şəhərin o qızıl işıqları önündə sirli bir rəqsə başlayırdı. Ağ bir xəyal kimi sərdiyi ağlar arasında batıb-çıxırdı, dönüb əllərini iplər üstündə gəzdirə-gəzdirə yaxınlaşır və hərdən yanakı və ani bir baxışla qaranlıq pəncərəmə baxarkən, qaşları çatılırdı.

Küləyin üzünə dağıtdığı saçlarını sol əlinin əsəbi hərəkəti ilə yuxarı atıb və işıqlanmayan pəncərəmin qaranlığından vəhmələnmiş kimi geri dönüb uzaqlaşmışdı. Mən də ayağa qalxıb əlimi elektrik düyməsinə uzatmışdım – birdən elə bütün şəhər səksənmişdi, boğuc və heybətli bir nərilti şəhər üstündən göyə ucalmışdı, hava çalxalanmışdı, pəncərə şüşələri cingildəmişdi və damın o biri başında qızın sinəsindən qopan kəsik bir cığırıtdan ürəyim qopmuşdu və bütün bunlar bir saniyənin başlanğıcından o saniyənin sonuna qədər sürən bir zaman müddətində bir-birini izləmişdi.

Özümü pəncərədən dam üstünə atmışdım, qızın dalınca yürümüşdüm və indi onun da geri dönüb qaça-qaça üstümə gəldiyini görmüşdüm, sonra o vaxt ki, bir-birimizə çatmışdıq, rəngi qaçmış ağ səadətimi ilk dəfə bağrıma basmışdım.

Nə olmuşdu, nə baş vermişdi, göydən yerə yanar kometa düşmüşdümü, yoxsa hardasa qayalar uçub dənizə tökülmüşdü, hələ heç bir şey başa düşməyərək yalnız qollarım arasında titrəyəni sakit eləmək istəmişdim:

– Qorxma,– demişdim, – qorxma, nə idisə oldu, qurtardı.

– Qurtardı nədir, – demişdi, – ora bax, Bayıl tərəfə... Gör nə boyda alov göyə qalxıb...

Başımı çevirib baxmışdım və heç vaxt görmədiyim dəhşətli bir mənzərə qarşısında donub qalmışdım, günbatanda, Bayıl təpələri arxasından fışqıran nəhəng bir alov sütunu qara-qırmızı dili ilə az qala göydəki buludları yalayırdı, gah burum-burum burulan qapqara tüstü layları içində boğulurdu, gah qaynayırdı, daşırdı, tüstü layları üstündən aşırırdı və yenidən göyə sıçradıqca nəriltisindən qulaq batırırdı. Qız isə sinəmə sığınıb dayanmışdı və yanakı bir baxışla hərdən alovu qaralan, tüstüsü qızaran o məşum məşələ baxırdı və məni başa salırdı ki:

– Orda dənizdə bir yer var – Şıxlar kəndinin o biri böyründə... Gecələr qayıq ilə ordan keçənlər kibrit yandırır dənizə atanda suyun üzü o saat od tutub yanır... İndi yəqin orda dəniz partlayıb, su yarılib, bu əjdaha da başını ordan, yerin altından, dənizin dibindən çölə çıxardıb...

Gecə, doğrudan da, qorxunc bir nağıla oxşayırdı və qız qorxmuş bir uşaq kimi xəyalında dənizi partladırıdysa, suyun altından, dənizin dibindən bu odlu əjdahanı çölə çıxardırıdysa, bəlkə də, haqlı idi.

İndi artıq hər tərəfdə bütün evlərin küçə balkonları və yastı damlarının üstü izdihamla dolmuşdu, topa-topa dayanmış o adamların arxasındakı qara çadralı qadınlar başlarını yuxarı qaldırır əllərini göyə uzatmışdılar.

Bu zaman iki partlayışın qırmızı alovu yenə bir-birini izləmişdi və başını göyə dirəmiş o heybətli əjdaha hər tərəfi, aşağıda çox uzaqlara kimi dəniz sularını, yuxarıda göy təgbəndinə kimi ulduzlu fəzanı, yuvalarına qayıdan bir cüt ağ göyərçini də titrək parıltılı qızartıda bir rəngə boyamışdı...

Handan-hana xalamın pəncərədən gələn səsini güclə eşitmişdim:

– Yunis, hardasan?

Yaqut diksinmişdi, qollarım arasından sıyrılmaq istəmişdi, amma qollarımın çəmbərini qıra bilməmişdi və mən başını sinəm üstə qoymuş ağ səadətimin ürəyimi döyündürən həyəcanından dəyişilmiş bir səslə xalama cavab vermişdim:

– Burdayam, xalacan. Sən bilən bu nədir belə?

– Bibiheybətdir, ora, yəqin, buruq fontan vuranda daş-daşa dəyib, od çıxıb, nöyüt alışıb... kişi də hələ ordadır... səsinə nə olub, vallah o çit şapkada timov olacaqsan axırda sən...

Gecə qara vəqiəli bir yuxuya oxşayırdı, amma xalam qorxub gözü dörd olmuş bir qız uşağı deyildi, qocaman bir buruq ustasının həyat yoldaşı idi və baş verən qorxunc hadisəni, görünür, o daha düzgün fəhm eləmişdi.

– Əlimürsəl dayıdan nigaran qalma, xala, – demişdim, – gedərəm bir xəbər gətirərəm!

Bu dəfə qollarım arasındakı sağ əli ilə sinəmi çəngələmiş və hiddətli bir pıçiltı ilə demişdi:

– Hara gedəcəksən? Bu saat ora, yəqin, qoşun gedir ki, avara adamları yaxına buraxmasın, uşaq-muşaq əl-ayağa dolaşmasın... Burax məni, xalan bura baxır.

Xalam bizə tərəf baxmırdı, baxsaydı belə bu ağlar arasındakı mənim ağ göyərçinimi gözü seçə bilməzdi, amma elə bu vaxt xalamın yanında peyda olan Yaqutun anasının çığırtılı səsi qulağımızda cingildəmişdi:

– Ağəz, Yaqut, hardasan, yığışdır ağları düş aşağı, gecə göydən hiss yağar, pal-paltar zay olub gedər.

– Bu saat, anacan, – demişdi və döşümdən məni elə bir şiddətlə geri itələmişdi ki, qollarındakı qüvvətə heyrət eləmişdim.

Sonra pəncərədən yenə anasının səsi gəlmişdi:

– Səsinə nə olub, ağəz, yoxsa qorxmusan?

– Həri, səksəndim, məmə, lap ürəyim qopdu bayaq...

– Yaxçı, yığış gəl evə, ağanənəyə deyərəm, çildağa aparar səni...

Və xalam ilə qızın anası pəncərədən çəkilib getmişdilər.

Abşerona məxsus xalq təbabəti növləri haqqında təsəvvürüm yoxdu, ona görə elə bilmişdim ki, Çildağ, yaxud Cehildağ yer adıdır və qızı nənəsi haraya isə aparacağından təşvişə düşərək yavaşdan demişdim:

– Nə üçün ağanənən səni Çildağa aparmalıdır, nə işin var sənənin o kənddə, yaxud o dağda?

Pıqqıldamışdı, amma tez əli ilə ağzını tutmuşdu və demişdi:

– Tək məni yox, səni də aparmaq lazımdır.

– Məni niyə?

– Əsirdin bayaq... Çildağ ocağında əsməcəli adamların əndamına elə qəşəngcə dağ çəkirlər ki, sabahı gün əsməcəsindən əsərləmət belə qalmır.

Aha, demişdim öz-özümə, ağ səadətimin yaxşıca cırmaqlayan caynaqları da varmı!

Sonra kömək eləmişdim, iplərdən asılmış ağları yığışdırmışdı və getmişdi, mən isə dam üstündə tək qalmışdım, göy üzünü tutqun mis rəngində idi: dan yerindəki ulduzlar zərrin duman içində əriyib yox olmuşdu, günbatan tərəfdəkilər də elə bil pərənpərən düşüb seyrəlmişdi. O aramsız və heybətli nəriltinin səsi hələ də eşidilməkdəydi.

Çit şapkamı başıma keçirib küçəyə çıxanda xalama demişdim ki, gəlib-gedəndən bir xəbər bilib qayıdıram və burdan, şəhərin yuxarı məhəlləsindən birbaşa Bayıl təpələri arxasına gedən araba yolu ilə baş alıb getmişdim...

Bir saat yol gedəndən sonra gəlib Bayıl təpələrinin günbatan tərəfindəki yamaclarını izdihamla dolu görmüşdüm. Bu izdiham içində çoxlu oğlan uşaqları vardı, sal daşların üstündə əyləşib dizlərini qucaqlamış qocalar vardı, körpələri qucaqlarında yatmış çadralı-çadrasız gənc qadınlar da gəlmişdilər. Onlar bu gecə vaxtı bura, bu dəhşətli mənzərəyə yaxından tamaşaya gəlməmişdilər, bəlkə hər birinin orda, o odlu əjdaha ilə əlbəyaxa çarpışan bir yaxını, bir əzizi üçün duyduğu nigaranlıq hissi çəkib bura gətirmişdi.

İzdiham içindən keçmişdim, yamac ilə üzüaşağı enmişdim, burda, dəniz ilə dağ ətəyi arasındakı sahədə salınmış yeni neft mədəninin buruqları arasıyla uzanan yola düşmüşdüm ki, qoluna qırmızı şilədən sargı bağlamış bir oğlan qabağını kəsmişdi.

– Dayan, a yoldaş, hara belə?

Başımla yanan buruğa tərəf işarə eləmişdim:

– Ora, dayım ordadır, evdə nigarandılar.

– Qayıt geri və evdəkiləri sakit elə ki, insan tələfatı yoxdur.

– Yox, kişinin özünü görmək istəyirəm.

– Kimdir axı o kişi və nəçidir?

– Buruq ustasıdır, adı Əlimürsəldir, əsləi əmircanlıdır.

Əlimürsəl kişinin adı o saat öz təsirini göstərmişdi, çünki qocaman buruq ustası Abşeronda qazdığı ən dərin neft quyuları ilə məşhur idi və iri, çalığı şəklləri tez-tez qəzetlərin birinci səhi-fələrində çap olunurdu.

Oğlan məni dalınca salıb bir az irəli apardı, yolun yarısında telefon aparatı olan otaqda başqa yoldaşla görüşüb nəsə danış-mışdı.

Burada o cəhənnəm məşəlinə hələ bir neçə yüz metr qaldığı halda dənizin yanğına yaxın suları elə bil qaynayırdı, hardansa havaya ağ buxar layları qalxırdı və qızmar hava dalğası adamın üz-gözünü qarsır, ciyərlərini pörşələyirdi və aramsız heybətli nəriltidən adamlar hamısı lal olmuşdular, ağızların açıldılar, amma səsləri eşidilmirdi, buna görə idi ki, ikinci oğlan nə de-mişdisə mənə bağıra-bağıra demişdi:

– Otur orda, bayırda, qapı ağzında, qabaqda ancaq qoşun his-səsi var, yanğınsöndürənlərin maşınları var, qıraq adamları ora buraxmağa icazə yoxdur, otur orda gözlə, xəbər göndərərək us-taya, əgər macalı varsa, özü gələr bura...

İkiadamlıq kiçik skamya üstündə çox oturub qalmışdım və üzümə vuran cəhənnəm istisindən bir dəqiqədə qan-tərə batmış-dım, otaqda oturub telefon zənginin keşiyini çəkən oğlan da iki-üç dəfə çölə çıxmışdı, yaylığı ilə alınının tərəni silmişdi, bir

yanğına tərəf baxmışdı – başın bulamışdı, bir mənə baxmışdı – qaşların çatmışdı, sonra yenə içəri getmişdi.

Çox gözləmişdim, Əlimürsəl kişi gəlib çıxmamışdı, ayağa qalxıb qayıdıb getmək istəmişdim, amma tərəddüd içində qalmışdım, gah dönüb geri baxmışdım, gah otağa boylanmışdım ki, bəlkə o sarı rəngli telefon zəng vuracaq və bu vaxt içəridəki oğlan ayağa sıçramışdı, otaqdan çıxıb demişdi:

– Soruşmaq eyib olmasın, hara belə?

– Kişi gəlib çıxmadı, qayıtmaq istəyirəm.

Diqqətlə başdan-ayağa məni gözdən keçirmişdi və demişdi:

– Farağat otur yerində, otur görək dayın gəlib çıxanda heç tanıyacaqmı səni?

– Bu nə sözdür? Başa düşmədim.

– Başa düşmək lazımdır ki, gecə və gündüz kapitalizm əhatəsindəyik, hər tərəfdən...

– Canım əgər o vulkandırsa...

– Vulkan, nədir adə, – deyə oğlan sözümü kəsmişdi, – qazılan buruq fontan vuranda qaz alışıdı, dayın Əlimürsəl kişi, əgər o kişi, doğrudan da, dayındırsa haqlı imiş, dünəndən narahat idi, qazılmış suxuru ovcunda qoxuladıqca deyirdi ki, torpaq çox qazlıdır və nə lazımdırsa bütün ehtiyat tədbirləri görmüşdü, amma yenə də qəza baş verdi. Saçı-saqqalı ağarmış qocaman buruq ustalarının belənçik azman yanğın gördükləri yadlarına gəlmir, qərəz otur yerində, xəbər göndərmişik o tərəfə, cavab gələr nə yaxşı, gəlməz nə yaxşı...

Və oğlan yenə içəri keçmişdi – təhkim edildiyi telefon aparatı yanında kiçik stol dalında oturmuşdu.

Əlimürsəl kişinin qazılmış süxurdan ovcuna götürüb qoxuladığını gözlərim qarşısına gətirəndə xatırlamışdım ki, orda bizim o dağ kəndindəki qoca Diyar kişi də əyilib ayağı altından bir ovuc torpaq götürüb ovxarlayardı, qoxulayardı və o torpağın nəyə qadirdi olduğunu – hansı əkin üçün daha əlverişli və sərfəli olduğunu həmişə səhsiz deyərdi.

Və xəyalımın yeni kəndimizə doğru bu növbəti uçuşunda, başım üstündə Əlimürsəl kişinin səsinə eşitmişdim:

– Deyəcəksən ki, xalan göndərib səni gecənin bu aləmində bura?

– Yox, evdən çıxanda xalama ancaq onu dedim ki, gəlib-gedəndən bir xəbər bilib qayıdıram.

– Elə isə nə vacib olmuşdu ki, oturub burda pörşələnirsən?

– Əgər bilsəydim ki, ilişib bu budka yanında əsir olub qalacam...

– Qulaq as, çöllü balası, bu otuz ildə mən o yazıq arvadı gecələr bu qədər nigaran qoymamışam ki, sən şəhərə gəlcək bu otuz gündə...

– Bu saat, Əlimürsəl dayı, yüyürə-yüyürə qayıdıram şəhərə!

– Oğlan bu saat yüyürə-yüyürə qayıdacaq şəhərə! Gəl min görək.

Dönüb baxmışdım, təkətli, ikiçarxlı, Abşeronda qazalaq adlanan bir araba dayanmışdı yolda və Əlimürsəl kişi ilə o qazalağa minmişdik, sonra yolda Əlimürsəl kişi gözlərini hara isə məchul bir nöqtəyə zilləmişdi və öz-özünə təkrar eləmişdi:

– Oğlan bu saat yüyürə-yüyürə qayıdacaq şəhərə!

Olsun ki, bu saat Əlimürsəl kişi ağır fikirlərini bir an başından qovmaq üçün ikinci dəfə mənim yerli şivəmin bostanına daş atmışdı və mən bu böyük şəhər təkəbbürünə qarşı kiçik dağ kəndinin təkəbbürü ilə müqabilə edərək, öz növbəmdə Abşeron şivəsinin bostanına heç olmasa xırdaca bir daş atmaq istəyirdim ki, bu vaxt Əlimürsəl kişinin başı birdən sinəsinə əyilmişdi – ciyinləri aşağı çökmüşdü və dərindən köksünü elə ötürmüşdü ki, mən kirmişdim, bir cür olmuşdum, çünki o cəhənnəm əjdahası ilə əlbəyaxa çarpışmada bu qocanın canına hopan bu yorğunluq mənə o vaxt, o gecə köksünü ötürən o gecə dənizinin yorğunluğunu xatırlatmışdı.

Səhər hava işıqlananda qazalaqdan düşüb həyətə girmişdik və bütün gecəni yuxusuz qalmış iki qadından birinin yuxarı

aynabənddən, o birinin bir mərtəbə aşağı şüşəbənddən bizə dikilmiş baxışları qarşısında qalmışdıq. Yuxarıdan baxan qoca qadın mənim xalam idi, Əlimürsəl kişini sağ və salamat görəndə bir an gözləri işıqlanmışdı, sonra baxışlarını mənə çevirəndə bütün gecəni çəkdiyi nigaranlıq üçün mənim üzümü danlamağı ondan ibarət olmuşdu ki, yazıq arvad sağ əlinin iki barmağıyla öz üzünün sağ yanağından elə bir çimdik qopartmışdı ki, mən başımı aşağı salmışdım və bir mərtəbə aşağı şüşəbənddən baxan gözlərdə himayə aramaq istərkən, o bənövşəyi gözlərdə də elə bil dağ ildırımaları çaxmışdı və aynabənd pəncərəsi şaraqqlıltı ilə üzümə qapanmışdı.

Sonrakı günlər Qaraxəhər üfüqlərində günəş ucalarkən şəhər üstündəki göylərin mis qızartıları solurdu, günəş şüalarıyla yuyulurdu, amma günbatandakı göy əyrisində bir-birinin üstünə qalaqlanan tüstü layları nəhəng bir çətir kimi hər gün bir az daha artıq qabarır və getdikcə daha geniş fəzaları qara ətəkləri altına alırdı.

Əlimürsəl kişi günlərlə evə gəlmirdi, amma gələn zaman bizə dediyi yalnız bundan ibarət olurdu ki:

– Zorba əjdahadır, xamuta gəlmir.

Və tam bir ay o əjdaha heç bir boyunduruq altına girməmişdi, başına keçirilən dağ ağırlığındakı polad qapaqları hər dəfə göyə vızıldatmışdı, bir an susmayan fasiləsiz nəriltisi ilə böyük bir şəhərin yuxusunu qaçırmışdı, qırmızı xallı hiss püskürən cəhənnəm nəfəsi ilə şəhərin günbatandakı üfüqlərinə qara bir pərdə çəkmişdi.

O gecələr mən də ürəyimdəki yalqızlıqdan qurtulmaq üçün sonları günbatandakı qırmızı üfüqlərə dirənən küçələrdə dolaşib dururdum, evə qayıdarkən uzun-uzadı pəncərəm qarşısında dayanırdım və o qara asfaltlı dam üstü ki, hər dəfə mənim ağ səadətim orda görünəndə, o dam üstü gözümə ən gözəl bir laləzara çevrilərdi, indi bir aydan çoxdu ki, gecə və gündüz bomboşdu, həttə bir aydı ki, Səttarın ağ göyərçinləri də gəlib o dam qırağına qonmurdu və tam bir aydı ki, Bakının gecələri qırmızı idisə, mənim yuxularım qara-qura ilə dolu idi.

* * *

O axşam birdən, ansızın olaraq şəhər üzərinə elə bir səssizlik çökmüşdü ki, elə bil bütün şəhər bu dəfə də bu naghəni səssizlikdən səksənmişdi, hər halda bu səssizlik məni elə o dəqiqə pəncərəmdən dam üstünə atmışdı və o qıpqırmızı üfüqlərin indi qızartısı sönmüşdü, əjdaha yerə sərilmişdi, ağzından çıxan dili qapqara qaralmışdı, amma quyruğu hələ ölməmişdi və ölməmiş o quyruğuyla o vaxta kimi yeri eşib göyə sovurmuşdu ki, nəhayət, göydə bu axşamın bu birinci ulduzu alışırmışdı və ölü gözləri bu ulduzu görərkən, bütün canı bədənindən çıxmışdı.

Sonra o axşam bütün ulduzlar göydə tərtəmiz ağ bir işıqla parıldamışdı, uzaqdan dənizkənarı xiyabandan musiqi səsi gəlmişdi və bu axşam qazalaqdan düşüb yuxarı qalxan Əlimürsəl kişi yalnız bircə kəlmə:

– Tamam, – demişdi və yıxılmışdı, ölü kimi yatmışdı.

Bir mərtəbə aşağıda isə mənim ağ səadətım də aynabəndlərinin bütün pəncərələrini açmışdı və o açıq pəncərələrin birindən başını çölə çıxarmışdı, balaca Səttarın uçurduğu ağ göyərçinlərə baxmışdı, sonra yavaşdan nə isə oxumağa başlamışdı. Həzin nəغمəsinin sözlərini ayırd eləyə bilməmişdim, amma səs çəkmişdi məni, uşaqılıq illərindəki unudulmuş bir günə aparmışdı, o günə ki mən ayaqyalın, başıaçıq yazın ağ yağışı altında dayanmışdım və amansız bir intizar içində bu saat, bu dəqiqə nə isə olacağını gözləmişdim, amma nə qədər gözləmişdimsə heç bir şey olmamışdı və heç bir möcüzə baş verməmişdi.

Amma indi, bir saat sonra otağım qaranlıq ilə dolanda və mən ayağa qalxıb işığı yandırmaq istəyəndə möcüzə baş vermişdi. Onu, ağ səadətimi qara asfaltlı dam üstündə görmüşdüm.

Hər dəfə pal-paltar sərmək üçün dam üstünə çıxarkən başıaçıq olardı, xurmayı saçları çiyninə dağılardı, yerişinin naxışı, əllərinin uçuşu, sərdiyi bir ağ arxasında yox oluşu sirli bir rəqsə çevrilirdi. İndi isə elə bil hara isə getmək istəyirdi, tələsik mavi

yelənli ağ kələğayısını başına atıb, yolda çaşbaş qalmışdı, nə edəcəyini bilməmişdi, nə geri dönmüşdü, nə irəli getmişdi və özünə yer tapa bilmədiyi üçün uçmaq istəyən bir quş kimi damın qırağından aşağı boylanmışdı, qayıtmışdı, geri dönmüşdü, palpaltar asdığı qoşa iplərə ilişib dayanmışdı, başını qaldırıb göydəki ulduzlara baxmışdı, elə bil gecəyəkən bir səhrada yol azmışdı və indi səmti təyin eləmək üçün o ulduzlar içində qütb ulduzunu axtarırdı və hər tərəf elə qaranlıq idi ki, nə yaxında, nə uzaqda bir işıq ucu, bir şərti görə bilmirdi. Bu vaxt şəhərin bir-birinin dalınca alışan topa-topa işıqları bütün ağ şüaları ilə ona doğru uçurdu və iki addımlığındakı pəncərə arxasında döyünən bir ürək elə bil guppultu ilə bağlı bir qapını döyürdü.

Sonra birdən elə bil nə isə eşitmişdi, üzübəri dönmüşdü, qaranlıq pəncərəmə tərəf baxmışdı, dalından atlı qovurmuş kimi qaça-qaça gəlmişdi, qaranəfəs bir halda özünü pəncərəmə yetirmişdi və girdaba baxırmış kimi gözlərini yumaraq ağ göyərçin əllərini otağındakı qaranlıq içinə uzatmışdı və demişdi:

– Hardasan, tez ol, tut əlimdən kömək elə! Özümü irəli atmışdım, qollarından tutub havaya qaldırmışdım və onu gətirib kiçik mizin üstünə qoymuşdum ki, işığı yandırım.

– Yandırma, – demişdi, – elə burda qaranlıqda bir hovur oturmaq istəyirəm...

Sonra nə demişdisə sözləri kiçik otağımın qaranlığında qəfəsə düşmüş quşlar kimi çırpınmışdı, bir kor kimi onu axtara-axtara qalmışdım, çünki dilimiz bir-birini anlamayan iki yabançının dili idi ki, bu saat dünya dillərindən yetmiş ikisini bilən bir dilmanc belə bizi bir-birimizə tərcümə eləyə bilməzdi.

...Hələ çox kiçik imiş və bir payız axşamı anası ona layla çalırmış, amma o yatmırmış, çünki atasının yolunu gözləyirmiş və aqronom atası o axşam Şağan bağlarından at üstündə Şüvəlana qayıdırmış, cibində iki dənə darçını xallı, narıncı rəngli şamama varmış, balaca qızı üçün gətirmiş, amma yolu yarı eləməmiş qaranlıqdan, meynələr arasından açılan bir namərd gülləsi ilə at

üstündən yerə sərilmişdi, at ürküb qaçmamışdı, ölümcül yaralanmış sahibinin başı üstündə dayanmışdı və bütün gecəni kişnəmişdi.

Böyük əmisi şəhərdə faytonçu imiş və yenə faytonçudur, Şüvəlanda başsız qalan anası ilə onu şəhərə köçürmüşdü və himayəsi altına almışdı.

Bu gün axşamacan düyü hövsəyib, kişmiş arıtlamışdı, çünki böyük əmisi xəbər göndərib ki, sabah axşam arvadı Gülxanımla onlara qonaq gələcəkdir.

Birdən başı elə ağrımışdı ki, ufuldamağa başlamışdı, anası gözün ağartmışdı ki, vaxt tapdı gic başın ağrımağa, – yaxçı, kəlağayını başına sal, çıx dam üstündə bir az hava al.

Burda dam üstündə ürəyindən qərribə bir arzu keçmişdi, əgər Tutu xalanın qızı olsaymış, çıxacaqmış hər axşam bu dam üstünə və hər dəfəsində xalaoğlunun, yəni mənim pəncərəmə xırdaca, fındıq boyda bir daş atacaqmış...

«Bəxtəvər başına sizin o dağ kəndinin qızlarının ki, heç vaxt başlarına nə qara, nə ağ çadra salmayıblar. Tutu xala bir dəfə danışdı ki, cavanlıqda bir dəstə qız idik, tumanımızı dizə qədər çırmayıb ayağımızı bulaq altından axan suya sallamışdıq, saqqız çeynəyirdik və at üstündə gəlib yanımızdan keçən, özlərini bizə göstərən oğlanlara söz atırdıq...»

Və məhz bütün bu dərədən-təpədən dedikləri ilə içərimdə baş qaldıran təlaş hissi ürəyimi elə bir məngənə arasına almışdı ki:

– Yox! – demişdim.

– Nə yox, – demişdi, – istəməzdin ki, sən mənim xalam oğlu olasan, mən də sənin xalan qızı?

– Yox, heç yeddi arxa dönən uzaq qohum olmağını belə istəməzdim.

– Nə üçün, elim-günüm?

– Çünki sən mənim anamın ahugözlü gəlini olacaqsan!

O zəngli saat ki Əlimürsəl kişi kooperativ mağazadan alıb mənə bağışlamışdı və o saat ki hər səhər qara-qışqırıq salıb məni

ağır yuxularımın dərinindən dartıb çıxardırdı, indi də aralığa çökən bu səssizlik və qaranlıq içində o saatın ürəyi dəlicəsinə bir çaqqıltı ilə döyünməyə başlamışdı.

Və handan-hana qaranlıqdan ağ səadətimin titrək və dəyişilmiş səsi gəlmişdi:

– Ah, sən hələ uşaqsan, gözüm işığı...

– Uşağam, yaxud qocayam, fərqi yoxdur, – demişdim, – əgər uşaq olsaydım belə yalnız səni sevcəkdim və qoca olsaydım, dalınca sürünüb özümü rüsvay edəcəkdım.

Və bu ay işığında indi o payızın ağ gülü kimi zərif, solğun və bir az da üşümüş kimi idi.

Başını qaldırmışdı və demişdi:

– Tutu xalanı kinoya apar, Yunis can, özün görürsən ki, Əlimürsəl dayının başını qaşımağa macalı yoxdur, deyirlər şəhərdə «Forum» kinoteatrında əntiqə bir kino gedir, kim baxırsa, gözündə yaş durmur, sən əvvəlcə gedərsən üç bilet alarsan, sonra qapıda dayanıb gözləyərsən, Tutu xala da çadrasın başına salar, düşər aşağı anamdan icazə alar, başıma çadra salıb məni özüylə aparar, orda üçümüz yan-yana oturub o kinoya baxarıq, mən ağlaram, ürəyimi boşaldaram, amma sən dinməzsən, guya, heç bizi tanımırsan.

Bu vaxt dam üstündən elə bil ayaq səsləri gəlmişdi və kim isə pəncərə dalından keçib getmişdi.

Bu böyük dünyada bu bir tikə qara asfaltlı ərazi ki, bizim xəlvətgahımız idi, bu gecə vaxtı bu kim ola bilərdi?

Qalxıb pəncərənin önünə keçmişdim, o da dalımca gəlmişdi, arxadan kürəyimə qısılmışdı və nəfəsini udmuşdu.

Və biz dam üstündə balaca Səttarı görmüşdük.

Ay işığı ilə işıqlanmış dam üstündə pəncərədən kənardakı bacanın yanında dayanmışdı, başını yuxarı qaldıraraq göydəki ulduzlara baxırdı və o ulduzlar içində Yaqudu çağırırdı:

– Gülbacı, düş aşağı, anan çağırır.

* * *

O gün dərsdən sonra tələbə komitəsinin hazırlıq kurslarında növbəti iclas olmuşdu, axşamüstü evə gec qayıtmışdım və o axşam həyət qapısından üçüncü mərtəbəyə qalxanacan, böyük bir evin bütün mərtəbələri, o mərtəbələrin bütün aynabəndləri və o aynabəndlərin bütün pəncərələri, hətta balaca Səttarın üçüncü mərtəbənin damı üstündəki quşxanasında quruldayan ağ göyərçinləri də car çəkmişdilər ki, dünən gecə Yaqutun əmisi qardaşı qızını böyük oğluna istəmişdir, Yaqutun anası o saat razılıq vermişdir və Yaqutun əmisi arvadı Gülxanım qızın barmağına nişan üzüyü keçirmişdir...

Sonra da... sonrasına qulaq asa bilməmişdim, çünki ansızın beynimdə əsməyə başlayan xəzrinin ulayışından başqa heç bir şey eşitməmişdim.

Sonrakı axşamların birində xalam mənim otağıma gəlmişdi, işığı özü yandırmışdı və demişdi:

– Elə bildim evdə yoxsan, niyə qaranlıqda oturmusan?

– Gözləyirəm ki, həyətdəki o səs-küy kəsilsin, sonra işığı yandırıb işə başlayım...

– Elədir, axır günlər həyatımız dönüb zənənə hamamına, çünki sabah qızı köçürürlər, deyirlər otuz fayton dolusu adam gəlib qızı aparacaq.

– Hansı qızı, xalacan?

– Guya, bilmirsən, hansı qız olacaq, o bədbəxti...

Otaqda mənə hava çatmamışdı, qalxmışdım pəncərəni açmaq istəmişdim, pəncərə açıq imiş, pəncərə ağzında oturmuşdum, xalama qulaq asmışdım, xalam demişdi:

– Qonşuların hamısını toya çağırıblar, heç bilmirəm neyniyim, gedim yoxsa getməyim?

– Niyə getmirsən ki, kənddə qoca Diyar kişi deyərdi ki, əgər arvadlar eşitsələr ki, göydə toy var, nərdivan söykəyib göyə çıxarlar – indi ki, xoşbəxt olub, gedərsən sən də xoşbəxt ol, deyərsən!

– Əgər görsəydin ki, necə ağlayır, kiryərdin, belə söz deməzdin, nə olsun adaxlısı öz əmisi oğludur, qıza zülm elədi anası, zornan verdi...

– Sirri-xudadır bu, xalacan, – qara qarğa yanında göyərçin balası...

– Qulaq as, Yunis, istəyirsən bilet alım...

– Kinoya?

– Kino nədir, ədə, qatara bilet alım, get beş-on gün kənddə gəz-dolan, qoy dədən sənin üçün quzu kəssin, anan səhərlər sənə qaymaq yedirtsin, görürəm dərslərin çox ağırdır, ayaq üstündə lap üzülmüsən.

– Dünən özüm bu ayın təqaüdünü almışam, xalacan, aparar məni kəndə çıxardar, hələ xırım-xırdası da bir il orda cibimdə qalar.

– Bir il nədir, ədə, peşman olduq sənə bir söz dedik, bir il kənddə qalıb neynəyəcəksən?

– Ovçuluğa başlayacağam, yaxud qəza mərkəzində kurs qurtaracam, qayıdıb kolxoz atlarına baxan feldşer olacam.

Və xalam birinci dəfə idi ki, özündən çıxmışdı:

– Yox, – demişdi, – bircə onu görmiyəcəksən, özbaşına deyilsən, burda oxuyacaqsan – burda ali məktəbi qurtaracaqsan, sonra Qaraxəhərdəki o böyük zavodlardan birində müdir olacaqsan!

Sonra yazıq arvad bilməmişdi ki, daha nə desin və ayağa qalxıb gedəndə nə elədiyinin fərqinə varmadan, divardakı elektrik düyməsini burmuşdu və işıq sönmüşdü.

Və çox qəribədir ki, son zamanlar hər gecə səhəri diri gözlü açdığım halda, indi bir az dincəlmək istəyərək pal-paltarlı dəmir çarpayım üstündə uzanan kimi, elə o dəqiqə məni yuxu apar-mışdı.

...Sonra gecənin hansı aləmindəsə birdən oyanmışdım, qalxıb işığı yandırmaq, saata baxmaq və bir az yazıb-pozmaq istəmişdim, amma gözlərimi açarkən yarısı ay işığı ilə dolmuş otağım da çarpayımın baş ucunda ağ bir xəyalın oturduğunu görmüşdüm,

bir xəyal ki əynində qara donu vardı, sol əlini yuxarı qaldırıb biləyini dodaqlarına sıxmışdı və qırpımsız baxışlarını yuxarıdan aşağıya üzümə zilləmişdi.

Bax, bircə bu qalmışdı, ağ səadətım məni tərk eləmişdi, amma xəyalına qara bir libas geyindirib, mənə gecəyarı qonaq göndərmişdi.

Çox gözəl, indi bu xəyal dil açıb mənə bir söz də desəydi, lap bəxtəvər olardıq, daha bu dünyada heç bir dərdimiz olmazdı. Və o xəyal doğrudan da dil açmışdı, dodaqlarını bir anlığa sol biləyindən qopartmışdı və demişdi:

– Bir tikə təmiz ağ olsaydı...

Qalxmışdım, oturmuşdum və korsayağı əlimi saçlarına çəkmişdim, üzünə çəkmişdim, sonra başımı dizləri üstə qoymuşdum və demişdim:

– Nə deyirsən de, təəccüb eləmiyəcəyəm, təki səsinə eşidim.

Başım üstündən yenə çox sakit və çox yorğun səsi gəlmişdi:

– Qan kəsilmir, bircə tikə təmiz ağ tapıb gətirsəydin...

Dəli kimi ayağa sıçramışdım:

– Nə qan? Nə ağ?

– Pəncərədən içəri girəndə şüşə idi, nə idisə biləyimi kəsdi... sənə nə olub, niyə pal-paltarlı yıxılıb yatmışdın?

– Bu saat, bu saat... yod lazımdır, Tutu xalada yod var.

– Oyatma arvadı, gör burda dolabçada təmiz bir yaylıq varmı?

– Oyatmaram, yod və tənzip hardadı, bilirəm...

Qonşu otağa yüyürmüşdüm, taxçadan yod və tənzip götürmüşdüm və mənə elə gəlmişdi ki, xalam taxt üstündəki yatağında tərپənmişdi, amma səsinə çıxarmamışdı.

Qayıtmışdım, işığı yandırmaq istəmişdim, qoymamışdı.

– Yandırma, – demişdi, – ay işığı bəsdir.

Yaralanmış biləyinə yod tökmüşdüm, ufuldamışdı, sonra tənzip biləyini sarımağa başlayanda demişdi:

– Bir saatdır burda oturmuşam... ay işığında üzünə baxmışam, ağlamışam... Al bu yaylığı, qoy göz yaşlarım səndə yadigar qalsın.

– Dünən biraylıq təqaüdümü almışam, – demişdim, – axırncı dəfə yalvarıram, dur bu saat elə burdan vağzala, ya Tiflis, ya Moskva qatarına... sonrasın vaqonda danışarıq...

– Uşaqlıq eləmə, Yuniscan.

– Tanrım, – əsil uşaq sənsən və bir yaş da məndən kiçiksən...

Mən qızam, – demişdi, – və qız kimi həmişə öz yaşından böyüyəm, mən qızam və kim ki, anadan qız doğulub, sonra boynu zəncirli kənz olub...

– Əgər bizim o dağ kəndinin çadrasız qızlarından olsaydın belə sözlərdənsə, mənə deyərdin ki...

Və bir an içində gözləri elə bir hiddətlə parıldamışdı ki, sözü ağzımda yarımçıq qalmışdı və yenə bir an içində alıxan əzəli qadın qısqanlılığı elə bil üzümə od püskürmüşdü.

– Nə deyərdim ki? Ə, igid deyilsən? Götür qaç məni, dayna... Sonra cijimə əsməşal alarsan, tasası yatar, ulduzu barışar səninlə?

– Sakit ol, – demişdim, – səndən sonra mən də baş götürüb gedəcəyəm bu şəhərdən...

– Yox, – demişdi və sağ əli ilə sol əlimi qamarlamışdı, – mən özüm deyəcəyəm ona ki, başqası var ürəyimdə – qoy elə birinci axşam qovsun məni öz evindən. Amma ata-ana evinə qaytarılan bir qıza bilirsən, nə cür baxırlar? Görüm onda məxluqun gözündə rüsvay olmuş bir qıza yaxın düşəcəksənmi?

– Bir dəfə yox, yüz dəfə məxluqun gözündə rüsvay olsan, mən yenə səndən, tərtəmiz ağ göyərçinimdən üz çevirmərəm.

Kövrəlmişdi, ağlamışdı, sonra demişdi:

– Ömrümün axırına kimi bu sözün mənə bəsdir... İndi çıxart beş qəpik pul ver mənə.

Həç bir şey başa düşməmişdim, gözlərimi döymüşdüm.

– Beş qəpiyin də yoxdur cibində?

– Niyə yoxdur, dedim ki, bir aylıq təqaüdümü almışam, amma başa düşmürəm...

– Mən də bayaq dedim ki, ay işığında üzünə baxıb ağlamışam, budur bu yaylığı tey göz yaşımı islatmışam, al, qoy göz

yaşım səndə yadigar qalsın, amma yaylıq bağışlamaq həmişəlik ayrılığa bais olur, çıxart beş qəpik ver, belə çıxsın ki, mən bu yaylığı sənə bağışlamamışam, sən pul verib bu yaylığı məndən almısan.

Dinməmişdim, qəhər məni boğmuşdu, özü əlini cibimə salmışdı və cibimdən beş qəpiklik mis bir pul tapıb çıxarmışdı.

Ayrılırdı məndən, əmisi qarşısında duyduğu minnətdarlıq hissinə özünü qurban verirdi və məni ölümdən acı bir ayrılığa məhkum edirdi, amma eyni zamanda məndən beş qəpik almışdı ki, mənə yadigar verdiyi əl boyda bir yaylıq bizi bir-birimizdən ayırmasın!

Və mən hələ bilmirdim ki, o gecə mən ilk dəfə olaraq qadın məntiqi deyilən bir müəmma ilə üz-üzə gəlmişəm...

Getmişdi, yastığımı qaldırmışdım ki, əziz yadigarını yastığım altında gizlədim, həmişə başımın altında olsun, amma yastıq əlimdə qalmışdı və o həsrət, uzaqdakı dağlar qoynundakı bir kəndin həsrəti ki şəhərə gəldiyim gündən başımı qoyub yatdığım bu yastıq altında idi, indi elə bil birdən ayağa sıçrayıb ürəyimə sarılmışdı...

Oturmuşdum, tələsik kiçik bir məktub yazıb qoymuşdum ki, sabah Əlimürsəl dayı xalama oxusun və hələ hava işıqlanmamış elə o gecə vağzala gəlmişdim.

Və bu dəfə bu qayıdış yolunda vaqon pəncərəsinə yaxın düşməmişdim, baxmaq, tamaşa eləmək üçün fasiləsiz olaraq bir-biri ardınca gözlərim önündən çapan səhnələrin hərç-mərcliyi kifayət eləmişdi və o vaxt ki kiçik stansiyada vaqondan yerə düşmüşdüm, o stansiyadan bizim tərəflərə yük daşıyan şələsaqqal bir malakan – qoca bir kişi idi – qüvvətli yekə atlar qoşulmuş furqonunda mənə yer vermişdi.

Və qoca malakan bütün yolu bir dəfə də olsun ruscaya keçməyərək, bizim kəndlərin yaraşılıq şivəsində başına gələnlərdən, yadına düşənlərdən danışmışdı, mən qulaq asmışdım.

...Kəndə axşamçağı çatmışdım və kəsik nidalı həzin səsləri üçün qərubsədiyim isaq-musaq quşlarının hər gecə bir-birini çağırən o əbədi çağırışlarına qulaq asmaq üçün, çöldə, evin artır-

masında yatmışdım, amma içəridə qaranlıq otaqda atamla anamın pıç-pıç söhbətlərini eşitməli olmuşdum.

– Soxdu papağımızı yerə, – deyirdi atam, – oxuya bilmədi, suyu süzülə-süzülə qayıtdı gəldi üstümüzə... Papağın da oğlanın, guya, külək qapıb aparıb!.. Bişmiş toyuğun gülməyi gələr.

– Elə demə, a kişi, yuxusunda qara-qura görüb, ürəyi yuxadır, gəlib ki, bizə baş çəksin, yaxşı da eliyib.

– Deməli, hər dəfə yuxusunda qara-qura görəndə, yol ağar-dacaq, bizi də bir dərya xərcə salacaq?

– Yaxşı oxuduğu üçün aylıq alır uşaq, vaqonun da, furqonun da pulun öz cibindən verib, nə xalasına, nə Əlimürsəl kişiylə bu vaxtacan bir dəfə də olsun ağız açmayıb.

– Nə deyir axı, qayıdacaq, yoxsa qal olub qalacaq burda?

– Dedi çox yorulmuşam, ana, sonra bu barədə danışarıq.

– Yorulub oğlan! Daş daşıyıb orda, yoxsa Ənzəlidən gələn İran gəmilərindən kişmiş, düyü tayları boşaldıb?

– Dərsləri çox çətindir, uşaq gecə yatmır, başın sındırır.

– Yaxşı, sabah durdu ayağa, avara-avara gəzəcək kəndin içində?

– Umbay gəlmişdi, ova gedəcəklər.

– Nə ovuna?

– Qaban ovuna.

– Qaban əti salacaqsan qazana?

– Ətimi tökmə, a kişi.

– Gedirdi cüyür ovuna gedəydi ki, axşam bir şaqqa ət gətirəydi evə.

– Yox, and vermişəm ki, qabağına cüyür çıxsa atmasın.

– Niyə ki?

– Cüyürün ahı tutar uşağı.

– Qabanın canı yoxdur, yoxsa qabana güllə dəyəndə şadlığından şitlik eləyir və yəni qan əvəzinə damarından su axır?

Və anam çıxırmışdı:

– Niyə çaşbaş salırsan məni, öz dərdim özümə bəs deyil, gərək indi qamışlıqda xortuldayan çöl donuzunun da dərdin mən çəkəm?..

Anamı bu cür cin atına mindirəndən sonra atam həmişə həsiyirdi və indi də səsi xırpadan kəsilmişdi.

Hava işıqlananda Umbay gəlmişdi və mən doqqazın ağzında Umbayı qarşılamışdım, yaşıdım idi Umbay, uşaqlıq yoldaşım idi və indi mənə xoş olsun deyə gətirdiyi iki tütəngdən təküləni özü götürmüşdü, dayısının üçhalqa nişanlı, Zauer mamalı qoşalülə-sini, «sabahın xeyir»dən sonra mənim çiynimə keçirmişdi.

O biri yoldaşlar Sarı qaya altında bizi gözləyirdilər, ordan aşağı enəcəkdik, içində kiçik nohurlar olan qalın qamışlıqda ova başlayacaqdıq.

Amma kənddən çıxıb bostanlar arasındakı cığıra təzəcə ayaq basmışdıq ki, anac bir dovşanın ombasını yuxarı ata-ata qabağımıza düşüb qaçdığını görmüşdük.

– At, – demişdi Umbay.

– Jakanla dovşana?

– Jakanlar patrondaşdadır, at, yoxla tütəngini, gör aşağı səpəliyin, yoxsa yuxarı vurur.

O vaxt ki atmışdım, şöhrətli tütəng qırmaları nə aşağı səpələmişdi, nə yuxarı vurmuşdu və dovşan qulaqbatıran, tükələri ürperdən bir çığırtı ilə azı bir metr dikinə göyə sıçrayıb, sonra daş kimi yerə düşmüşdü.

Birinci dəfə deyildi ki, ovda idim, ara-sıra kənddən ova gedənlərə qoşulub, cürbəcür heyvan və quş ovunda olmuşdum, amma bu vaxta kimi vurulan heç bir heyvanın və quşun canının ağrısından bu dərəcədə dəhşətli bir səslə çığırdığını və özünü bu ucalığa qədər göyə atdığını görməmişdim.

Elə bil qulaqlarım batmışdı, boğazım qurumuşdu, özümə nifrətdən ürəyim bulanmışdı, Umbay isə razı qalmışdı və demişdi:

– İnşallah, ovumuz uğurlu olacaq, tütəngi bura ver, get götür.

Qollarım sustalmışdı, tütəng əlimdən yerə düşmüşdü, Umbay tez əyilmişdi, ovçu üçün qızıldan qiymətli olan tütəngi yerdən götürmüşdü, dikəlib narazı bir halda üzümə baxmışdı, pencəyinin qolu ilə tütəngin lülələrini silmişdi və demişdi:

- Nə olub sənə?
- Necə ki?
- Rəngin-urufun qaçıb.
- Qayıdıram kəndə.

– Boşla görək, amma doğrusu heç mən özüm də vurulan dovşanın nə belə çıxırdığını eşitmişdim, nə bu qədər bir adam boyu göyə sıçradığını görmüşdüm, get gətir görək qırma irtməyin sökülüb, yoxsa ürəyin?

Başımı bulamışdım, geri dönmüşdüm.

Umbay əlin atıb qolumdan tutmuşdu.

- Nə ədabazlıq eləyirsən, ə?

– Burax, – demişdim və qolumu əlindən qopartmışdım.

Umbayın qonur qırğı gözləri soyuq bir işıltı ilə işıldamışdı:

– Bura bax, – demişdi, – onsuz da kənddə xəbər gəzirdi ki, xəzpuş vağzalda papağını qaçırdanda yüyürməsən dalınca, amma piçağın ucun göstərən kimi zəhrin yarılıb, qalmısan dalınca baxa-baxa... Halbuki o papaq tək sənənin papağın deyildi və əgər əslə varsa bu sözün, elə fərz elə kəndimizin papağın yerə soxmusan!

Geri dönmüşdüm, Umbayı vurmuşdum və sağ əlimlə vurduğum o sillədən Umbayın sol üzündə o saat qıpqırmızı bir ləkə əmələ gəlmişdi.

Və o saat öz üzüm xəcalətdən qızarmışdı, başım sinəmə əyilmişdi, dayanıb gözləmişdim, sükut çox uzanmışdı, Umbaydan səs çıxmamışdı, başımı qaldırmışdım və Umbayın qonur qırğı gözlərini döyərək heyrətlə mənə baxdığını görmüşdüm.

– Hələ çox gözləyəcəyəm? – demişdim, – əlini pişik yeyib, niyə vurmursan məni?

Umbay köksünü ötürmüşdü və çox sakit bir səslə demişdi:

– Səni ora tamaşaya aparmırdıq ki, fikrin dağılsın, dedik bir az kömək eliyərsən bizə, orda o qamışlıqda qaban çox ürüyüb-artıb, bildir vurduğumuz cöngə boyda qabanlar qanımızın arasına girdi, ət hazırlığı planı doldu... niyə vurmuram bunu? Sözə bir bax!

– Umbay, bağışla məni! Çox xahiş eliyirəm, bağışla!

Umbay diksinmişdi, elə bil bayaq yox, indi üzünə bir sillə vurmuşdum.

– Bağışla nədi ə, xahiş eləyirəm nədi? Nə eliyiblər orda, şəhərdə sənə? Bundansa dübarə bir sillə də vuraydın sağ üzümə.

Və üz çevirmişdi məndən, dönüb getmişdi, amma sonra birdən dayanmışdı, başını geri çevirmişdi:

– Bura bax,– demişdi, – Oruc kişi bu axşam araba qoşub dəmir yoluna gedir, get danış onunla səni də aparsın! Qayıt şəhərə! Orda adam çoxdur, orda tək qalsan da, tək qaldığımı heç kəs görməz, burda tək qalsan, kəndi narahat eliyərsən. O sözü də İbiş gəzdirdi kənddə, vurduq ağzına ki, başından böyük qələt eləməsin...

Axşam da atam xəbər tutanda ki, gedirəm, elə bil bir az sevindi, bir az təlaşa düşdü:

– Nə olmuşdu, od almağa gəlmişdin? Düzünü de, qovublar ordan səni, oxuduğun yerdən?

– Canım, heç kəs məni heç bir yerdən qovmayıb, – demişdim, – amma indi özüm qovmaq istəyirəm özümü hər yerdən...

– Elə isə qulaq as gör nə deyirəm – gör ha, nə isə demək istəyirdim, yadımdan çıxdı... Qərər xərcliyin varmı?

– Var.

– Təqaüdün qurtaranda kimdən borc alırsan, Əlimürsəl kişidən, yoxsa xalandan?

– Əlimürsəl kişi iki dəfə özü təklif eləyib almamışam, lazım gəlsə, bəlkə, xalamdan...

– Sən məndən də heç vaxt bir qara qəpik istəməmisən, həmişə anandan... Yaxşı, bir dəfə də məndən!

Qoltuq cibindən çıxardığı saralmış bir qəzet parçasına bükülü bir neçə iri qırmızı otuzluqlar içində kiçik göy bir üçlüyü tapana, barmaqlarındakı titrəyiş gözümədən qaçmamışdı.

– Lazım deyil, – demişdim, – çox sağ ol, almayacağam.

Baxmışdı üzümə, dinməmişdi, bu vaxt anam gəlmişdi, başındakı cunasının ucuna düyünlənmiş əzinik bir onluğu çıxarıb mənə uzatmışdı:

– Bildirki barama pulundan qalmışdı, – demişdi, – bilirəm azdır, bala, amma olanım budur (atamı göstərmişdi), hər dəfə bu istəyəndə üzümü bozartmışdım, verməmişdim.

– Az niyə olur, anacan, bu pula «Təbriz» mehmanxanası ilə üz-bəüz «Novbahar» restoranında bir ay hər gün fisincanplov yemək olar.

– Ye bala, qızırqalanma, halal xoşun olsun!

Sonra mən Oruc kişigilə yönəlmişdim və arxada atamın anama dediyindən yalnız bunu eşitmişdim:

– Fikir verdin ona?

– Nəyinə? – demişdi anam.

– Heybəsiz gəldi, heybəsiz getdi, çamadanla gəlsəydi, deyərdim ki, şəhərli olub, amma çamadanı da yoxdu, deməli, hələ nə şəhərlidir, nə kəndli...

Anamın nə dediyini eşitməmişdim, ancaq ah çəkdiyini eşitmişdim.

* * *

Səttarın göyərçinləri yumurtlamışdılar, kürt düşmüşdülər, bala çıxartmışdılar, bala göyərçinlər pərvaz olmuşdular, yuxarıdan bizim evin damı üstündəki quşxanadan aşağıya – mənim pəncərəm önündəki damın üstünə tökülmüşdülər, gah dam üstündə dar-dar eləyərək gəzmişdilər, gah dam qırağından aşağıya – küçəyə boylanmışdılar, sonra döşlərin qabardıb uçmuşdular və getdikcə şəhərüstü göylərin ya çox dərinindən, yaxud şəhəri çevrələyən üfüqlərin çox uzaqlarından geri dönmüşdülər, qara asfaltlı o dam qırağında ağ şəridli bir cərgəyə düzölmüşdülər.

Xalam mənə axşam çayı gətirmişdi, stəkanı stol üstünə qoymuşdu və bir an yubandığını görüb demişdim:

– Otur, xalacan, o qoltuğundakı nədir?

– Qəzetlərdir, bala, kişi təzə qazdığı buruğu vədəsindən dörd gün qabaq qurtarıb, şəhərin üç qəzetində şəkli çıxıb, bax, sonra aparıb sandığa qoyacam, o biri qəzetlərin üstünə.

– Fotonun altındakı yazını oxuyum sənə, xala?

– Höccələyə-höccələyə özüm oxumağa başlamışam, bala, sabah kooperativə gedəcəyəm, kişiyyə papiros alacam, deyirəm sənə də qara mahutdan bir şapka alım, qabaqdan qış gəlir axı.

– Sağ ol, xalacan, gələndə anam cibimə xərclik qoymuşdu, gedib özümə qulaqlı papaq alacağam, çöldə-bayırda hələ bu çit şapka ilə keçinə bilərdim, amma evdə bundan sonra gərək qulaqlı papaqda oturam, çünki o arvad ki hər dəfə aşağı mərtəbədə o cür çığırır, Səttarın göyərçinləri damın üstündə səksənib göyə uçar, mənəm də başım bir yana dursun, dişimin ağrısı tutur o saat...

– Görüm onun üzün mürdəşir yusun, elə bil ürəyi daşdır arvadın, hər dəfə fağır qız ər evindən qaçıb bunun üstünə gələndə elə bil arvadın başına daş düşür, alır əlinə süpürgəni düşür qızın üstünə ki, çıx get öz xarabana, öz əmioğlundur, zəhər də olsa yalayacaqsan.

– Ta indi ki, anası üz göstərmir, nə vacib olubmuş, niyə gəlir axı?

– Danışsam əmioğlu ərindən nələr çəkir, ürəyin qana dönər, bala, yaxşısı budur, danışmayım...

Və xalamın hələ danışmaq istəmədiyindən gözləri yaşarmışdı və qalxıb öz otağına getmişdi.

O axşam Abşeronun ən gözəl axşamlarından biri idi, uzaqda payız dənizi gömgöy bir süfrə kimi açılmışdı, dəniz içinə doğru uzanan İskələ körpüsünün sağında və solunda içi ağzınacan Cərcə qovunu ilə dolu olan ağ yelkənli türkmən barkasları bir-birinin yanına düzülmüşdü. Qız qalasının qara istivanəsi üstündə qanad çalan iki ağ göyərçin çiçək üstünə qonmaq istəyən, amma qona bilməyən kəpənekləri andırırdı, sabah cümə idi, istirahət günü idi, adamlar dəstə-dəstə şəhərin dağüstü məhəlləsindən üzəaşağı, dəniz qırağına axırdı. Orda dəniz sahilində nəfəsli hərbi orkestrin çaldığı adı şairanə valsın sədaları gah səmtini tez-tez dəyişdirən xəfif və sərsəri bir küləyin qanadına ilişərək gəlirdi bizim tərəflərə çatırdı, gah şəhərin axşam uğultusuna qarışaraq eşidilməz olurdu, bu uğultu içində isə küçələrdə aşib-daşan izdihamın

hənirtisi, hardasa yaxındakı yastı bir dam üstündə dopu çalıb rəqs eliyən kiçik qızların gülüşləri, aşağıda sağ tərəfdəki «Təzəpir» məscidinin minarəsindən ucalan axşam əzanının səsi, daha aşağıda sol tərəfdə «qızıllı kilsə» adlanan Aleksandr kilsəsinin zəng qülləsindən qopan boğuc can zanqıltıları vardı...

Əlimürsəl kişi hələ mədəndən gəlib çıxmamışdı, xalam mətbəxdə qutab üçün yoğurduğu kiçik kündələri oxlov altına salıb cığara kimi nazik və həndəsi çevrə kimi yuvarlaq yuxalar yayırdı, eyni zamanda başıaşağı mənim dalımcə deyirdi, amma elə bil mən yanında dayanmışdım və nə deyirdisə üzümə dəyirdi:

Yoxsa elə bilirsən, təkcə mən görürəm, mən içimi yeyirəm, mən deyirəm, yox, kişi də görür, kişi də deyir ki, nə olub ona ki, adamın üzünə baxır, elə bil görmür, söz deyirsən elə bil eşitmir.

Çünki ürəyimin gecə və gündüz eşitdiyi səssiz bir fəryad vardı, ona görə başqa heç bir şey eşitmirdim, gözlərimin qarşısını kəsmiş qara bir divar vardı, ona görə başqa heç bir şey görmürdüm.

Əgər çiyinlərində saz qürbət ellərə gedən haqq aşığı nağılların dediyinə görə ilk dəfə yuxularında çiyinlərində saz gördükləri əbədi sevgilinin sorağı ilə dəmir çarıq geyib dünyanın o başına yola düşürdülərsə, mənə beş-on pillə aşağı düşüb şüşələrinin çoxu qırılmış bir aynabəndin rəngi getmiş qapısını açmaq kifayət idi ki, onu, ağ səadətimi görüm...

Lakin indi o, başqasının qadını idi və qadına qarşı bütün digər dinlərdən daha artıq amansız olan bir dinin yasağı ilə mənə naməhrəm idi və indi əgər biz həтта kimsəsiz bir səhrada iki yol azmış kimi bir-birimizə rast gəlsəydik, o gərək dərhal çadrasını qara bir qalxan kimi üzünə qaldırıydı, mən isə o səhrada ayağım altındakı cücəyə, başım üstündəki günəşə baxa bildiyim halda yalnız onun, ağ səadətimin üzünü görməməli idim.

Təkcə bu ani fikirdən elə bil divarlar yerindən qopub üstümə gəlmişdi, ayağa sıçramışdım və elə bu vaxt balaca Səttarı yenə pəncərəm altındakı o dam üstündə görmüşdüm.

Əgər balaca Səttar o gecə də bu dam üstündə haman baca yanında dayanıb başını yuxarı qaldırmışdısa və ulduzlara baxaraq o ulduzlar içindən «Gülbacısını» çağırırdısa, indi də ayaqyalın və başıaçıq haman baca yanında dayanmışdı, amma başını aşağı salmışdı və sağ ayağının barmaqlarıyla damın qara asfaltı üstündə nə isə yazıb pozaraq, elə bil nə isə müşkül bir məsələni həll etməyə çalışırdı.

Nə olmuşdu kiçik dostuma? Dənizdə gəmiləri qərq olmuşdumu? Yoxsa axşamüstü uçurduğu göyərçinlərdən hansı isə azmışdı və hələ geri dönməmişdi?

Çağırışdım, başıaşağı, bir ayaq-bir ayaq yaxına gəlmişdi.

Səttarın atası üç il əvvəl Pirşagı balıq vətəgəsində işlədiyi vaxt dənizdə batmışdı, uşaq anasının öhdəsində qalmışdı və anası indi üç nömrəli iki qırmızı vaqonlu tramvayda konduktor işləyirdi, Səttar isə məktəbdən qayıdan kimi bütün günü və axşamı anası evə gələncən göyərçinlərinin təlimi ilə başını qarışdırırdı və mən bu müddətdə anasından icazə alaraq Səttarı iki dəfə kinoya aparışdım, yanaşı oturub «Tarzan» filminə baxmışdıq, bu o vaxt idi ki, kino hələ lal idi və şəhərin yeniyetmələrini dəlidivana eləyən o lal tarzanın əvəzinə bütün kinoteatrların salonlarında bir ağızdan qıyya vuran o yeniyetmələrin bağırışlarından qulaq tutulurdu.

– Nə olub sənə, Səttar, nə üçün belə bikefsən?

Səttar başını qaldırmadan birnəfəsə demişdi:

– Dedi mənə ki, get mənə bir qutu kibrit gətir, bizimki qurtarıb, getdim gətirdim, qucaqladı məni ki, sabah axşam, bax sabah axşam ha, bunu da ona verərsən...

– Kim dedi Səttar, kimə ver dedi, Səttar, nəyi ver dedi, Səttar?

– Gülbacı dedi... amma sabah cümədir, sabah anam məni Kürdəxanıya daydaygilə aparacaq... budur cibimdədir...

Aman verməmişdim, Səttarı qamarlamışdım, Səttar müqavimət göstərməmişdi və mən əlimi Səttarın dizi yamaqlı şalvarının cibinə salıb, ordan dördqat bükülmüş bir dəftər vərəqi çıxartmış-

dım və şagird dəftərindən qopardılmış o vərəqin sol tərəfində bir ağ gül çəkilmişdi, amma elə bil bir uşaq əli çəkmişdi o ağ gülü, sağ tərəfində boz bir bülbül çəkilmişdi, amma elə bil bir uşaq əli çəkmişdi o boz bülbülü və ağ gül ilə boz bülbül arasındakı ağ boşluqda iri, yumru uşaq xətti ilə yazılmışdı ki:

*Gəlmişdin, görəsən məni,
Dərmişdin, hörəsən məni,
Əlində açar olmadı
Bir açıb görəsən məni.*

Və daha aşağıda bir vəsiyyəti ki məhz uşaq xətti ilə yazıldığı üçün daha dəhşətli idi: «Bunu mənim qəbrimin baş daşına yazdırarsan!»

Ürəyimin döyüntüsündən qulağım batdığı üçün, handan-hana Səttarın səsin eşitmişdim.

– Dadaş sənnənəm, qorxuram mən...

– Nədən qorxursan? – demişdim və öz xırıltılı səsim ürəyimdəki qorxunu daha artıq büruzə vermişdi.

– Kağızı mənə verəndə, məməsi o biri otaqdan əlində süpürgə çıxıra-çıxıra gəldi: hələ də burdasan canıyanmış, çıxıb getmiyəcəksən öz xarabana... Üsreyin süpürgə ilə döyürdü, amma Gülbacı dinmirdi, səsin çıxarmırdı.

Əlbəttə, dinməyəcək, Səttar, heç vaxt səsin çıxarmayacaq, heç kəsi köməyə çağırmayacaq, nə deyirdin, Səttar, üsreyin, yəni nə vaxt, haçan, ah sırağa gün – və indi ki sən sırağa gün gördüyündən sarsılmışsan və mən də avqustun o sonuncu çaharşənbə günündən dəlilik sərhədinə ayaq basmışam, onda elə birdəfəlik iradəsi əleyhinə gedərək...

Və mənim ürəyimdə başladığım sayıqlamanı Səttar tamamlamışdı:

– Eşitmirsən, dadaş, götürək qaçaq, indi ki orda öz əmisi oğlu, burdada əndamı yannmış öz anası bu qədər zülm eləyir öz qızına.

Səttarın gözlərinə baxaraq gözlərimi döymüşdüm, hər ikimiz dənizdə batarkən, saman çöpünə əl uzadanlar kimiydik.

– Hara, Səttar, – demişdim, – hara? Tiflisə, yoxsa Moskvaya?

– Yox, – demişdi Səttar, – dəniz qırağında körpüyə bağlanmış lodkalardan birin açarıq, Pirallahıdan bu yanda balaca bir ada var, bir dəfə atam ora qaşqaldaq ovuna getmişdi, mənə də aparmışdı, kimsə orda qənbərdən bir daxma tikib, amma içində heç kim olmur, Gülbacı o daxmanı süpürüb səliqəyə salar, biz də balıq tutarıq, qaşqaldaq ovlarıq, heç kəsin, dadaş, nə milisin, nə də şeytanın ağlına da gəlməz ki, biz ordayıq...

Amma hər ikimiz gecikmişdik, Səttarın o adsız kiçik adası hardasa yenə boş və kimsəsiz qalacaqdı, mənə Tiflis qatarında milis axtarmayacaqdı, çünki elə bu vaxt həyətin o biri tərəfindən üçüncü mərtəbədən bırıyaşar qulun kimi çıxıran kiçik bir qızın səcindən damarlarımızda qan donmuşdu və hər ikimiz özümüzü dam üstündən daş pilləkənin yuxarı meydançasına atmışdıq.

Gözləri hədəqəsindən çıxmış bir qızcığaz üçüncü mərtəbənin qarşı tərəfdəki aynabəndindən aşağı baxırdı, balaca əlləri ilə başına döyürdü və hıçqırırdı:

– Vaxsey, məmə, xala yandı...

Və bizim tərəfdəki daş pilləkənin ikinci mərtəbə meydançasından üzüaşağı qaçan canlı bir məşəl vardı ki, o idi, Səttarın Gülbacısı idi, mənim ağ səadətim idi və indi o, qara çadrası əvəzinə qara tüstülü qırmızı dilli bir alova bürünərək qovulduğu ana evindən baş götürüb gedirdi.

Hər ikimiz özümüzü arxasınca atmışdıq, Səttarın fəryadını eşidib bədrəmişdi, bir an başını geri qanırmışdı, bizi yaxında görüb əlini arxaya çırpmışdı ki, yaxın gəlməyin və yenə pilləkənlə üzüaşağı qaçmışdı.

Pilləkənin axıncı pilləsində özümüzü ona yetirmişdik, əlimi atıb qolundan tutub saxlamışdım, çırpınmışdı, mənə geri itələmişdi, qolunu əlimdən qopartmaq istəmişdi, bacarmamışdı.

Və sonra aramızda başlanan və cəmi bir-iki dəqiqə çəkən o mübarizə, dəhşətli bir mübarizə idi.

Mən onu alovdan xilas eləmək üçün əynindəki paltarları didib-tökürdüm, o isə məni döşümdən geri itələyirdi ki, burax məni, sən də alışıcaqsan və əlimdən çıxmaq üçün çapalayırdı və eyni zamanda tez-tez iki əli ilə üzünü tuturdu ki, alov üzünü yandırır xarab eləməsin.

Tanrım! Özü özünü müdhiş bir ölümün ağuşuna atmışdı və indi bir qadının əzəli və əbədi sövq-təbiisi ilə yalnız üzünün hayında idi ki, üzü salamat qalsın!

Artıq bütün evin qadınları və qızları bütün mərtəbələrdən çığıra-çığıra üzuaşağı tökülmüşdülər və görünür sabah istirahət günü olduğu üçün bu axşam bu evdə məndən başqa başıpapaqlı varmıssa, o da haman dəlisov qocaymış ki, o qoca bayquş da naməhrəm bir qadına yaxın düşməyi kişiliyinə rəva görməmişdi.

Bu vaxt mən artıq geri çəkilmışdim, Səttar yüyürüb hardansa bir vedrə su gətirmişdi və özünü mənə yetirən xalam tüstüləyən köynəyimi siyirib başımdan çıxarmışdı.

Yaqutun anası isə gəlmişdi, pilləkənin axırıncı pilləsində oturmuşdu, əvvəlcə saçlarını yolub ulamışdı, sonra xalama üz tutub çığırmışdı ki, axı sən o üstünə od ələnmişinin, o ağ günü qara gəlmişinin, dili ağzında kabab olmuşunun, nə dərdinə qalmışdı ki, xalxın naməhrəm arvadını pəmçələyirdi, məgər bilmir ki, Ağagül xəbər tutanda üzəcək onun boğazın cücə boğazı kimi?

Xalam da geri dönüb ona cavab qaytarmışdı ki:

– Az, az, qarğışın öz başını yesin, uşaq əl-ayağın yandırır, uşaq pörşələnib ki, fağır qız tələf olmasın, hanı sənin vicdanın ki, ona bəddua eləyirsən, yox əgər o uşağın başından bir tük əskik olsa, mən bu arvadlığım la sən o Ağagülünü öz əlimlə boğaram, qoymaram heç Əlimürsəl bu işə əl bulaşdırın!

Həyətin qadınları Yaqutun əynində nə qalmışdısa didib tökülmüşdülər, paltarlarının tüstüləyən tikəparalarını söndürmüşdülər və mən pilləkənlə yuxarı qalxarkən bir anlığa başımı geri çevirmişdim və yarıçılpaq qızı qadınların qolları üstə görmüşdüm,

üzünə birinci mərtəbənin aynabəndindən işıq düşmüşdü, alovla qarsılmış üzü qaralmışdı, bənövşəyi gözləri qapanmışdı.

Bir az sonra xalam da yuxarı qalxmışdı və huşunu itirmiş Yaqutu təcili yardım maşını gəlib aparmışdı.

Əllərimin dərisi qabarcıqlamışdı, soyulmuşdu, xalam hər iki əlimi qatıqla suvayıb tənziqlə bağlamışdı və qabağına salıb həkimə aparmaq istəmişdi, amma mən getməmişdim.

Və o gecə mən təkə ancaq əllərimin göynərtisindən səhərəcən yata bilməmişdimsə və bir yerdə otura bilməmişdimsə, indi ac bir qurd kimi bütün vücudunu gəmirən o dözülməz ağrılara zərif bir varlıq davam gətirə biləcəkdimi?

Kor ola bilərdi? Olsun – mənim idi. Şikəst ola bilərdi? Olsun – mənim idi. İflic olub bütün ömrü boyu yatağından qalxa bilməzdi? Olsun – yenə mənim idi.

* * *

Xəstəxanada yatırdı, günəşiri balaca Səttarla xəstəxananın koridorlarında tibb bacılarının əl-ayağına dolaşırdıq və ağızlarından kəlbətinlə bir-iki söz qopardırdıq. Birinci günlər huşsuz yatırmış, bir həftə sonra gözlərini açmışdır və saçlarına dən düşmüş baş həkim xəstəni quşxana kimi kiçik bir otağa keçirmişdir və müalicədə şəxsən özü iştirak etməyə başlamışdır. Sonra növbəti bir gəlişdə baş həkim bizi beş dəqiqəliyə içəri buraxmışdı, Yaqutun üzü ağ tənziqlə örtülmüşdü və həzin bir səslə bizə nə isə demişdi, amma biz heç bir şey başa düşməmişdik.

Daha sonralar mən nə vaxt gəlmişdimsə, hər dəfə suallarımın baş həkimi tənqə gətirmişdim və nəhayət, o həkim də bir dəfə məndən soruşmuşdu:

- Bağışlayın, Yaqut xanım sizin nəyinizdir?
- Mənim?
- Həri, sizin!
- Bir mərtəbə aşağıdakı qonşumuzdur.

– Aha, çox gözəl... Bir mərtəbə aşağıdakı qonşunuz imiş!

Və həkim qalın qaşlarını əvvəlcə yuxarı qaldırmışdı, sonra aşağı salmışdı.

Sözlərin altı vardı, sözlərin üstü vardı və baş həkimin «aha, çox gözəl» – sözlərinin altı mənim üçün qaranlıq qalmışdı və o gündən ürəyimdə baş həkimə qarşı heç də gözəl olmayan bir hissə baş qaldırmağa başlamışdı...

Baş həkim isə həftələrlə pərvanə kimi xəstənin başına dolanmışdı, Yaqutun bənövşəyi gözləri açılmışdı, getdikcə səsi durulmuşdu. İki ay sonra qalxıb çarpayısında oturmuşdu, amma hər dəfə mən onu görməyə gələndə, o bir dəfə də olsun ağ tənzif rübəndini üzündən qaldırmamışdı və üzünü mənə göstərməmişdi.

Özü isə növbəti ziyarətlərin birində mənim əllərimə baxmaq istəmişdi və ağ əlini, üstündə azacıq yanıq yeri qalmış sağ əlimin üstünə qoymuşdu, sonra geri çəkmişdi.

Və mən yenə xahiş eləmişdim:

– Qaldır bu tənzifi, – demişdim, – qoy mən də bircə dəfə gözlərinə baxım.

– Yox, – demişdi, – hələ üzüm adam arasına çıxarılası deyil... O gülöyşə narları bazardan almışdın?

– Yox, bizim qəza mərkəzindən, kiçik bir şəhərdən mənə pay göndərmişdilər.

– Kim?

– Dayımın o kiçik şəhərdə gözəl bir nar bağı var.

– Yaxşı narlardı... Öləydim qalaydım orda... o nar bağlarında...

Bu vaxt baş həkim içəri gəlmişdi və Yaqut demişdi:

– Tutu xala niyə mənə görməyə gəlmir? Gələn səfər onu da gətir, könlümə düşüb, görmək istəyirəm onu...

Nədənsə bu vaxt başımı çevirmişdim və baş həkimə baxmışdım, pəncərə qarşısında dayanmışdı, mən ona baxanda, o da qolundakı qızıl saatına baxmışdı və yenə əvvəlcə qalın qaşlarını yuxarı qaldırmışdı, sonra aşağı salmışdı. Bir həftə sonra xalam öz bişirdiyi şorqoğalı ilə və mənə aldığım bir bağlama Göyçay

narı, bir bağlama Ağdaş heyvasıyla gəlmişdi Yaqutu görmüşdü və evə gələndə mənə demişdi ki:

– Səni soruşurdu, deyirdi ki, başı nə yaman qarışıqdır ki, bir həftədir məni görməyə gəlmir.

– Xalacan, başım şişib qazana dönüb, çünki «Buxar qazanlarından» imtahan verirəm, məndə vaxt hanı?

– Ürəyi sınıqdır, bala, anasında hikkəyə bax ki, bir dəfə də olsun qıza baş çəkməyib, amma xəbər göndərüb ki, ordan çıxanda birbaş öz xarabasına getsin... Deyirlər ərin də silistçi danışdırır, bilmək istəyirlər ki, kim qızın canın boğazına yığıb ki, axırda fağır öz şirin canına qəsd eləyib.

– Özü necə... Bir şey deyirmi o barədə?

– Əlində bir qəzet vardı, mənə də göstərdi, dedi bir bura bax, Tutu xala, qadınlar Əli Bayramov klubunda bir yerə yığılıb çadralarını yandırırıblar, amma məndə ağla bax ki, çadramı yandırmaq əvəzinə özümə od vurdum.

– Sən orda olanda, xalacan, oranın baş həkimi gəlib sənə də başının üstünü kəsdirdimi?

– Gəlmişdi, Yaqut tanış elədi, deyirlər çox yaxşı həkimdir.

– Sən bilən, xalacan, o qoca həkimin necə yaşı olar?

Xalam heyrətlə üzümə baxmışdı:

– Hansı qoca həkimin?

– Onun, o çox yaxşı həkimin?

– Qoca niyə olur ki o? Əlbəttə, sənə kimi nocavan deyil, amma o yaş kişi üçün ən yaxşı yaşıdır.

– Hansı yaş kişi üçün ən yaxşı yaşıdır, xalacan? Əlli beş?

– Əlli beş nədir, ədə, fağırın otuz beş-otuz altı yaşı ancaq olar. Qızın yanından çıxanda arvad həkimlərindən biri dedi ki, o baş doktor xəstəni Leninqrada aparacaq, dedi ki, orda elə həkimlər var ki, arvad xeylağın üzündəki yanıq yerini tørtəmiz eləyirlər, heç xaşxaş boyda bir nöqtə də qalmır.

– Eləysə, tamam, xalacan, qurtardı.

– Nə tamam, nə qurtardı?

– Bağlandı bizim kitabımız, arasına əlfəçin qoyduq, yaxud rusca desək pesenka naşa speta.

– Dilinə qurban olum sənin, gör nə tez urusca danışmağı öyrənmişən.

– Mən indi fransızca da sayıqlaya bilərəm, xala və sən gərək təəccüb eləmiyəsən.

Xalam başını aşağı salmışdı və yalnız qadınlara məxsus olan sirli bir təbəssümlə gülümsəmişdi.

* * *

Çox həftələr, aylar keçmişdi və xalam Yaqutun uzaq Leninqradda müalicə olunub, üzünün tərtəməz sağaldığını, heç bir yarıq yeri qalmadığını və Bakıya qayıtdığını mənə xəbər vermişdi və bir neçə aydan sonra da ən gözəl və ən xoşbəxt kişi yaşında olan o baş həkimdən mənə bir məktub gəlmişdi və o uzun məktubda sevginin sübh çağında çox erkən qurulan ailələrdə çox erkən başlanan axşamlar haqqında statistik rəqəmlər cədvəli əsasında elə mülahizələr vardı ki, mən o çox ağıllı və çox soyuq mülahizələrin ancaq yarısını oxumuşdum, qalan yarısını cırıb atmışdım.

* * *

Üç il keçmişdi və indi mən ali məktəbin üçüncü kursunda, vaxtilə Əlimürsəl kişinin dediyi o çiyənisaçlılar içində başıaçıq, döşüaçıq gəzməyi özümə adət eləmişdim.

Və indi bir həftə idi ki, qəzetlər ölkənin adlı-sanlı gənc bir qadınından elə bir dastan açmışdılar ki, bənövşəyi gözlü, meşin kombinezonlu o gənc qadının şəklini gənc qızlar qəzetlərdən kəsib otaqlarının divarına sancırdılar, balaca uşaqlar isə hələ də çadralı gəzən analarına göstərirdilər, qoca aşıqlar ona gənclik ilhamı ilə dolu söz qoşub, saz çalırdılar.

Və bu axşam xalam həyəcanlı bir halda mətbəxdən mənim otağıma gəlmişdi, istidən qanadlarını qabardan qoyunlar kimi, xamırlı əllərini yana açıb özündən gen tutmuşdu və demişdi:

- Yunis, bu deyilənlər doğrudur?
- Hansı deyilənlər, xalacan?
- Yaqut əyriplan sürür, göydə uçar.
- Sən təəccüb eləyirsən, xalacan?
- Bəs sən eləmirsən, bala?
- Mən ancaq ona təəccüb eləyirəm ki, bir hekayə yerdə başlanmışdı, bir nağıl kimi göydə qurtardı.
- Biləydim nə demək istəyirsən, ay oğul, nə barədə danışırısan?
- Bakı gecələrinin hekayəsi barədə danışiram, xala, bir də o nağıldan danışiram ki, bir ağ quş vardı, əvvəl qaranlıq bir qəfəsdə çox çırpındı, sonra Zümrüd quşu kimi odda yanıb yenidən dirildi və qanad çalıb ağ ulduzlara doğru uçdu...

Və bu vaxt açıq pəncərədən içəriyə bir gurultu dolmuşdu, şəhərin gecə göylərində nərildəyən bir təyyarə elə bil gəlmişdi, düz pəncərəm altındakı o bir əlcə asfaltlı, yastı dam üstündə dövrə vurmağa başlamışdı və hər ikimiz açıq pəncərədən başımızı çıxarıb göyə baxmışdıq.

Aşağıdan – dənizdəki gəmilərdən fişqıran iki ağ işıq zolağı qılinc kimi fəzanı yarıb göydə çarpazlaşmışdı və təyyarəni qayçısı ağzına alanda, o təyyarə, çıraq işığına ilişmiş pərvanə kimi çırpınmışdı, bir an işıq kəməndindən qurtulmuşdu, görünməz olmuşdu, sonra buludlar altında gah alıxan, gah sönən uçar bir ulduza çevrilmişdi.

Və handan-hana mən demişdim:

- Kim bilir, xalacan, bəbə, bu uçar ulduz elə odur...
- Yaqut? Allah sən saxla, qıza bax, a – demişdi xalam, – gecənin bu vaxtında göyün yeddi qatında... nağıl nədi, bala, bu ki möcüzədir...

Və sonra yazıq xalam birdən diksinmişdi, çünki balaca Səttar dam üstündəki qaranlıqdan çıxıb bizə doğru gəlmişdi – xalama

salam verəndən sonra əlindəki mavi rəngli bir zərfi mənə uzatmışdı.

Məktubu açmışdım və uşaq xəttinə oxşar o tanış xətti görərkən yenə əllərim titrəmişdi.

Xalam isə düşmüşdü balaca Səttarın üstünə ki, balam, bu qonşu damının üstünü niyə karvan yoluna döndərmisiniz, bəgəm mənim evimin qapısı-bacası yoxdurmu, bəgəm o qapı üstündə elektrik zənginin qıpqırmızı düyməsi yoxdurmu?

Sonra xalam çıxıb getmək istərkən mən demişdim:

– Dayan, xalacan. Axı məktub almışıq.

– Kimdəndir ki? – demişdi xalam.

– O təyyarəçi qızdan... Sənə çoxlu salam göndərir, məni də təyyarəsində uçmağa çağırır.

Xalam diqqətlə üzümə baxmışdı, baxışlarından nə isə bir kölgə keçmişdi, elə bil nəyi isə özü üçün aydınlaşdırmaq istəmişdi, amma aydınlaşdırma bilməmişdi, eyni zamanda mən özüm də kənardan özümə baxmışdım və heç bir şey başa düşməyərək, yalnız onu demişdim ki:

– Bir dəqiqə dayan, Səttar, bu saat cavab yazıram.

– Məndən də ona salam yaz, – demişdi xalam və mətbəxə getmişdi, Səttar isə dam üstündə dayanıb gözləmişdi.

Stol arxasında oturmuşdum, məktubuna cavab yazmışdım. Məni göyə qaldırmaq istədiyi üçün minnətdarlığımı bildirmişdim, amma hər gün institutdakı mühazirələrdən sonra vağzal yanındakı «Saldat bazarı» adlanan tozlu-torpaqlı meydana gedib orda kirayə ilə verilən velosipedlərdə məşq elədiyimi bəhanə gətirmişdim və təyyarədə uçmağa macal tapmayacağım üçün üzr istəmişdim.

Səttar məktubu almışdı və elə bil içində nə yazıldığını oxumuş kimi diqqətlə üzümə baxmışdı, köksünü ötürmüşdü və dönüb getmişdi.

Sonra elə haman gecənin hansı aləmindəsə, saatların diksinərək dayandıqları o sirli zamansızlıq anlarının birində yuxu ilə

oyanıqlıq arasındakı o titrək sərhəddə birdən qulağıma səs gəlmişdi, pəncərə arxasından yağışın şırıltısı içindən, o qara asfaltlı yastı dam üstündən ağ səadətimin məni çağırıldığını eşitmişdim, amma hələ tamamilə oyanmamış mənə yəqin olmuşdu ki, bu bir aldanışdır, orda yağış altında, o dam üstündə heç kəs yoxdur, amma buna baxmayaraq əgər mavi rəngli axşam çağırışından boyun qaçırmışdımsa, indi mövcud olmayan gecə çağırışında ayağa qalxmışdım, pəncərəmi açmışdım, əvvəl dam üstünə, sonra işıqları yağışda yuyulan şəhər gecəsinə baxaraq uzun-uzadı pəncərəm önündə dayanmışdım, ta o vaxta qədər ki, yağış ara vermişdi, göydə buludlar parçalanmışdı, ay buludlar arxasından çıxmışdı, təzəcə asfalt salınmış damın üstü qara mərmər kimi parıldamışdı. Mən bu dəfə kənardan özümə baxanda gülümsəmişdim, sonra pəncərəni qapamışdım və başımı yenə o yastıq üstünə qoyub yatmışdım ki, uzaqda qalan dumanlı dağların həsrəti yenə o yastığın altında idi.

Və daha sonralar çox şey olmuşdu, çox hadisələr baş vermişdi, günlərlə yarma aş yemişdim, yarısı su olmuşdu, divar qəzeti üçün çəkdiyim şəkildə yazın əvvəlində Ağsu qovaqlarının başında hacıləyləklər yuva tikmişdi, ömür çayı isə gah daşmışdı, gah lal axmışdı və o ilk sevgi çoxdan görülmüş bir rüyaya çevrilmişdi, amma ürək o rüyada mənə görsənən o ağ səadəti heç vaxt unuda bilməmişdi.

Bakı, 1935

ƏFSANƏLİ DAĞLAR

(Uzaq dağlarımıza qalxan ilk məktəb müəlliminə!)

O birinci dəfə idi ki, bu yerlərə ayaq basırdı. Üç gündü ki, bu uzaq dağlarda itirdiyi ovunu axtarırdı. Onu buralara aşağıdan, qalın aran meşələrində izinə düşdüyü bir maral çəkib gətirmişdi. Nəbələd olduğu bu dağlarda isə o azıb yorulmuş və artıq ovunu tapmaqdan tamamilə ümidini kəsmişdi ki, birdən axtardığına rast gəldi. Ovçu onu meşənin dərinliyində, göydə çətirləri bir-birinə qarışmış qalın gövdəli, ucaboylu vələs ağacları arasında dayanmış gördü. Maral başını aşağı salıb ağac gövdəsinə söykənmiş, elə bil məruz qaldığı təqiblərdən yorulub indi dərin fikrə getmişdi.

Ovçu qəfildən onun üstünə çıxarkən qeyri-ixtiyari diksindi, sonra həyəcan içində tələsik və qəti bir hərəkətlə əlini tüfənginə atmaq istəyirdi ki, birdən maral ağır-ağır başını geri çevirdi, boyunu büküb qara, ışıltılı qonur gözləri ilə ovçuya baxdı.

Lənətə gələsən səni, dəli şeytan! Yenə ovçunun əlləri sustaldı, yenə ovçu yerində donub qaldı. Heyvanın gözləri o qədər qəşəng, parlaq və cazibəli idi ki, ovçu bu dəfə də ona əl qaldıra bilmədi. Ona elə gəldi ki, əgər o, təbiətin bu nadir yaraşığına qəsd edərsə, əgər bu saat ona zillənmiş o qərribə gözlər qapanarsa, yanaqlardan süzülən bütün bu yaşıl işıqlar bir anda sönəcək, meşə üzərinə zülmət bir gecə enəcək, dağlar-qayalar belə fəryad edib haray qoparacaqlar. Sanki bu dəqiqə təbiət özü ürəyini tutub nəfəsini udmuş, rəngi qaçmış meşə çiçəkləri gözlərini geniş açmışdı.

Ovçu davam gətirməyib başını aşağı saldı, ayaqları altındakı qorxmış çiçəklərə baxıb gülümsədi – o təqib etdiyi ovuna imkan verirdi ki, qaçsın, uzaqlaşsın. Yox, görünür, o, bu maralı ovlaya bilməyəcəkdi. Artıq ikinci dəfə idi ki, maral onu bu cür sehləyirdi. İkinci dəfə idi ki, o, bu günəş gözlü varlığa qıya bilmir,

ürəyini gəmirən acgöz ovçuluq ehtirası ruhuna işləyən bir gözəlliyin amansız cazibəsi ilə üz-üzə gəlirdi. Ovçu şikarının yox olduğunu güman edərək başını qaldırdı. Lakin maral getməmişdi. Maral ona baxırdı. Ovçu heyfət içində gözlərini döydü. Bu zaman maral xəfif bir hərəkətlə başını buladı, sol biləyini qaldıraraq dırnaqlarını iki dəfə yerə çırpdı, sonra yola düzəldi. Bu dəfə o qaçmaya-raq ağır-ağır gedirdi. Bir qədər uzaqlaşmış yolunu kəsən pöhrənliliyi döşü ilə yardı, sonra dayandı, boynunu büküb yenə geriye baxdı.

Elə bil o, ovçunu hara işə çağırırdı. Ovçu ovunun iradəsinə tabe olaraq maralın dalısınca getdi. Maral qabaqda, ovçu arxada meşə ilə çox getdikdən sonra, nəhayət, onlar uçurumlu böyük bir dərəyə yetişdilər. Ovçu bütün cığırın bu uçurumlu dərə kənarında bitdiyini gördü. Elə bil buradan o tərəfə heç kəs keçməmiş, dərənin o biri tayı nə insan səsi eşitmiş, nə insan ləpəri görmüşdü...

Maral yana buruldu. Sonra dönüb geri baxdı, qonur gözlərinin lal çağırışı ilə o yenə ovçunu dalınca çəkib hara işə aparırdı. Gizlin və sanki marala məlum bir cığır ilə aşağıya, uçuruma endilər, sonra divar kimi dik bir yoxuşa rast gəlib yuxarı dırmaşdılar. Ovçu yoxuş divarında üfqi istiqamət almış ağac budaqlarından, üzünü aşağı sallayıb bir-birinə sarmaşan müxtəlif bitkilərin uzun hörüklərindən yapışmış özünü yuxarı qaldırır, girinti-çıxıntıları ayaqları altında pillə edərək, sanki dik bir divara dırmaşırdı. Qabaqda gedən maral işə tez-tez gah sağa, gah sola burulur, ayaqları altında qopan daşlar gurultu ilə aşağı töküləndə, ovçu cəld özünü ağacların gövdələri arxasına verib daldalanmağa məcbur olurdu. Nəhayət, onlar yoxuş başına qalxıb yüksək və hamar bir yaylaya çıxdılar. Burada, meşənin seyrələn yerində qarşılarında bir tala açıldı. Talanın yuxarı tərəfində əfsanəvi qala bürclərini andıran çılpaq qayalar yüksəlirdi. Onlardan biri, görünür, vaxtilə dəhşətli bir sarsıntı nəticəsində qopub aşağıya, talaya yumalanmış, sonra işə bu nəhəng qaya parçasının böyrünə kiçik bir dağ kəndi sığınmışdı. Kənd cəmisini on dörd komadan ibarət bir oba idi.

Maral irəli gedib kənardakı ucqar bir komanın yanında dayandı. Komanın hörmə çubuq çəpərli həyatından çıxan ensiz cıdırın bir qolu qızıl lalələrlə örtülü kiçik bir dərəyə enir, digər qolu isə talanı kəsib keçərək meşə içində gözdən itirdi.

Ovçu dayanıb bir an ətrafı gözdən keçirdikdən sonra maralı nişan tutub ucqar komaya doğru yönəldi. Maral orada başını aşağı salıb komanın divarına söykənmiş, elə bil yenə nə barədə isə öz-özünə fikirləşirdi.

Ovçu artıq ona çatmışdı ki, birdən heyvan diksinib kənara sıçradı, ildırım kimi dərə döşüylə üzəaşağı götürüldü, bir dəqiqə sonra isə artıq sıx meşəyə girib gözdən itdi.

Ovçu koma yanında dayanıb uzun-uzadı maralın arxasınca baxdı, sonra birdən yorğunluq ona elə güc gəldi ki, tufəngini çiyindən çıxarıb, özünü koma arxasındakı dikdir üstünə yıxdı. Ovçu bu cür yorğun-argın çox oturub qaldı. Axşam günəşi odlu bir quş kimi üfəqdə yarımdövrə vurub, qərbdəki Yasamal dalına endi.

O zaman ovçu da ayağa qalxdı, obada gecələmək niyyəti ilə ucqar komanın qapısını döydü. Qapını açan, üzündə keçmiş gözəlliyindən solğun izlər qalmış alagöz bir qadın idi. O, ovçunu Allah qonağı kimi içəri buraxdı. Ovçu komaya girib qapı ağzında dayandı. Komanın yuxarı tərəfində baca altında ocaq yanırdı. Ocağın sağında çal qaşları altındakı gözləri dərin çuxurlara düşmüş bir qoca oturmuşdu. O, əlində yonduğu ağac parçalarından qaşıq və çömçə qayıırırdı. Ocağın solunda həsir üstündə salınmış yataqda kim isə yorğan altında uzanmışdı.

Qoca içəri girən qonağın salamını alıb, öz yanında, ocaq başında ona yer göstərdi, sonra üstünü cırparaq, yonub yanına tökdüyü yonqarı cəngələyib ocağa atdı. Ovçu bilirdi ki, əgər özü deməsə, heç kəs ondan, allah qonağından, haradan gəldiyini, haraya getdiyini və kim olduğunu soruşmayacaq. Qoca kəhildəyib ayağa qalxarkən:

– Otur, oğlum, – dedi, – otur, mən də bu saat qayıdıram.

Qoca komadan çıxarkən ovçu yuxarı başa keçdi və bu zaman ocağın gözünü tutmuş yonqar topası birdən çatırdayıb alışıdı, alov çırpınıb quş kimi qanad çaldı, közərən kösövlərdən qopan çırt-daqlar yuxarıya, bacaya doğru sıçradı.

Bu zaman komanın divarlarında rəqsə başlayan qırmızı şölə ocağın yanındakı yatağı da işıqlatdı, hələ də ayaq üstündə dayanmış ovçu isə qeyri-ixtiyari yataqdakinin üzünə baxdı.

Güllü çit yorğan altında uzanmış gənc bir qızın qara saçları yastıq üzərinə dağılmış, solğun üzündəki qaşları elə çatılmışdı ki, elə bil o, yuxusunda gördüyü röyalara qarşı hirsələnmişdi.

Ev sahibəsi gəlib yataq yanında oturarkən qız gözlərini açdı, sonra əlini alnına çəkib başını yana çevirəndə, hələ də ocaq başında ayaq üstə durmuş ovçunu görüb diksindi, cəld anasının əlindən tutub geniş açılmış gözləri ilə ovçuya baxa-baxa qaldı.

Qızın baxışları altında ovçunun da halı dəyişdi, bir qədər özünü itirib başını aşağı saldı. Qız dönüb anasına baxdı:

– O, kimdir, anacan, o, kimdir? – deyər soruşdu.

Anası əllərini qızının saçlarına çəkərək:

– Allah qonağıdır, bala, – dedi, – indicə qapını döyüb içəri girdi.

Qız həyəcan içində qalxıb yerində oturdu:

– Yox, bu, odur, anacan, bu, odur, – dedi.

Anası təlaş içində qızının çiyinlərini qucaqladı:

– Sakit ol, Pərican, sakit ol, elim-günüm, yoxsa səni yenə qara basır?

Bu dəfə qız artıq dinmədi. Yalnız başını çevirib komanın açıq qapısından, üzərinə axşam qaranlığı çökən dağlara baxdı, külək tərpedən meşələrdən gələn sirli uğultuya qulaq verdi, sonra birdən anasının sinəsinə qapanarkən, çiyinləri titrəyib əsdi.

Ovçu ayaq üstə donub qalaraq qızın titrəyən arıq çiyinlərinə baxır, ana isə qızını bağrına basıb pıçıldayırdı:

– Ağlama, gözünə qurban, nə var ki səndə, sağalacaqsan, ağlama, axı evdə qonağımız var. Qoy Əşrəf baba keçiləri sağsın, bu saat qonağımız üçün süfrə açarıq.

Qız başını qaldırıb yenidən ovçuya baxdı, indi onun gözyaşı ilə yuyulmuş gözlərində, suları soyumuş payız dənizlərinin hüznü vardı. Ovçu bu baxışlar altında nə edəcəyini bilməyərək tüfəngini ocaq yanında divara söykərkən, qız ondan soruşdu:

– Səni bura mənim maralım gətirdimi?

Ovçu diksinib heyrət içində qıza tərəf döndü, başının hərəkəti ilə qızın sualına cavab verdi. O zaman Pərinin başı yenidən yastıq üstünə düşdü, yol çəkən gözləri komanın tavanına, hisli pərdələrə dikildi, sonra o sanki öz-özünə danışmış kimi:

– Axır ki gəlib çıxdın, – dedi. Gecələr yuxuda görüb, gündüzlər yolunu gözləməkdən yorulub yatağa düşmüşdüm.

* * *

O gündən ovçu uzaq dağların əsiri olaraq qaldı. Pəri isə tezliklə yatağından qalxdı, az keçmədən yabanı bir dağ çiçəyi kimi açıldı, dodaqları lalı rəngli naxışlar çaldı, gözlərində günəşlər od tutub yandı, ürəyi fəlakələrə meydan oxuyan bir sevinc çeşməsi kimi qaynadı.

O zaman çoxdan bəri Pərinin mahnılarına həsrət qalmış dağlar, dərələr yenə onun səsinə eşitdilər, meşədən susmuş qumrular yenə ona səs verdilər.

İndi kənddə artıq on beş koma vardı.

Əşrəf baba meşədən qırıb gətirdiyi çubuqlardan yastı-yapalaq bir koma hörmüş, Pəri ilə ovçu isə bu koma içində səadətlərinin sarayını göyə ucaltmışdılar.

Artıq Pərinin hər günü, bir günlük ömür sürən əlvan qanadlı bir kəpənəyə bənzəyirdi. Nazlı bir kəpənəyi andıran dan şəfəqi sərin və ipək qanadlarını Pərinin gözlərinə çəkir, qız ayılır, gözləri qarşısında qızıl qanadlı bir dağ səhəri görür, sonra bu zərif kəpənək havada rəqs edərkən, qanadlarından yerə qucaq-qucaq ulduzlar tökülür, axşama yaxın isə yorğun qanadlarını büküb qərbdəki Yasamal üzərinə sərilir, orada batan günəşin sarı simli şüalarında çırpınıb göz qırpır, sonra yavaş-yavaş əriyib yox

olurdu. Sabahısı daha yaraşılıqlı bir kəpənəyə bənzər başqa bir səhər açılır, axşam olurkən o da əvvəlkilər kimi qərbdəki Yasamal üzərində bir xəyala dönüb sönür, əbədiyyətin sonsuz dənizində bir zərrə kimi yox olurdu.

Pəri isə bu kəpənək – səhərlər arxasınca yüyürüb oynayan qayğısız bir körpə kimi idi. İndi ona elə gəlirdi ki, günəş onu oyatmaq üçün doğur, ay ona gülümsəmək üçün göyün ortasında süzür, dağdan qopan külək onun saçlarını oxşamaq üçün qanad açıb gəlir, dalğın gözlü axşamlar ona layla çalmaq üçün yer üzərinə enir.

Lakin bir gecə dağlarda şiddətli tufan qoparkən, Pərinin məhəbbət rüyaları ilk dəfə olaraq çalxanıb təlatümə gəldi və qızın əlvan səadət sarayından sanki bir kərpic qopub yerə düşdü.

Tufan gecə qəfildən qopdu.

Göy nəhəng bir mərmə kimi Pəri ilə ovçunun koması üstündə partladı. Hardasa meşədə külək sındıran bir ağacın fəryadı eşidildi. Pəri dik atılıb hövlnək yuxudan ayıldı. Ovçu da diksinib qalxaraq yatağında oturdu. Qız qaranlıqda özünü ovçunun üstünə ataraq qışqırdı:

– Oyan, laçınım, maralımı vurdular.

Ovçu Pərinə qolları arasına alaraq:

– Qorxma, göyərçinim, – dedi, qorxma, göy guruldadı. İstə-yirsən su verim, iç!

Bu anda yenidən ildırım çaxdı, daxmanın içi süd kimi aydınlıq oldu. Pərinin geniş açılmış gözlərində, rəngi qaçmış üzündə bir-birinə sarmaşan işıltılar yanıb söndü.

Pəri su içib yuxudan tamamilə ayıldısa da, lakin yenə sakit ola bilmədi, ürəyi tələş içində döyünməyə başladı. Bu tufanlı gecə ona nəyi isə xatırlatdı, çoxdan görmədiyi maral qızın yadına düşdü. Bütün bu günlər, həftələr qız öz sonsuz səadətinə elə qərq olmuşdu ki, maralını tamamilə unutmuşdu.

İndi yarananmış bir yırtıcı kimi dağlarda, dərələrdə nəre çəkən küləyə, coşqun dağ çayları kimi şappıldayıb guruldayan meşələrə,

dalbadal göydə partlayıb ətrafı sarsıdan ildırımlara qulaq asdıqca qız uçunur, maralını düşünür, ürəyi qorxu ilə dolurdu. Bütün bu illər ərzində gün olmamışdı ki, maral meşədən gəlib Pərinə yoxlasın. Qışda qarlı meşələrdə canavar sürüləri vurnuxanda heyvan qaçıb Pərinin həyatına pənah gətirər, koma qarşısında qapı ağzında gecələyərdi. İndi neçə həftə idi ki, maral yox olmuşdu. Birinci dəfə idi ki, maral bu qədər uzun müddət meşədə qalıb obaya doğru gəlmirdi. Ovçunu gətirdiyi gündən heyvan gözədən itmiş, o gündən bəri bir dəfə də olsun Pəriyə baş çəkməmişdi.

Səhərin gözü açılar-açılmaz Pəri ayağa qalxıb meşəyə, maralı axtarmağa getdi. Ovçu isə ayılarkən Pərinə komada görməyib təlaşa düşdü, lakin Əşrəf baba onu sakit eləyib özü ilə bərabər meşəyə, çoxdan yerini bələdlədiyi bir ağacı kəsməyə apardı. Pəri yalnız axşamüstü, Əşrəf baba ilə ovçudan çox sonra yorğun və fikirli halda meşədən qayıtdı. Bu vaxt ovçu daxmada, ocaq qırağında oturub tüfəngini silib təmizləyirdi. Pəri içəri girəndə başını çevirib tutqun baxışlarla qızı süzdü. Pəri ocaq başında oturub dalğın gözlərini oda zillədi, sonra başını qaldırıb ovçunun baxışlarını görərkən, yavaşdan köksünü ötürərək:

– Ah, laçınım, – dedi, – çox gəzdim, çox axtardım, axırda maralı tapdım, amma nə qədər elədim, sonra gətirə bilmədim. Əvvəl bir az dalımca gəldi, sonra birdən dönüb meşəyə getdi. İndi ürəyim həmişə səksəkədə olacaq...

Ovçu gülərək başını buladı:

– Qəm yemə, göyərçinim, – dedi, – ovçun ölməyib ki, sən maralsız qalasan. Günü sabah bu dağların bütün marallarını qovub həyatına gətirirəm.

Pəri şəfqətlə ovçunun boynuna sarıldı:

– Yox, laçınım, – dedi, – mənim bəxtim təkcə o marala bağlıdır. Bu dağlardakı marallar içində mən gərək təkcə onu göz bəbəyim kimi qoruyam.

Pəri yaxından ovçunun gözlərinə baxıb, məzlum bir təbəssümlə gülümsədi.

Bu təbəssümdən ovçunun ürəyindən bir sızıltı keçdi, o diqqətlə qızın gözlərinə baxaraq:

– Bəlkə, sən yenə xəstələnmişən, Pərican? – dedi. Gecələr hərdənbir yuxuda inildəyirsən...

Pəri gözlərini aşağıya dikdi:

– Elədir, laçınım, gecə gördüyüm o uğursuz yuxunun vahiməsi hələ də ürəyimdən çıxmır. Qorxuram yuxum çin çıxa, elim-günüm, qorxuram maralımın başına bir xəta gələ... Gecə göy gurultusundan ayılında qarışıq bir yuxu gördüm. Yuxuda kim isə göydə başım üstündə at çapırdı. Başımı qaldırıb yuxarı baxdım. Nə görsəm yaxşıdı, laçınım? Gördüm ki, yazıq maralım başını geri atıb, budaqlı buynuzlarını belinə qısıb göy üzü ilə baş alıb qaçır. Gözlərindən cin yağan qara yapıncılı bir ovçu da ov kimi qızartdaq bir at üstündə güllə kimi heyvanın dalısınca çapır. Hirsindən ovçunun gözlərinə qan sağılmışdı. Tez-tez atını qırmanclayıb maralımı qovur, hərdənbir az qalırdı ki, yazıq heyvanı haxlasın. Göydə maralıma qəhmər çıxan təkcə bir ay idi, laçınım, o da qara buludlarla əlbəyaxa olub çabalayırdı. Amma elə ki çırpınıb buludların əlindən çıxırdı, o saat yüyürüb maralımın yoluna işıq salırdı ki, heyvan büdrəməsin. Bir yerdə onlar hər ikisi, maral da, ay da qara buludların çəngəlində ilişib qaldılar. Ürəyim gup elədi, laçınım. Amma sonra gördüm ki, maralım buludları yardı, ayı da buynuzuna alıb açıq bir yerə çıxardı. Ay o saat havalanıb yuxarı qalxdı, yenə maralımın yoluna işıq saldı. Bunu görən qara paltarlı ovçunun aya da hirs tutdu, qıy vurub çığırdı, hardansa cinlər qaçıb gəldilər, yuxarı atılıb yazıq ayı boğmağa başladılar. Ay qıpqırmızı qızıarıb çırpınmağa başladı, bu vaxt ovçu bulud içindən çıxan bir ildırımın ucundan tutub qırmanca kimi atına vurdu, kürən atı qapqara qaralıb irəli sıçradı, ovçu tüfəngini ciynindən çıxardı... Güllə açıldı, maralıma dəyəndə mən çığırdım, laçınım, oyanıb üzümü sənə üstünə saldım...

– Sən bu uğursuz yuxuları yadından çıxart, Pərican, – deyə ovçu səsləndi. Yuxu ancaq yuxudur, başqa heç bir mənası yoxdur.

Pəri gözlərini ocaqdakı alova zilləyib bir an fikrə getdi.

– Yox, laçınım, – dedi, – mənim yuxum həmişə çin çıxıb. Görünür, maralımın başında bir xəta var... İndi mən gərək həmişə gözdə-qulaqda olam.

O gündən Pəri tez-tez meşələrdə, dağlarda yox olmağa başladı.

* * *

Bir axşam ovçu adəti üzrə bir dəstə meşə göyərçini vurub evə qayıtmışdı. Pəri meşə göyərçinlərinin kababını çox sevirdi. Qız bu quşları Əsrəf babanın nar çubuqlarından qayırdığı şişlərə çəkib qızardır, hər axşam ailə üçün kiçik, lakin dadlı bir süfrə açır.

Bu dəfə ovçu öz komasına girərkən içəridə heç kəsi tapmadı. Quşları ocaq qırağına atıb qonşu komadan Pərinin anasını səslədi. Ovçunun səsinə eşidən ana öz komasından çıxdı, qızının hələ də evə qayıtmadığını bilib tələşə düşdü, yaxın dağlara tərəf baxaraq:

– Meşəyə getmişdi, – dedi. Olmaya qız dumana düşüb azdı?

Ovçu ananı sakit eləyib, Pərinin dalınca meşəyə getdi. Meşə artıq duman və qaranlıq içində idi. Ovçunun özünü vurmadiğı yer, axtarmadiğı bucaq qalmadı. Lakin Pəri yoxdu ki, yoxdu. Ovçu özünü qalınlıqlara vurub vurnuxur, üzünü müxtəlif tərəflərə çevirib Pərinə haylayır, lakin qaranlıq meşədən cavab gəlmir, harayına yalnız uzaq təpələrdə ağız-ağıza verib ağlaşan çaqqallar səs verir, gah sağında, gah solunda isə ağaclar arasında od kimi közərən qoşa nöqtələr zahir olurdu. Bu, meşədə dolaşan ac canavarlardı, hərdən onların gözləri zülmət içində bir məşəl kimi alovlanırdı. Dəhşətdən ovçunun alnını soyuq tər basdı: o, kömək-siz sevgilisini qan-ölüm və pusqu təhlükəsi ilə nəfəs alan belə bir gecədə, bu çıxılmaz və qaranlıq meşədə tapa bilmir, Pərinə çağırən səsi qəhərlənmiş boğazında ilişib qalır, batqın xırıltılarını yalnız özü eşidirdi.

Bu zaman onun yanından qara bir kölgə ötüb keçdi. Ovçu diksinib gözünü qaranlığa zillədi. Lakin heç bir şey görüb seçə

bilmədi. Yalnız irəlində kiminsə ayağı altında quru çır-çırpıların sındığını eşidirdi. Ovçu bu xışıltını tuş tutub getdi. Birdən səs kəsildi, ovçu dərhal addımlarını sürətləndirib od çaldı, qarşısında nə olduğunu bilmək istədi. Kiçik alovun parçaladığı qaranlıqdan bir cüt qonur-qara göz işıldadı. Bu maral idi. Ovçunun yaxınlaşdığını görüb cəld kənara sıçradı və bu an ovçu uzaqdan onu çağıran Pərinin səsini eşitdi.

Ovçu dəli kimi irəli atıldı, əlləri ilə, döşü ilə ağacların qol-budaqlarını yara-yara Pərinin səsi gələn səmtə doğru yüyürdü.

Ovçu çox gedib, nəhayət, Pərini yuxarıda, laləli dərənin üstündə dik ucalan qoca qovaq ağacı altında tapdı.

İki kölgə qaranlıq içində bir-birinə sarıldı. Çox keçdi, lakin heç biri heç bir söz deyə bilməyərək, yalnız ürəyinin döyüntüsünə qulaq asdı. Handan-hana Pərinin səsi eşidildi:

– Laçınım, – deyə başını ovçunun sinəsinə sıxaraq, meşəyə tərəf baxdı, – bir bax, dərə dibində canavarların gözləri çıraq kimi yanır. Maral isə evə getmək istəmir. Nə qədər yalvarıb oxşadım, getmədi...

Axşamdan burada, bu qovaq altında dayanıb durmuşuq...

Meşədən sənin səsin gələndə tanıdı, dalınca getdi, səni gətirdi, laçınım, amma özü yenə yox oldu.

Ovçu ağır-ağır nəfəs alıb dinmədi. Üzü tutuldu, ürəyi qaynar bir hirsle döyündü. Başından keçən fikirlər, külək qovub parçalayan qara buludlar kimi, ağır və pərakəndə idi. Artıq Pəri də susmuşdu, başını ovçunun döşünə sıxıb dinmirdi. İndi hər ikisi gözünü qaranlığa zilləyib, sanki baxışı ilə qatı qaranlığı yararaq, gələcəyin uzaq və dumanlı aynasında nə isə görmək istəyirdi.

Bəzən onlar axşamlar gəzməyə çıxarkən buraya, laləli dərənin üstünə gələr, indi dayandıqları yerdə, qoca qovaq ağacı altında ot üstünə yığılıb yanaşı oturardılar. Gündüzlər buradan baxanda sanki bütün dünya onların ayaqları altında qalar, gözləri qarşısında xəyalı qanadlandıran uzaq və dumanlı üfüqlər açılırdı. Arxada, başları üstündə isə bol otlalı, səfalı yaylaqlı, başıqarlı Şah

dağı ilə sıldırım qılınc qayaları çılpaq və heybətli Baba dağı yüksəlirdi.

Bu zaman Pəri uzaqdakı dumanlı düzənlərə baxaraq soruşardı:

– Düzünü de, laçınım, könlün quşu heç aşağılara, gəldiyin yerlərə uçmaq istəyirdimi?

Ovçu cavab verərdi:

– Yox, göyərçinim, yox... Könlüm quşu padşahını axtaran bir dövlət quşu idi ki, nəhayət, gəlib sənənin başın üstündə qanad çaldı... Elə xoşbəxtəm ki, göyərçinim, qorxuram bütün bunlar bir yuxu ola, birdən ayılam.

O zaman Pərinin gümüş sədalı bəxtiyar səsi laləli dərənin üzərində qanad çalar, ta Şahdağının qarlı zirvələrinə qədər ucalar, meşələrdə vaz atan cüyürlər, çılpaq qayalar üstündən havalanan qartallar qızın ovçuya oxuduğu dağların bu misilsiz bayatılarına qulaq asardılar:

*Dağlara şəh düşəndə,
Gülə şəbnəm düşəndə
Ruhum qəfəsdə oynar,
Sən yadıma düşəndə.*

*Dağlar başı tütündü,
Kimin başı bütündü.
Tez gəl üzünü görüm,
Dünya ölüm-itimdi.*

*Dağlar, mənə qar göndər,
Əsirgəmə, var göndər.
Ya bu dərdə şərik ol,
Ya dərmanı var göndər.*

*Dağlar duman oldu, gəl,
Halım yaman oldu, gəl.
Günlə vədə vermişdin,
İllər tamam oldu, gəl.*

İndi bu dumanlı və qaranlıq gecədə elə bil onların səadətini açıq səmasına hardansa qopan bir bulud gəlmişdi. Bəlkə, bu, azğın düşmüş sərsəri bir buluddur ki, tezliklə ötüb gedəcək, bəlkə, onların ürəklərini döyündürən səbəbsiz bir təlaşdı ki, gəcənin bu zülmətindən doğub, bu zülmət ilə bərabər də əriyəcək.

Nəhayət, ovçu sanki bu ağır fikirlərindən azad olmaq istəyirmiş kimi yerindən qımıldandı:

– Gecə keçir, Pərican, gedək, anan evdə nigarandır.

– Bəs maral nə olsun, laçınım, yenə onu meşədə qoyub gedək?

Ovçudan cavab gəlmədi. Qız başını qaldırıb onun üzünü görmək istədi, lakin qaranlıqda nə ovçunun tutqun üzünü, nə də gözlərində kölgə salmış ağır düşüncələrini gördü.

Sükut içərisində evə qayıtdılar.

Əşrəf baba əlində qaraçıraq koma yanında onları qarşıladı. Çırağın qırmızı hisli işığında qoca onları küskün görüb gülümsədi.

Əşrəf baba bu gün çox tez durub sarı qaya tərəfə yola düşmüş, bildirdən orada yerini bələdlədiyi yamaclardan yermalması adlandırdığı yumru köklər qazıb gətirmişdi. İndi ovçu ilə Pəriyi bikef görərkən, qoca gedib komadan həmin yermalmalarından ikisini gətirdi, hərəsinə bir dənə bağışlayıb dedi:

– Bunları yeyib yatın, onda elə bir yuxu görəcəksiniz ki, qüseniz səhər dumanı kimi uçub dağılacaq.

Ovçu ilə Pəri bu almacıqları yedilər və dərhal yuxuya gedib, ağ çiçəklərlə dolu fərəhli bir yuxu gördülər.

Səhər açılarkən gecə ürəklərindən asılmış o ağır və tutqun duyğulardan əsər belə qalmamışdı. Dərhal əl-ələ verib bir uşaq sevinci ilə ayağa qalxdılar. Yuxarılardan axıb gələn durnagözlü bir çeşmənin dupduru suyunda yuyundular. Ovçu suyun gətirdiyi bir dağ çiçəyini tutub Pəriyə verdi. Saçlarını darayan Pəri çiçəyi dişləri arasına aldı, ovçuya baxıb gülümsədi. Ovçu sevgilisinin bu çiçəkli təbəssümünü görərkən, öz bəxtiyarlığından özü qorxdı, sevinclə qabaran sinəsindən ixtiyarsız həzin bir fəğan qopdu.

Sonra tut ağacı altında, çəmən üstündə sərilmiş süfrə başında oturdular, bütün günü ovçu sevgilisini güldürür, Pəri isə bir körpə kimi o qədər ürəkdən gələn, qayğısız bir səmimiyyətlə gülürdü ki, bu gülüzlərdən məst olan ovçunun başı axırdı.

Axşamüstü onlar komalarının arxasındakı təpəyə qalxdılar. Orada oturub Yasamal dalına çəkilən günəşə, dumanlanan uzaq üfüqlərə, hardasa çox dinlənib yubanan, indi yuvalarına tələsən azğın düşmüş tənha quşlara tamaşa elədilər.

Sonra ovçu gözünü qaranlıqlaşan uzaqlardan çevirib, üzünü Pərinin saçlarında qərq elədi. Qızın dağ çiçəkləri kimi ətir saçan saçlarını qoxlayıb, kirimişcə nəyə isə qulaq verdi.

Nəhəng dağlar, qalın meşələr dərin bir sükut içində donub durmuşdu.

Lakin bu sonsuz və möhtəşəm sükut özü sanki hansı tərəfdən gəldiyi bəlli olmayan, güclə gəlib yerə yetişən, varlığını eşitdirməkdən artıq hiss etdirən çox uzaq və qərib bir səsə qulaq verirdi. Elə bil ki, bu, milyon-milyon illər bundan əvvəl ulduzlardan o tayda məhv olub dağılmış bir dünyanın sonuncu fəryadı idi ki, indi gəlib bizə yetişir, sönən səsiylə kimi isə gecikmiş, əbəs bir köməyə çağırırdı.

Birdən uzaqlarda, meşə dalında dalbadal bir neçə güllə açıldı. Bu səsdən səksənən sükut şüşə kimi qırıldı, donub nəhəng dəvə karvanı kimi dayanmış qatar dağlarda boğuş bir vəlvələ qopdu. Səslər yalçın qayalarda partlayıb guruldadı, sonra qəlpələri bir uçuş kimi üzəaşağı, zülmət dolu dibsiz uçurumlara töküldü.

Pəri sıçrayıb ayağa qalxdı, əli ilə ürəyini tutaraq:

– Laçınım, – dedi, – bu, yəqin, arandan dağa qalxan ovçulardır...

Ovçu başını tərpətdi, dalğın halda uzaqlara baxaraq cavab verdi:

– Görünür, maral ovuna çıxıblar.

Bunu eşidən Pəri daha da həyəcanlandı, bir müddət meşəyə baxaraq qaldı. Sonra təpədən üzəaşağı, komalarına doğru yüyürdü.

Bir az sonra tövşüyə-tövşüyə, birnəfəsə təpə başına qalxaraq, əlində gətirdiyi tufəngi ovçuya uzadıb:

– Gedək, laçınım, – dedi, – gedək, maralımızı mərdimazar ovçu gülləsindən qoruyaq.

Ovçu yerindən tərpənməyərək, heyratla Pərinin tələş dolu gözlərinə baxdı.

– Oyan, laçınım, nə olub sənə, tez ol tərpən, yoxsa yubanıb özümüzü bədbəxt edərik.

Pəri irəli şığıyıb, ovçunu da dalısınca aşağıya doğru çəkdi: bir anda qızın həyəcanı ovçuya da sirayət elədi, hər ikisi təpədən enib meşəyə sarı yüyürdü. Meşəyə girərkən Pəri artıq qabağa düşüb bələdçilik etməyə başladı.

İndi o dibsiz uçurumların üstündən asılmış yalçın qayaların böyrü ilə, bir adam güclə sıғыşan dik cığırlarla yuxarı qalxır, arxadan gələn ovçu isə qızın qopub yıxılmasından qorxaraq, öz ayağı altına baxmadan daban-dabana Pərinin izi ilə gedirdi. Xeyli yuxarı qalxdıqdan sonra ovçu nəfəsi qaralmış Pərinin qolundan tutub saxladı:

– Dayan, göyərçinim, dayan, nəfəsini də, çox ola bilsin ki, güllələr aşağıda atıldı, əks-sədası yuxarıdan, qayalar dalından gəldi.

Pəri qaya divarına söykənib nəfəsini dərdi.

– Təki elə olaydı, laçınım, – dedi, – amma indi ki buracan gəlmişik, geri qayıtmayaq. Yuxarıda bir göl var. Bu vaxtlar maral ora su içməyə gedir. Qalxaq, onu salamat görüm, ürəyim rahat olsun.

İndi onlar ağır-ağır qalxır, dağ keçiləri sürülərinin açdığı, eni bir qarış cığırları kəsifləşən alaqaranlıqda güclə seçirdilər. Bir yerdə Pəri cığırı itirərək dayandı, gözlərini qaldırıb göyə baxdı.

– Bir az gözləyək ay çıxsın, – dedi, – qaranlıqda cığırı tapa bilmirəm.

Yanaşı bir daş üstündə oturdular. Ay göy ətəyindən qalxıb bu-ludlar içindən çıxaraq, ta qayalar başına gələnə qədər gözlədilər.

O zaman sanki dağlar, meşələr üzərinə gümüş tozundan narın bir yağış səpələndi. Yuxarıda dağ yalının üföqü kəsdiyi cizgi üzərinə isə bir dəstə ağ ulduz qondu. Onlar bu ulduzları tuş tutub getdilər. Lakin ovçu ilə Pəri aşırım başına çatanda, ulduzlar ürkmüş ağ göyərçinlər kimi yal belindən qopub yuxarı qalxdılar, bir-bir göy qübbəsinə sancılıb, yenə öz doğma boşluqlarında göz qırpıb sayrışmağa başladılar.

Ovçu ilə Pəri ulduzlar qopan yaldan aşıb o taya keçdilər. Dayanmadan baş alıb gedən Pəri birdən ovçunu yanında görməyərək, dönüb geri baxdı. Ovçu bir az yuxarıda hərəkətsiz dayanaraq, sanki yerində donub qalmışdı.

Qız tez onun yanına yüyürərək ovçunun qoluna toxundu.

– Niyə dayandın, laçınım, – dedi. Budur ha, artıq çatmışıq...

Handan-hana dilə gələn ovçu əlini aşağıya doğru uzadaraq yavaşıdan dedi:

– O nədir elə, Pərican? O büllur ayna kimi parıldayan nədir orda?

Pəri gülümsəyərək dönüb geri baxdı:

– Dediym maral gölü odur, laçınım, dağların maralları oradan su içirlər.

Ovçu gözlərini gördüyü mənzərədən çəkə bilməyərək, qızı köksünə sıxıb pıçıldadı:

– Yox, göyərçinim, o göl deyil, o, yuxudur, rüyadır, bizə gör-sənir...

Gülümsər gözləri parıldayan Pəri altdan yuxarı ovçunun üzünə baxdı.

– Yaxına gedək, laçınım, – dedi. Yaxın gedəndə o göl elə bil adamın üzünə gülür, uzaqlaşanda doluxsunur, elə bil ağlamaq istəyir.

Ay işığı düşmüş cıgırla, yenə Pəri qabaqda, ovçu dalda üzü-aşağı endilər. Hər ikisinin gözü irəliddə idi, elə bil əfsanəvi bir quşu ürkdüb uçurtmaqdan ehtiyat edərək, nəfəslərini belə çıxarmadan hərəkət edirdilər.

Bir az aşağıda isə yaşıl meşəli təpələr arasına sığmış kiçik bir dağ gölü sınmış ayna kimi ay işığında bərq vururdu. Elə bil ulduzlar onun üzünə gümüş pərəkli bir duvaq salmış, başı üstündə yüksələn heybətli dağlar keşiyində dayanmış, sahilində cərgələnmiş şümşad qamətli ağaclar əsrlik tamaşasına durmuşdu. Başını sular üzərinə əymiş budaqlarda titrəşən yarpaqlardan isə sanki ehtiraslı bir inilti qopurdu. Ovçu xırdaca ləpələrin döydüyü böyük bir daşın böyrünə qısılib, sehlənmiş kimi yaxından gölə baxırdı. Yuxarıda həmin daş üstündə oturmuş Pəri isə əlləri ilə dizlərini qucaqlayıb başını sağ çiyninə söykəmişdi. İndi bir-birinin qarşısında dayanmış iki dağ gözəli bir-birinə tamaşa edirdi. Bunu hiss edən ovçu başını qaldırıb bir Pəriyə, bir gölə baxdı... Və birdən qızın, gölün, gecənin gözəlliyi bir dalğa kimi kükrəyib, bir uçqun kimi onun üstünə aşdı, ovçunun başı döndü, ovçu ixtiyarsız gözlərini yumub alnını yanındakı soyuq daşa söykədi.

Bu zaman gölün o biri tayından boğuq səs gəldi. Sonra meşəni yarıb çıxan bir maral ay işığında gölün o biri sahilində ucaldı.

Pəri diksinib ayağa sıçradı, sonra daş üstündən yerə atılıb suyun qırağına yüyürdü, yarı insan, yarı quş nəğməsinə andıran qəribə səslərlə maralını haraylayıb çağırmağa başladı.

Pərinin çağırışını eşidən maral qarşı sahildən qopan bir daş kimi gölə düşdü və dərhal su üzərində iki gümüş qanad açılib бүkүldü, sonra sanki sapı qırılmış boyunbağıdan dağılan incilər gölün aynası üzərində səpələnib diyirləndi. Bu zaman ulduzlar da göydən qopub aşağıya, gölə töküldü, xırdaca dalğalar belində əl-ələ verib yallı getdi.

Pəri dönüb ovçuya baxdı, bir uşaq kimi sevinib çığırdı:

– Laçınım, boyun qurbanı, yaxın gəl, bir bax, maralımız salamatdır, maralımız üzüb yanımıza gəlir.

Ovçu söykəndiyi daşdan qopub Pərinin yanına gəldi. Şaxlı-budaqlı buynuzlarını yuxarı qaldırıb, eyzən ulduzlardan çiçək açmış gölün sularında onlara doğru üzən maralı gördü. Maral

sanki gümüş bir axını yararaq gəlir, finxırdıqca burun pərələrindən sağa-sola mavimtraq qığılcımlar saçdı. Bu zaman birdən gölün suları söndü, ulduzlar sıçrayıb yuxarı qalxdı, maral görünməz oldu, göl üzərində yalnız qara bir işıltı qaldı.

Pəri yenə oxuyub maralını çağırırdı, lakin bu dəfə onun səsi qaranlıqda qüssə ilə titrədi, qız ovçuya qısılaraq, başını yuxarı qaldırıb pıçıldadı:

– Ay batdı, laçınım. Bu qara bulud haradan gəldi? Maral da, deyəsən, geri qayıtdı.

Ovçu qızın saçlarını oxşadı:

– Ürəyini sıxma, göyərçinim, özün gördün ki, maralın salamatdır. Amma ay çıxmasa, geri qayıdanda yolu tapmaq çətin olacaq. İstəyirsən gecəni burada qalaq?

– Qalaq, laçınım, qalaq, – deyə Pəri ehtirasla pıçıldadı. Əgər alınımıza yazılıbsa, bu gecə ömrümüzün ən bəxtiyar gecəsi olsun!

Ovçu dərhal meşədən qucaq dolusu quru ot yığıb gətirdi, köməkləşib gölün hündür sahilində, ağ qovaq ağacları altında özlərinə yataq düzəltdilər. Ovçu qolunu qızın başı altında yastıq elədi, yorğun olduqlarından çox tez yuxuya getdilər.

Hardasa yaxında bir iydə ağacı çiçək açmışdı. Gecəyarısı iydə ağacı tərəfdən əsən həzin külək ara vermədən iydə çiçəklərinin tünd qoxusunu onların nəfəsinə verir, ovçu ilə Pəri isə sanki bu qoxudan yuxularında məst olaraq, yuxu içində qırıq nidalarla birbirini səsləyirdilər.

Lakin gecənin bir aləmində ovçu qəfildən diksinib oyandı. Pəri yanında yox idi. Ovçu qalxıb yerində oturdu, ətrafına boylandı, zərif bir duman içində xumarlanan gölə baxdı, başı üstündə gecə şərqisi oxuyan qovaq yarpaqlarına qulaq verdi, küləyin gətirdiyi iydə çiçəklərinin ətrini tənəffüs etdi və ona elə gəldi ki, bütün bunlar bir az əvvəl gördüyü yuxunun davamıdır.

Lakin əgər bu, gördüyü yuxunun davamı isə, bəs Pəri harada idi? Axı yuxularında belə onun sevgilisindən ayrı düşdüyü bir dəqiqəsi olmamışdı...

Ovçu bir hənirti eşidərək, sıçrayıb ayağa qalxdı. Aşağı enib bir az irəliddə, ay işığı düşmüş meşə yanında maral ilə Pərinin qara kölgələrini gördü. Ovçu nə edəcəyini bilməyərək, bir an yerində hərəkətsiz qaldı. Nəfəsini udmuş bu lal gecə içərisində yalnız yarpaqların, bir də Pərinin səsi titrəyirdi. Qızın səsinə sanki bir yalvarış vardı, maralın üz-gözünü oxşayaraq ona nə isə deyirdi.

Birdən ovçu geri dönüb yatağı yanında qoyduğu tütəngin dalınca cumdu... Lakin iki addım atmamış yaxındakı bir ağacdən yapışdı, bütün iradəsini toplayaraq, güclə özünü dayanmağa məcbur etdi.

Ovçu sanki təngnəfəs olub boğulurdu. O, tütəngini qapıb meşələrə cummaq, dağlara qaçmaq, bir ilan kimi ürəyini sancan zəhərli ağrının hovunu almaq üçün qarşısına çıxan nə varsa ovlamaq, mərdimazar bir ovçuya dönüb meşələrdəki ağaclara, dağlardakı göllərə, yol qırağındakı daşlara, dərələrdə çağlayan çaylara... rastına düşən hər bir şeyə...və dünyanın bütün marallarına bir güllə sıxmaq istədi. Buna görə idi ki, özünü zorla saxlayan ovçunun gözlərinə qan sağılmışdı, çiyinə bir dağ ağırlığı çökmüş kimi ağır-ağır nəfəs alırdı. Hələ bu dağlar...ta uşaqlığından onu çağırır nə isə vəd edən, nəhayət, onu çəkib gətirərək vədini yerinə yetirən, bir anda ona dünya səadətini bəxş edən bu uzaq və əzəmətli dağlar belə indi birdən-birə onun gözlərində qaralmışdı.

Ovçu bir an gözlərini yumub başını ağacın gövdəsinə söykədi. Sonra gözlərini açıb sanki bir yuxu içərisindən dönüb geri baxarkən, tala qırağında maralın birdən diksinib geri sıçradığını, Pəridən üz çevirib meşəyə doğru qaçdığını gördü. Elə bil indi Pəri ondan çox uzaq bir nöqtədə, əl irişməz, səs çatmaz bir məsafədə dayanmışdı.

Maral üz çevirib meşəyə qaçarkən, Pəri də dönüb geri baxdı, ovçunu ağaca söykənib dayanmış görərək, qız cəld ona sarı yüyürdü. Bir-birinə heç bir söz demədilər, quru otdan salınmış yataqları yanına gəldilər. Bir az əvvəl yorğun və xoşbəxt yuxuya getdikləri bir yataq indi onlara soyuq və narahat görünürdü. Bir-birinin yanında

oturub göl qırağındakı daşlar kimi hərəkətsiz qaldılar. Sonra Pəri sanki canına işləyən amansız bir soyuqdan titrəyərək ovçuya qısıldı.

– Niyə dinmirsən, laçınım, – dedi, – yoxsa mən şirin yuxunu sənə haram elədim?

Ovçu Pərinin başını ovucları içərisinə alaraq, ay işığında diqqətlə onun gözlərinə baxdı. Qızın qorxu ilə alacalanmış gözlərini görərkən, ovçunun hirsli döyünən ürəyində sevgilisində qarşı yenə sonsuz bir şəfqət oyandı:

– Niyə rəngin qaçıb, göyərçinim, niyə rahat olmursan, axı gözlərinə yuva salan bu qorxu nədir?

– Ah, laçınım...heç özüm də bilmirəm, – deyə Pəri köksünü ötürüb inildədi.

– Yox, buna son qoymaq lazımdır, – deyə ovçu yenə boğazında düyünlənən hirsini uddu, – dağlarda sərgərdan gəzən o maral elə bil səni tilsimə salıb, fikrini-xəyalını əsir eləyib. Tufan qopan o gecədən sonra sən həmişə səksəkə içindəsən, gecələr çığırıb yuxudan ayılırsan...

Ovçu ağır-ağır nəfəs alıb bir an susdu. Sonra Pərinin başı üstündən hara isə baxaraq, batqın bir səslə dedi:

– Qoy o maral bu dağlardan çıxıb getsin...qoy o bir daha nə sənəin gözüne görünsün, nə mənim!

Pəri diksinib başını ovçunun sinəsindən qaldırdı:

– Yox, yox, laçınım, mən onu gözümdən irəğa qoya bilmərəm. O, mənim qismət maralımdır, səni buralara o gətirdi, məni xoşbəxt eləyən o oldu. Özü isə obadan didərgin düşdü, meşələrdə tək qaldı... Allah eləməsin, o mərdimazar bir ovçu gülləsinə tuş gəlsə, onda mən də ölərəm, laçınım...

Ovçu qulaqlarına inanmayaraq heyrət içində donub qaldı, yalnız dili dolaşa-dolaşa:

– Sən nə danışırısan, Pərican... Sən nə danışırısan – deyə bildi.

Pəri bir an fikrə getdi, gözlərini ay işığında qaralan meşəyə tərəf zillədi, sonra sakit və həzin bir səslə dedi:

– Düz deyirəm, laçınım, o maralsız mən yaşaya bilmərəm.

Ovçunu sanki yeddi il susuz qalmış zəhərli bir ilan çaldı – nəfəsi qısıldı, rəngi qaraldı, gözləri geniş açıldı, sonra o, üzüqoylu quru ot üstünə düşüb qıvrıldı. İndi amansız bir ağrı onun sinəsini sökülür, ürəyindən qopan fəğan içində boğulur, xudbin bir hiss qana susamış bir qartal caynağı ilə bütün varlığını didib dağıdırdı.

Ovçunun ağır sükutundan ürəyinə vahimə çökən Pəri titrək bir səslə:

– Səsini çıxar, laçınım,– dedi, – səsini çıxar, mən qorxuram. Lakin ovçudan səs çıxmadı.

Pəri uşaq kimi onun böyrünə qısıldı, dərindən köksünü ötürdü, yalnız səhər üzə alaqlarıdan sıyrılan dağ təpələri ayazıyan göylərin dərinliyinə sancılarkən ağır bir yuxu qızın gözlərinə qara pərdə çəkdi.

* * *

Üç gün sonra axşama yaxın dağlardan qopan bir külək sakit və hərəkətsiz dayanmış ağacları yırgalayıb səsə gətirdi. Bir az sonra isə artıq bütün meşələr çalxanıb uğuldayan bir dənizi andırırdı.

Səhər evdən çıxan ovçu hələ də meşədən qayıtmamışdı. Pəri isə tələş dolu gözlərini meşəyə tərəf dikərək, komalarının arxasındakı təpə üstündə oturub, ovçunun yolunu gözləyirdi.

Maral gölü kənarında keçirdikləri o səadətli və fəlakətli gecədən sonra artıq üç gündü ki, ovçu evə qapanaraq ova getmək istəmirdi. Nəhayət, bu gün Pərinin ricasını yerə salmaq istəməyərək tufəngini əlinə alarkən, dərhal ürəyini bir həyəcan çulğaladı, bir an tərəddüd etdi, nə isə elə bil ayaqları getmirdi, sonra birdən o tələsik özünü komadan çölə atdı, adəti üzrə Pərinə qolları arasına alıb xudahafizləşməyi belə unutdu.

İndi Pəri təpə üstündə oturub, ürəyini üzən bir intizar içərisində ovçunun yolunu gözləyir, bu gün meşədə çox yubandığı üçün fikrində gah onu məzəmmət edir, gah da öz məzəmmətlərinə özü etiraz edirdi.

– Yox, görünür, bu gün laçınımın ovda bəxti gətirməyib, – deyə qız öz-özünə fikirləşirdi, – yoxsa o, heç vaxt bu qədər meşədə yubanıb məni tək qoymazdı...

Günəşin odlu çevrəsi artıq tamamilə Yasamal dalına çəkilib batabatda idi. Növbəti bir külək hücumu qızın saçlarında ilişib qalmış axırıncı qızıl şüaları da söndürərkən, meşədən bir güllə səsi gəldi.

Pəri diksinərək dodaqları altında öz-özünə nə isə pıçıldayıb ayağa qalxdı. Atılan güllənin boşa çıxmayıb nəyə isə dəydiyini səsin batqın çıxdığından anladı. Ürəyinə daman uğursuz bir hissin həyəcanı içərisində o artıq davam gətirməyərək, təpədən üzüaşağı meşəyə doğru yüyürməyə başladı. Pəri meşəyə yetişərkən, ovçu qalınlıqdan çıxıb tala içindən keçən cığırda göründü. Saçları dağılmış, rəngi qaçmış Pəri özünü ovçunun üstünə saldı. Ovçunun əlini və çantasını boş görərkən, qızın həyəcanı daha da artdı, nəfəsini güclə dərərək:

– Laçınım, laçınım, – dedi, – sən ki, boşa çıxan güllən olmamışdı, bəs indi əlin niyə boşdur?

Ovçu nədənsə qızın gözlərinə baxa bilmədi, nə isə demək istədi, lakin deyə bilmədi, yalnız Pərinin başı üzərindən uzaqlara baxaraq susdu. Pəri artıq taqətdən düşdüyünü hiss edərək, var gücünü toplayıb, ovçunun qolundan tutaraq silkələdi:

– Niyə dinmirsən, laçınım. İndicə atdığın güllə dəmi boşa çıxdı?

O zaman ovçu özünün hiss etmədiyi bir zalımlıq və ovçuluq qüruru ilə:

– Yox, – dedi, – güllə boşa çıxmadı... Ancaq ömrümdə birinci dəfədir ki, mən ovumu yaraladım, yıxa bilmədim.

Qız bütün cəsarətini toplayaraq:

– Axı ovun nə idi ki, laçınım, yıxa bilmədin? – deyərkən sanki ovçudan eşidəcəyi cavabdan qorxurmuş kimi bir addım geri çəkildi.

Gözləri hələ də uzaqlarda olan ovçu:

– Ovum dağlarda avara gəzən o maral idi, – dedi.

Pəri öz sualının cavabını eşitməmək üçün qulaqlarını tutmaq istədisə də, lakin artıq gec idi. Qızın sinəsindən qopan ah o qədər zəif oldu ki, bunu ovçu yox, yalnız yaxındakı otlar, çiçəklər eşidib titrədi. Sonra qızın dizlərinin heyi kəsildi, yıxılmamaq üçün ovçunun qoluna söykəndi, zəif bir səslə yalnız:

– Məni evə apar, laçınım, – dedi.

Yalnız bu zaman ovçu birdən səksənib sanki yuxudan ayıldı, yıxılmaqda olan Pərinə qucaqlayıb qolları üstünə aldı. Yarı huşsuz qızı gətirib yatağa uzadarkən başını itirib dəhşətə gəlmiş ovçu sevgilisini dəli öpüşlərə qərq edərək, qızdırmaya tutulmuş bir adam kimi sayıqlayırdı. Pəri azacıq özünə gələrkən qollarını qaldırıb üzərinə əyilmiş ovçunun boynunu qucaqladı. Ovçu isə başını qızın çiyinə söykəyərək:

– Pərican, Pərican, – deyə inildəyirdi. Mən sənəin xəyalını uğursuz bir qorxudan, ürəyini daimi bir səksəkədən, yuxularını qara vahimələrdən xilas etmək üçün o tilsimi qırmaq istədim... İndi sən rahat nəfəs alacaqsan, elim-günüm... İndi sən mənim, yalnız mənim, təkcə mənim, ancaq mənimсэн, sevgilim!

Pərinin rəngi qaçmış dodaqlarında solğun bir təbəssüm oynadı. Qız ovçunun başını şəfqətlə sinəsinə sıxaraq:

– Ah, dəli laçınım, – dedi, – fələklərin gözü bizim xoşbəxtliyimizi götürmədi. Fələklər sənəin ağlını çaşdırdılar, öz əlimizlə sinəmizə dağ çəkətilər... Yadındadırmı, laçınım, o gecə göl qırağında mən sənə nə dedim... Dedim ki, o marala güllə dəysə, mən də ölə-rəm... O, mənim doğru sözümüdü, laçınım... Neçə ildi o maral mənim yuxumu qaçırmışdı, neçə ildi mən od ilə su arasında qalmışdım... Bir yandan çalışırdım ki, maralım el-obaya isnişib, meşəyə get-məsin, bir yandan da istəyirdim ki, yolunu gözlədiyimə rast gəlsin, onu dalınca salıb obaya gətirsin. Axırda o gün gəlib çatdı. Laçınım, o, sənəi dalınca salıb gətirdi... Amma tufan qopan gecə-dən sonra ürəyim yenə vahimə ilə doldu. Fikrim-zikrim onu ovçu gülləsindən qorumaq oldu... Amma axırda gör bəla haradan çovudu

gəldi... Düz deyibləmiş ki, sən saydığını say, gör fələk nə sayır. İndi əgər sən onu sevər yerindən yaralamısan, mən də sağ qalmaqam, laçınım... Bu əzəldən mənim alnıma yazılıb. Fal açan bir qarı bu barədə mənə xəbərdarlıq eləyib... Şamaxı zəlzələdən batən ili idi. Dəlisoğlu bir qarı bizim obaları gəzib fal açırdı. O ili hamı falına baxdırırdı, laçınım, mən də on yumurta verib falıma baxdırdım.... Qarı əvvəlcə göz-qasını çox təriflədi, mən utandım. Başımı aşağı saldım, sonra dedi ki, qismətin bir ovçu olacaq, qızım. Onu bir maral gətirib sənə tuş edəcək. Amma gözdə-qu-laqda ol, dedi, o qismət maralını ovçu gülləsindən qoru, əgər o, güllə yarasından yırılsa, sən də ölüm yatağından qalxmıyacaqsan...

Pəri bir an susdu, ovçunun boynunu qucaqlamış qolları açıldı, birməfəsə dediklərindən yorulub gözləri yumuldu. Ovçu başını qaldıraraq dəli bir ifadə almış gözləri ilə qıza baxdı, qurumuş dili söz tutub hərəkətə gəlmirdi. Eşitdiyi sözlərdən sanki onun nitqi batmışdı. Pəri yenə gözlərini açdı, komanın tavanına, hisli pərdələrə baxaraq pıçıldadı:

– Görünür, sən onu sevər yerindən vurmusan, laçınım... Gözümü yuman kimi ölüm quşu uçub üstümə gəldi.

O zaman ovçu:

– Yox, – deyərək heybətli bir səslə çığırdı. Yox, göyərçinim, bu, təsadüfdür, uğursuz, amansız bir təsadüfdür. Qalan nə varsa, hamısı yalandır, puç etiqaddır... inanma fala, inanma caduya, inanma alın yazısına, inanma, elim-günüm, inanma, sevgilim, sən ölməyəcəksən!

Pərinin dodaqlarında yenə solğun bir təbəssüm oynadı, sonsuz bir məhəbbətlə ovçuya baxaraq dedi:

– Yox, laçınım, elə bil ürəyim şam kimi əriyir, görünür, o maral da indi hardasa taqətdən düşüb ayaq üstə dura bilmir... Əgər onu tapa bilsəydin, laçınım, yarasına məlhəm qoyub bağlasaydın... Kim bilir, bəlkə...

Dizi üstə yataq yanında yığılıb qalmış ovçu artıq davam gətirməyərək sıçrayıb ayağa qalxdı. Dənizdə batən çör-çöpə sarılan

kimi o da bütün ümidini bu «kim bilir, bəlkə»yə bağlayaraq, başıaçıq, yaxasıaçıq özünü komadan çölə atıb, meşəyə doğru yüyürdü.

Lakin qaranlıq meşə cığırlarında o, ölümcül yaraladığı heyvanın qanlı izlərini tapa bilmirdi. Ovçu özünü xeyli dağa-daşa vurduqdan sonra, nəhayət, bir sövq-təbii ilə maral gölünə tərəf yönəldi. Təxminində yanılmamışdı. Maral göl qırağında, suya yaxın yerdə yığılmışdı, lakin qanlı dodaqlarını suya çatdırı bilməmişdi. Ovçu onun yanında oturdu, maralın başını qaldırıb dizləri üstə qoydu, əyilib göldən ovuclarını dolduraraq yaralı heyvana su içirtirdi, sonra yaxasını cırıb maralın yarasını sarıdı. Can verən maral ovçusuna baxdı. Heyvanın gözlərində qara bir ışıltı oynadı, sonra bütün bədənindən ani bir titrəyiş keçdi. Ovçu isə lal bir sükut içində marala yalvarırdı. Yalvarırdı ki, heyvan ayağa qalxıb onunla bərabər obaya getsin, Pəri qapı ağzına çıxıb maralını salamat görsün, o zaman... o zaman sevgilisini bu dağlardan, bu qismət marallarından, fal açanlardan, cadulardan, bütün bu mövhum qara kölgələr içindən götürüb, yeni işıqlar vəd edən uzaq üfüqlərə doğru qaçardı...

Birdən ovçu diksindi. Maralın şüşəyə dönmüş gözlərində uzaq ulduzların ölgün işıqları titrəyirdi. Möcüzə baş verməmişdi, maral artıq nəfəs almırdı.

Ovçu ayağa qalxdı, tufəngini çiyindən çıxarıb gölə atdı. Artıq ovçuluq qurtarmışdı, öz ehtirasının əqrəbi dönüb özünü çalmışdı. Son güllə ilə yıxdığı son ov – indi öz səadəti idi.

* * *

Ovçu obaya qayıdarkən gecəyarıdan xeyli keçmişdi. Yarıqaranlıq komada isə Pərinin başı üstündə bir şam yanırdı, bir ana. Ovçu içəri girərkən ana durub getdi. Pəri isə gözlərini açıb bir müddət dumanlı baxışlarla qapı ağzında dayanmış ovçuya baxdı. Əvvəlcə qız onu tanıya bilmədi, sonra birdən tanıyarkən yerindən sıçrayaraq çağırdı:

– Laçınım, bu nə haldır, sənin başın ağarıb. Laçınım, kor olsun Pərin, sənin başına bəla gətirdim.

Ovçu Pərinin yatağı yanına yığılıb qızın dizlərinə qapandı:

– Bir yox, min bəla gəlsin başıma, sevgilim, – dedi. Təki sən ayağa qalx, göyərçinim, təki sən ayağa qalx!..

Pəri çiynləri titrəyən ovçunun başını dizi üstündən qaldıraraq qolları arasına aldı, bir müddət susdu, gözləri yol çəkdi, sonra qız həzin bir səsle oxudu:

Göydə göyərçin ağlar,

Yuvada laçın ağlar.

Sən yadıma düşəndə

Başımda saçım ağlar.

Ovçu başını qaldırdı, şamın titrək işığında sevgilisinin gözlərinə baxdı. Pəri ovçunun baxışlarına davam gətirməyərək var qüvvəsilə onu bağrına basdı:

– Yox, elə baxma, elim-günüm, bütün marallar, bütün pərilər sənə qurban! Neyləyək, qismətimiz bu imiş... get, laçınım, daha bu yerlərdə qalma.... Qayıt öz elinə, qayıt öz obana, orada səni gözləyənlərin gözüni yolda qoyma... Elə bu gecə, laçınım, bu gecə baş alıb get, bəlkə, o uzun yollarda qəmin dağıla...

Qızın ovçunu qucaqlamış qolları sustalıb açıldı, boynu vurulmuş bir quş kimi yana əyildi, başı yastıq üzərinə düşdü. O zaman komada ovçunun qulaqlarını batıran bir sükut cingildədi. Sevgilisinin əbədi olaraq bu sükuta qərq olduğunu görən ovçu fəryad edərkən, nəfəsi vurub şamı söndürdü. Ovçu ocağı sönmüş komasında dəhşətli bir qaranlıq ilə üz-üzə qaldı.

* * *

Pərinin torpağa təslim edəndən sonra bütün oba, on dörd koma ovçunu da laləli dərənin kənarına qədər otürdü. Əsrəf baba ovçunun başı üstündən dumana bürünmüş uzaqlara baxaraq dedi:

– Bu cığır-ları düz tutub gedərsən, ovçu, o, səni arana, gəl-di-yin yerə aparar... Get, ovçu, sənin ucba-tından dağ-larımız maralsız, obamız pərisiz qaldı, amma biz sənə qarğış elə-mirik. Görünür, bəxtin çox qara imiş, bir gecədə öz başın ağardı.

Ovçu yola düzəl-di.

O yalnız bircə dəfə dönüb geriyə, tər-k edib get-di-yi di-yara bax-dı. Tutulub qaral-mış meşə-lər, qaş-ları çatıl-mış uca dağ-lar ağır bir sü-kut iç-in-də onu yola salırdı.

Sonra o artıq bir dəfə dönüb geriyə bax-madı. Dağ-lardan enən cığır-lardan, düzən-lərdə uzanan yol-lardan o sanki bir yuxu içəri-sin-də keçib ge-dirdi. Nə açılan səhər-ləri, nə qaralan axşamları bir-bir-in-dən ayı-ra bilmirdi. Nə qədər keç-ən-dən sonra yaşa-dığı yer-lərə gə-lib çıxdı-ğının, nə vaxt doğma bir evin qapı-sını döy-düyünün fər-qinə var-madı.

Qapını açan anası oğ-lunu gör-ər-kən qış-qırıb özünü onun üstünə saldı:

– Qaba-ğın-da ölüm, oğul, – dedi, – sən ki ova get-miş-din, bu başın harada ağardı?

Ana-sının qolları arasında birdən-birə ölüm-cül bir yorğun-luq du-yan ovçu qeyri-ixti-yari gözlərini yumaraq:

– Uzaqlarda, anacan, – dedi, – uzaqlarda... Əfsanə-li dağ-larda.

* * *

O zamandan ovçu qapanıb evin-də qaldı. Bir-birini tə-qib edərək ehtiras-la onu ça-ğır-an ov mövsümlərinə qarşı artıq biganə idi. Gün-ləri fikir-xə-yal iç-in-də keçirdi, gözləri divar-da-ki solğun bir kölgə-yə, bir vaxtlar tufəngini asdığı, indisə boş qalan yerə sataşanda diksinirdi, gə-lib saat-larla pəncərə ağzında otu-rurdu, səhər ala-qaran-lı-ğın-da evinin yanın-dan ö-tüb uzaqlaşan çiy-ni ov tufəngli kölgələr arxasınca zillənən gözləri yol çəkirdi.

Səhər və axşamlar növbə ilə onun pəncərə-sin-dən ağ və qara pərdələr asır, lakin ovçu bu-nun fər-qinə var-mır, hə-yatı sürüklə-yib

aparan zamanın qoşa dalğaları – nə gündüz, nə gecə onu bağlanıb qaldığı bir nöqtədən, keçmişin xatirə sahilindən qoparda bilmirdi.

Lakin nə zaman ki tufan qopardı, nə zaman ki göydə qara buludlar çaxnaşardı, qalın meşələrdə ağacların təpələri qaynayardı, dağlardan boğuş bir uğultu qopardı, o zaman ovçunun da ürəyi kükrəyən bir dəniz kimi təlatümə gəlirdi.

O amansız bir təlaş, tutqun bir həyəcan içərisində nəyə isə qulaq verərdi. Bütün bu gürultu və vıyılıtlar içərisindən ovçunu başqa bir səs çağırırdı.

Bu səs sanki uzaqlardan, maralsız qalmış dağlardan, pərisiz qalmış obalardan qopub gələr, dumandan onu haraylardı.

Bu zaman ovçu çiyinlərini əzən dağ ağırlığını aşırmaq üçün çırpınar, baş alıb hara isə qaçmaq ehtiyacı duyar, yenə uzaq dağların başına qalxıb günəşin doğmasını, üfüqlərin geniş çevrəsini, meşələrin qaynayıb dalğalanmasını görmək istərdi.

Nəhayət, bir gün ovçu qətiyyəti ilə ayağa qalxdı, cəld evdən çıxıb hara isə getdi, yalnız axşam üstü qayıdaraq, özü ilə bərabər bir yığın kitab gətirdi. Sonra atadan qalma naxışlı, köhnə xurcunu tapıb, hər iki gözünü gətirdiyi kitablarla doldurdu.

İçəri girən anası oğlunun hara isə getməyə hazırlandığını görüb təlaşa düşdü:

– Yenə səfərin haradır, oğul? – dedi.

Ovçu başını qaldıraraq:

– Uzaqlara, anacan, – dedi, – uzaqlara... Əfsanəli dağlara. Orada kitab yoxdur, mən oraya kitab aparmalıyam. Mövhumat cəngəlində məhv olan sevgilimin intiqamını almalıyam. Orada mövhum kölgələrə, batil etiqadlara atdığım güllə qayıdıb öz ürəyimə dəydi. Sonra ayıldım, şəxsi fəlakət mənim üçün müəllim oldu. İndi bu kitablardır mənim silahım, indi işıq saçan bu silahla mən əbədi olaraq qaranlığa qarşı vuruşacağam.

AYRILDILAR

Yarı yoldan geri qayıtdılar. Qalın meşələrlə örtülü Qaraquş dağlarının başına qalxdıqları dik cığırda indi üzünə aşağı enirdilər. Hər ikisi susmuşdu. Yalnız ayaqları altında sınan quru çör-çöplərin çatırtısı, cığır qırağından qopub aşağı diyirlənən xırdaca daşların çağıltısı eşidilirdi.

Adilə diqqətlə ayaqları altına baxırdı, ehtiyatla addımlayırdı, ipək donunu kol-kosdan qoruyurdu. İlyas isə qızın qolundan tutmuşdu ki, çınqıllı və çox əynəmli enişdə sürüşməsin və o vaxt ki, özü sürüşürdü, sol əlini atıb cığır qırağındakı ağacların yerə əyilmiş budaqlarından yapışırdı və sağ əli ilə sürüşüb gedən qızı geri dartırdı, ayaq üstündə saxlayırdı.

Bir dəfə elə oldu ki, bir-birinə sarılıb ayaq üstündə duruş gətirdilər və bu dəfə elə ki, üzləri bir-birinə çox yaxın oldu, gözləri qaranlıq gətirdi, nəfəsləri qısıldı və tezləşdi, o saat elə bil görünməz bir əl arxadan dartdı, hər ikisini bir-birindən ayırdı.

Sonra yalnız əlləri bir-birindən üzülmək istəmədi və əlləri bir-birinin əlində gəldilər, Beşbulaq dərəsinin kənarına çıxdılar.

Buradan aşağıya, dərə dibinə enən dolama araba yolu sağdakı yastı təpələr arasından çıxırdı, güney tala göyşənləri içərisindən keçirdi, sonra Beşbulaq dərəsi dibindən yuxarı dırmaşırdı və yoxuş başında, təpə üstündə yerləşən kiçik bir dağ kəndinə qalxırdı.

Adilə başıyla sol tərəfə işarə elədi, fıstıq ağacları altındakı üstü çox hamar böyük bir daşı göstərdi. İlyas cəld irəli keçdi, pencəyini çıxarıb daşın üstünə sərdi. Adilə daş üstündə oturdu, əllərini saçlarına çəkdi. İlyas arxadan əyildi, qızın saçları arasında ilişib qalmış xırdaca, quru yarpaq qırıntılarını təmizlədi. Adilə başını qaldırıb aşağıdan yuxarı İlyasa baxıb gülümsədi:

– Oturaq, – dedi, – bir az burda... Bu gün çox yuxarı qalxdıq.

– Amma yol hələ yarı olmamışdı, geri qayıtdıq...

– Uzaqdan baxanda o dağ başı mənə çox yaxın göründü, yaxşı ki, tez başa düşdüm ki, nə qədər gec deyil qayıtmaq lazımdır.

– Əgər bircə dəfə qalxsaydın o ucalığa, ordan gördüyünü heç vaxt unutmazdın!

– Qocaman və yalqız bir ağac? Və başına o qədər ildırım düşüb ki, qara bir skelet kimi qalıb?

– Elədir, ağac skeletdir və hər səhər, hər axşam çox qocalmış bir cüt qartal o ağacın qara budaqlarına qonub, qüssəli gözləri ilə çox uzaqlara baxırlar...

– Bizi görəndə üstümüzə şığmazdılar?

– Qartallar təyyarələri görəndə dəli olurlar və təyyarələr üstünə cumub məhv olurlar.

Ayaqları altında – dərə dibində qaynayan bir bulağın suyu dəmir lülədən içi yonulmuş uzunsov daş içərisinə tökülürdü, oradan da daşaraq dərədə şırıldayan kiçik bir çayın sularına qovuşurdu. Qarşıda yoxuş başındakı dağ kəndinin əyri-üyrü küçələrində, qaratikan kolundan vurulmuş qara çəpərlər arasında kənd uşaqları oynayırdı və kənddən o tərəfdə meşəli düzənlər qaralırdı, sonra torpağın birdən kükrəyib yuxarı qalxdığı yerdə, bu mənzərəni bir-birinin ardınca qat-qat nəhəng divarlar kimi göyə yüksələn sıra dağlar tamamlayırdı.

Adilə yenə başını qaldırdı, İlyasa baxdı:

– Niyə oturmursan?

– Gəzək, bu gün çox gəzək, bir az dincini al, baş alıb gedək.

– Yox, əyləş burda söhbət eləyək. Bu axı, bizim sirr daşımızdır.

– Qoy bu gün istirahət eləsin. İki aydır, biz danışırıq, o qulaq asır...

Adilənin üzündən bir kölgə keçdi, əli ilə daşı oxşadı:

– Eşitdin, sirr daşı, səbir daşı? Sənə ürəyi yanan varmış burda...

İlyas arxadan əyildi, üzünü qızın saçlarına toxundurdu:

– Səni gördüyüm o gün – dedi, – bu daş, bu torpaq, o su – hamısı dil açdı... və nəgıl başlandı... Adilə əllərini qaldırdı, arxasında dayanmış İlyasın boynu ardında daraqladı, bir an gözlərini yumdu, gülümsər bir yuxuya getdi, sonra sanki ayıldı, qollarını açdı və dedi:

– Nahara bir saat qalıb, otur, bu gün səndən çox şey soruşacağam. Çünki mamamın, papamın sənə yeni sualları var.

– Məgər iki aydan bəri hər gün verdiyim cavablar atanı və ananı qane salmadımı?

– Qəti qərara gəlmək üçün onlar sənin haqqında çox şey bil-məlidirlər.

– Özüm haqqında danışa-danışa mən axırda sayıqlaya bilərəm.

– O balaca kəndin böyük gələcəyindən danışanda da mən darıxıram.

– Doğulduğum kənddir. Gərək bu zəif damarımı mənə bağış-layasan.

– Bağışlayıram, bu şərtlə ki, öz gələcəyindən, bizim gələcəyi-mizdən danışasan.

– O barədə bir dəfə danışdım, sən qulaq asmadın.

– Çünki gətirib axırda taleyimizi o kənd ilə bağladın. Mən isə şəhər qızıyam, işıqlı şəhər gecələrinin vurğunuyam, işıqsız kənd gecələrini sevə bilmirəm.

– Uzaq bir çay üstündə böyük elektrostansiya tikiləcək. Onda bu kənd gecələri də işıqlı olacaq və darıxma, bir həftədən sonra şəhərdə olacayıq.

– Burada sənə rast gəlməsəydim, darıxacaqdım. Bura da ma-mam gətirdi bizi, dedi bu yay kəndə gedək, həm ziyarət olsun, həm ticarət.

– O nə deməkdir?

– Yay kəndə gedəndə atam kənddəki xəstələri müalicə eləyir, buradan qayıdanda mama şəhərdə təzə mənzilimizə təzə mebel alacaq.

İlyas dərənin o tayına baxdı. Orda artıq günəşin şüaları ağac-
ların yarpaqlarında sarı bir alovla yanırdı. Və yoxuş başında,
dikdir üstündə bir atlı dayanmışdı. Atlı başını dik tutaraq, uzaq
dağlara sarı baxırdı, at isə qabaq ayağını qaldırıb səbirsizliklə
torpağı döyəcləyirdi. Adilə aşağı əyildi, boz daş altından yaşıl
fəvvarə kimi fışkıran bir çəngə ot içindən birini qırdı. Sonra
başını qaldırdı və soruşdu:

– Mamam deyirdi ki, institutu qurtaranda o, şəhərdə mənzil
ala biləcəkmiz? Papam da dedi ki, indidən çalışsa, beş il sonra in-
stitutu qurtaranda ona növbə çatar.

– Nə üçün onlar elə güman eləyir ki, institutu qurtaranda mən
şəhərdə qalacağam?

– Bəs hara gedəcəksən?

– Burdakı uşaqlara da dərs deyən lazımdır.

– Lazımdır, amma... axı mən şəhərdə, sən burda...

– Burdakı xəstələri də müalicə eləyən əllər lazımdır.

– Medinstitutu qurtaranda məni bura həkim göndərsələr,
mamam özün öldürər.

– Özümü öldürmə deyənlər özün öldürməzlər.

– Şəhərdə beşotaqlı mənzilimiz var, mamam deyir, üç otağın
yatırı – mebeli, xalıları, ağ royalı sənin cehizindir.

– Gələcəyin sevinci sənin cehizin olmalıdır.

– Elədir, amma şəhərdəki rahatlıq yaxşı döşənmiş geniş mən-
zillərə bağlıdır.

– Bəzən həddindən artıq rahatlıq ürəyi narahat edir.

– Hər halda kənddən şəhərə gedənlər bir də geriyyə, o torpaq
daxmalara qayıtmır. Sənin şəhərdəki qohumların...

– Mənim şəhərdə bir nəfər qohumum var.

– Bir nəfər olsun, geri qayıdıb?

– Yox.

– Nə üçün?

– Taleyi şəhərə bağlanıb.

– Kimdir o? Sən onun haqqında mənə danışmamısan.

– Dayımdır və hələlik təkcə onun haqqında danışmağa macal tapmamışam.

– Mamam deyir, onun «kommunist» küçəsində gözəl kvartirası var, deyir bir ər-bir arvad yaşayırlar, nə əcəb bacısı oğlu şəhərdə onların yanında qalmır?

– Tələbə yataqxanasında yaşamaq mənim üçün daha xoşdur.

– Papam da deyirdi ki, o, məsul vəzifədə işləyir.

– Maman və papan mənə aid nə varsa məndən yaxşı bilirlər.

– Nə olar, mən onların yeganə övladıyam, papam deyir ki, adamları yoxlamaq lazımdır.

– Elədir, amma komsomola girəndə mənə bu qədər yoxlama-mışdılar.

– Bunu ona özün deyərsən – çünki bu axşam bizdə qonaqsan. Papam dedi ki, çağır onu axşam bizə gəlsin, özü danışacaq sənə.

– Yaxşı olar, birdəfəlik nə lazımdırsa qoy özləri soruşsun!

– Amma yenə elə suallar ortaya çıxacaq ki, onlar mənim vasitəmlə səndən soruşacaqlar. Hara baxırsan?

– Göyə, buludlar altındakı o iki qara nöqtəyə.

Adilə də başını geri atdı, göyə baxdı.

Göyün dərinliyində ağ buludlar altında süzən iki dağ qartalını aşağıdan iki qara nöqtə kimi görünürdü.

– Kiş, kiş, qırılmışlar! – deyə Adilə əyildi, yerdən fındıq boyda bir daş götürdü və göyə, qartallara doğru tolazlamaq istədi.

İlyas qızın biləyindən tutdu:

– Atma, qorxub qaçdılar.

Adilə başını çevirib altdan yuxarı İlyasın gözlərinə baxdı. İlyasın gözlərində fərəhli işıqlar oynayırdı, Adilə də gülümsədi:

– Mən axmaqlıq eləyəndə elə bil sən dirilirsen.

– Sən öz hərəkətlərində və öz sözlərində gözəlsən!

Bu zaman qarşıdakı yoxuş başında dayanmış at kişnədi, sürəkli, əsəbi və yanıqlı bir səslə kişnədi. İlyas diksinən kimi oldu. Dönüb ona baxan Adilə soruşdu:

- Niyə elə hey o atlıya baxırsan?
 - O at da, o atlı da kimi isə gözləyirlər. Amma kimin atıdır, atlı kimdir – burdan tanıya bilmirəm.
 - Nəyinə lazımdır? Nə üçün maraqlanırsan?
 - Heç..
 - Onda qulaq as, nahara yarım saat qalıb, mamam deyirdi ki, nə üçün o, səni həmişə gündüzlər gəzməyə aparır, nə üçün aylı gecələr dalınca gəlir?
 - Nə aylı, nə aysız gecələrdə mənə anam mənə gəzməyə buraxmır.
 - Hələ də ana uşağısan, yoxsa kişi?
 - Bir az ondanam, bir az bundan.
 - Gecələr anan səni evdə saxlayıb neyniyir ki?
 - Başımı dizi üstə qoyub gah layla çalır mənə, gah nağıl deyir.
 - Sən onun sonbeşiyisən?
 - Yox, məndən kiçik bacılarım, məndən böyük qardaşım var.
- Demişdim sənə yadımdan çıxıb.
- Onda nə üçün anan səni belə əzizləyir?
 - O biri uşaqları yanındaırlar, kolxozda işləyirlər. Şəhərdə oxuyan tək mənəm. Deyir axırıncı dəfədir səni görürəm, ya mən öləcəyəm, ya sən bir də bu kəndə qayıtmayacaqsan. Bilmirəm, bəlkə, xəstədir, bizim analar xəstə olanda demirlər.
 - Yox, xəstə deyil, şəhər mənə ona rast gəldim.
- İlyas cəld başın çevirdi Adiləyə baxdı:
- Harda? Nə cür onu tanıdın?
 - Bura səninlə görüşə gəlirdim. Sizin evin yanından keçəndə, arxadan bir səs mənə çağırırdı: a qızım, bir dayan! Dönüb geri baxdım. Doqqazdan çıxan bir arvad mənə doğru gəlirdi. Yaxınlaşdı, hər iki əlini çiynlərimə qoydu: qoy bir az sənə baxım, qızım, – dedi. Dərhal hiss elədim ki, sənin anandır. Çəşməm, qızardım, özümü itirdim – deməyə söz tapmadım.
 - Bəs o?
 - Bir az üzümə baxandan sonra dedi ki, get, qızım, səni yoldan elədim.

Yenə bir an hər ikisi susdu.

Bu vaxt yoxuş başındakı o at yenə kişnədi və bu dəfə kişnərtisində elə ehtiraslı bir çağırış vardı ki, İlyasın gözləri yol çəkdi:

– Elə bil Tərlandı, o da belə səs salardı bu dağlara...

– Tərlandı? – deyə Adilə maraqlandı, – kimdir ki, o? Tanıdın burdan ora, o atlını?

İlyas qızın sualını başa düşmədi, döndü qıza baxa-baxa qaldı və indi gözlərində elə bir dalğınlıq və uzaqlıq vardı ki, Adilə nə isə bir cür oldu və sonra başını aşağı salıb sualını təkrar edərkən, qızın səsində artıq əsəbi bir titrəyiş vardı:

– Kimdir axı o Tərlandı dediyin?

– Almagözlü, qız birçəkli, iti yerişli bir qaçağan idi. Və o gün... əlim ondan üzöldüyü o gün – mənim də ilk gəncliyim qurtardı.

– Sənin atın idi, papan bağışlamışdı?

– Yox, dədəm bizə, öz uşaqlarına heç bir şey bağışlamazdı. Amma dəridən-qabıqdan çıxardı ki, axşam uşaqları ac yatmasın. O öləndə mənim altı yaşıım olardı. Ondan sonra bizi dayım saxladı. Tərlandı da dayımın atı idi, amma mənim ucbatımdan o möcüzə məhv oldu.

– Möcüzə? – deyə Adilə başını qaldırdı.

– Mənim gözümlə onu görsəydin, sən də başqa söz tapa bilməzdin.

– Elə isə danış o möcüzədən – qoy ürəyimə qısqanclıq odu düşsün...

İlyas heyərlə Adiləyə baxdı:

– Qısqanclıq odu?

– Üzündəki ifadəni özün görsən məni başa düşərsən. Əyləş, başımı qaldırıb sənə baxmaqdan boynum əyri bitdi.

İlyas qızın ayaqları yanında, keçənlik quru xəzəl üstündə oturdu, daşa söykəndi. Sonra danışmağa başlarkən, Adilə indi onun üzünü görmür, yalnız bir az dağınıq, sıx qara saçlarına baxırdı və bir dəfə ehtiyatla əlini onun saçlarına toxundurdu, lakin,

deyəsən, İlyas bunu hiss eləmədi, elə bil indi o, öz-özüylə danışdı:

– Üç il sonra dayım Rusiyadan, vətəndaş müharibəsindən qayıdan payız, mənim artıq 13 yaşım tamam olmuşdu. Sentyabrın axırlarında dumanlı bir axşam, kənddə çıraqlar yanan vaxt, bax, orada – kəndin üstündəki o balaca təpədə kişnəyən bir atın səsi məni diksindirdi. Ürəyim döyündü, həyəcan içində bir an gözlədim. At bir də kişnədi. Artıq şübhəm qalmamışdı. İçəriyə, çırağı yandıran anamın yanına yüyürdüm.

– Dayım gəlir, ana, – dedim. Dayım gəlir. Anam diksindi, içini çəkdi, elə bildi ki, dayım artıq həyətdədir, özünü çölə, torpaq səkiyə atdı, mən də dalınca qaçdım.

– Bu saat gəlir ana, bu saat gələcək.

Anam gözlərini döydü:

– Kim xəbər gətirdi axı, – dedi. Həyətdə heç kəs yoxdur.

– Tərmanın səsinə tanıdım, ana, təpə üstündə kişnəyən o at Tərlandı.

Anam çox məyus oldu, tək bir qardaşının həsrətindən yaş dolmuş gözləri ilə mənə baxdı, köksünü ötürdü:

– Allah sənə insaf versin, bala...

– Yox, gəlir, ana, gəlir... Bu saat yüyürürəm qabağına. Mən səhv eləmədiyimə o qədər əmin idim ki, anam yenidən həyəcanlandı:

– Allah ağzından eşitsin, bala, Allah ağzından eşitsin. Onda tez yügür, Arəstə bacıdan, əgər varsa, bir çimdik çay al gətir, evdə quru çay yoxdur.

Çəpərin yataq yerindən adlayıb qonşumuz Arəstə xalagilə keçdim, sonra ovcumda sıxdığım bir qaşığı quru çayla çəpər üstündən atılıb öz həyatimizə keçəndə gördüm ki, dayım Tərmanın belində doqqazdan içəri girdi.

Evdəkilər hamısı qışqırışaraq həyətdə töküldü. Dayım torpaq səki qabağında Tərmanın üstündən sıçrayıb yerə düşdü, qollarını geniş açaraq əvvəlcə bizi, çolma-çocuğu, xırım-xırdanı – hamı-

mızı bir dəfəyə qamarlayıb bağrına basdı, sonra təmkinlə anamı qucaqlarkən, mənə sarı dönüb dedi:

– Tərlandı gəzdir, təri soyusun!

Cəld ovcumdakı quru çayı bacımın ovcuna boşaltdım, sonra Tərlandı cilovundan tutdum, armud ağacları arasıyla çox uzağa getdim. Elə ki həyətin aşağısına gəlib gözdən yayındım, o saat döndüm Tərlandı boynuna sarıldım. «Tərlandı, kəhərim, qaragözlüm, sərvboylum» – və nə bilim daha nələr deyirdim və öpürdüm atın üzündən, doymurdum. Tərlandı isə qollarım arasından boynunu geri burub evə tərəf boylanırdı – mənim nəvazişimə zərrə qədər əhəmiyyət vermirdi. Bu etinasızlıq, əlbəttə ki, məni bir az məyus edirdi, amma yenə də ona tamaşa etməkdən gözlərim doymurdu. Çünki yaraşıqlı başı, dik, balaca qulaqları, alovlu qara gözləri, quru, möhkəm ayaqları, gen sinəsi, girdə sağırsı, məğrur görkəmi ilə Tərlandı yenə bir möcüzə kimi qarşımda dayanmışdı.

Hər dəfə dayım onu çapıb kənddən gedəndə Tərlandı həmişəki təpə üstündən geri boylanıb kişnərdi – yəni gedirəm, salamat qalın! Və hər dəfə səfərdən qayıdan zaman yenə o təpə üstündə başını dik tutub kişnərdi – yəni gəlirəm, salamımı alın!

Üç il əvvəl isə o dördnəla çaparaq dayımla bərabər uzaqlara, təhlükəli bir səfərə gedərkən, mən təkbəşimə o təpə üstündə oturub qalmışdım və atın ayaqları altından qalxan tozun ağ buludu təzədən yollara yatana qədər, gözümü qırpmadan onun dalısınca baxmışdım...

İndi Tərlandı yenə qayıtmışdı, uzaq və təhlükəli bir səfərdən geri dönmüşdü, döyüş çöllərindən, od-alov içindən keçib gəlmişdi, amma bu qədər ki, mənə qarşı etinasız idi, ürəyimi qarsan ehtiras da bir o qədər daha artıq od tutub alovlanırdı.

Çox sonra Tərlandı gavalı ağacına bağlayıb evə qayıtdıqda, hələ qapı ağzında ikən içəridə çay içən dayımın son sözlərini eşitdim:

– Tərlandı olmasaydı, mən axırıncı döyüşdən salamat çıxmıyacaqdım.

Və elə o gecə Tərlandı yuxumda gördüm. Gördüm ki, Tərlandı belində qızgın döyüş gedən böyük bir çöldəyəm. Qırmızılarla ağlar üzərinə hücumə keçirəm. Tərlandı ox kimi irəli şığıyır, bir göz qırpımında bizim dəstələri arxada qoyur, qəfildən qopan bir boğanaq kimi düşmənlə səfləri içində yeri eşib göyə sovurur... Biz qarşımıza keçən nə varsa yıxırıq, dağıdırıq, düşmənlə atlılarını çalağandan hürkmüş kimi pərən-pərən salırıq. Lakin bir an sonra düşmənlə bizi bir üzük qaşı kimi mühasirəyə alır, qılnc zərbəsindən gözlərim qaralır, üzüstə Tərlandı boynuna yığılıram, durna boynunu qucaqlayıram, Tərlandı kişnəyib şahə qalxır, sonra irəli atılıb düşmənlə əhatəsini yararaq mənə götürüb qaçır. Arxadan bizi təqib edənlər qıy vururlar, yüzlərlə at ayaqlarının tappılısından yer titrəyir... Bu zaman Tərlandı ayaqları yerdən üzülür, Tərlandı artıq qaçmır, bəlkə, qanad açıb uçur, qarşıdakı meşəli təpələr dəhşətli bir sürətlə üstümüzə gəlir, nəhayət, Tərlandı uca bir təpə üstünə sıçrayıb kişnəyir, mənim isə qollarım sustalır, ağırlaşmış başım hara isə axır, vücudumu sürükləyib dalınca aparır, qaya başından qopan bir daş kimi yerə gəlirəm, qara ağzın açıb mənə udan bir uçuğunun dərinliyinə gedirəm, sonra torpağa sərilib gözümlə açarkən, özümü anamın ayaqları altında görürəm...

Bu zaman yuxudan ayıldım. Tərlandı həyətdə yanıqlı-yanıqlı kişnəyirdi. Ayağa sıçrayıb həyətdə yüyürdüm, Tərlandı səkilli sol biləyini qaldırıp dırnağıyla yeri döyəcləyir, sonra başını dik tutub tələş dolu qara gözlərini qaranlığa zilləyir, ağır bir fısıltı ilə dərinləndən köksünü ötürürdü. Elə bil Tərlandı qüssələnmişdi. Kim bilir, bəlkə, o da yuxusunda iştirak etdiyi qızgın döyüşləri görüb oyanmışdı, bəlkə də, bu səssiz kənd gecəsində qərubsəyib döyüşə apardığı və döyüşdən gətirdiyini çağırırdı ki, arxada qalan o döyüş illərində ondan ayrı qaldığı nə bir günü olmuşdu, nə bir gecəsi...

– Nə istəyirdin axı sən? İstəyirdin ki, dayın o atı sənə bağışlasın? – dedi Adilə və əyildi ayaqları altında oturmuş İlyasın üzünə baxdı.

– Yox, mən bunu ağılıma belə gətirə bilməzdim. Mən ancaq onu istəyirdim ki, bircə dəfə, tək bircə dəfə mən də Tərmanın belində çapıb kənddən gedəydim, o təpə üstünə qalxarkən altımda Tərmanın kişnədiyini eşidəydim, sonra yel kimi təpələrdən, sel kimi dərələrdən aşaydım, hər gecə məni çağırən uzaqlara, sirli üfüqlərin arxasında açılan ənginliklərə qovuşaydım. Amma bu arzuma mən yalnız yuxularımda qovuşurdum.

– Yazıq uşaq! Nə üçün dayın o atı sənə vermirdi? – deyə Adilə hiss edilmədən yenə əlini İlyasın saçlarına çəkdi.

– Mən onun gözündə hələ uşaq idim, at minmək sənətində naşı idim... Tərman kimi qızgın məzaclı bir köhləni mənə, yaxud məni Tərmana etibar edə bilməzdi. Anamın da ürəyinə dammışdı ki, əyər mən Tərmanı minsəm, nə isə bir xəta baş verəcək... Nəhayət, doğrudan da, xəta baş verdi. Tərman mənim hikkəmə, dəli inadıma qurban getdi və o vaxt ki, əlim arzuma çatmışdı, xəbərim olmadı ki, həsrətini çəkdiyimi öz əlimlə məhv edəcəm...

– Axı sən ona nə eliyə bilərdin? Bir halda ki, o atın məzacı sənə özün üçün qorxulu idi.

– Bəlkə də... amma o, məni yox, mən onu şikəst elədim, sonra... biz onu güllələdik.

Adilə diksindi, gözlərini geniş açdı.

– Nəhayət, bir gün Tərmanı minməyə müvəffəq oldum, – dedi İlyas və sönmüş papirosunu ayağı altına atdı. Dayım kəndə gələndən bir həftə sonra, uzaq qonşumuz malakan kəndinə qonaq gedərkən, məni də özüylə bərabər aparmaq istədi. Onu cəbhə dostu Vasili qonaq çağırmışdı. Malakan kəndi elə o vaxt da günbatanda, Həftəran dərəsinin o biri tərəfindəki dağlar üstə salınmış böyük və abad bir şəllik idi.

Səhər Tərmanı yəhərlərkən dayım gözlərimdə nə gördüsə, dedi ki, sən də get mənim adımdan Muxtar kişinin atını istə, deyindən axşama qayıdacayıq.

Dərhal Muxtar kişigilə yüyürdüm – indi o, kolxoz sədridir. Muxtar kişi dayımdan heç bir şeyi əsirgəməzdi, ona görə atı

özüylə hərlədi, sonra cilovu üstümə atdı. Dayımla bərabər, yanaşı at sürərək, kənddən çıxanda ürəyim dağa dönmüşdü. Amma gözümlə yenə Tərlanda idi. Elə ki atlarımız sıçrayıb təpə üstünə qalxdılar, Tərlanda dərhal başın geri çevirib kişnədi: yəni salamat qalın, gedirəm. Enişə rahat yerləşlə endik. Dayım isə hərdənbir gözümlə ucuyla mənim at üstündə nə cür oturduğuma nəzər yetirirdi. Həftədən dərəcəsi ilə uzanıb gedən şose yoluna düşəndə, Tərlanda artıq özünü didib dağıtmağa başladı. O, tez-tez fınxırıb cilovunu gəmirir, alovlu qara gözlərini süzərək, mənim altımdakı ata baxır, cınlənib acıqlanırdı ki, biz onun ayağına cidar olub, tutub onu saxlayırıq. Axırda dayım Tərlanda hövsələdən çıxdığını görüb, mənə tərəf döndü:

– Əgər yolu tanısaydın, mən bunun başını bir az buraxardım.

Yol göz qabağında idi, tanımağa ehtiyac yox idi. Başım ilə dayıma razılıq işarəsi verdim. Və yalnız onu gördüm ki, dayım üzəngini azacıq Tərlanda böyrünə sıxmışdı ki, Tərlanda yerindən qopdu, nə qopdu. Elə bil qəfildən üzümə vuran şiddətli küləkdən nəfəsim tutuldu. Ağzımı açıb Tərlanda dalınca baxa-baxa qaldım. Bir dəqiqə sonra artıq yolda Tərlandan əsər belə yoxdu. O möcüzənin dalınca çapmaq gülünc olardı, altımdakı at da bunu hiss eləmişdi və qərarından getmirdi. Sonra mən Tərlanda dağ başına, malakan kəndinə qalxan dolaylarda yuxarı uçan gördüm, elə bil o, qabaq ayaqlarıyla göyləri eşirdi...

Birdən sinəmdə zəhərli bir ağır hiss elədim. Mən artıq Tərlanda dayıma qışqanırdım...

Nəhayət, mən malakan kəndinə çatıb Vasilinin həyatına girəndə, dayımı və ev sahibini iki nəfər topasaqqallı qoca malakanla bərabər tur ağacı altındakı stol başında oturmuş gördüm. Süfrədəki iki araq şüşəsini boşaltmışdılar. Mənə iki stəkan pivə verdilər, içdim. Mən pivə içərkən Vasili dayımla bərabər bir dəfə ağlara əsir düşüb, üç gün sonra güllələnməyə aparılarkən, necə qaçdıqlarından danışdı. Mən bu əhvalatı birinci dəfə eşitdiyim üçün, dayımın üzünə baxdım – dayım bilinməz bir nöqtəyə baxırdı, gözləri yol çəkirdi.

Axşama yaxın geri qayıtmağa hazırlaşarkən dayım dedi:

– Apar Tərlandı göldə sula, yola düşək, – sonra əlavə elədi, – öz atını min, Tərlandı yedəyində apar.

Mən Muxtar kişinin atını minib Tərlandı yedəyimə aldım, lakin cilovu nə qədər çəkdimsə, Tərlandı dirəndi, dalımca gəlmədi.

Vasili gülüb dedi:

– Tərlandı sənin yabının dalınca getməz, düş yerə, ikisini də yedəyinə al.

Yerə atılıb hər iki atın cilovun əlimə alıb dalımca çəkdim, amma Tərlandı o saat qulaqların yapırıb Muxtar kişinin atını elə qapdı ki, yazıq at qulun kimi çığırdı və cilovu əlimdən qopardıb həyətin o biri başına qaçdı.

Bu dəfə Vasili bərkdən qəhqəhə çəkib güldü:

– Eybi yoxdur, – dedi, – sən Tərlandı apar, bu saat bizim uşaq gələr, o da sənin atını aparar.

İndi təkcə Tərlandı cilovundan çəkəndə, o, əvvəlcə dayıma tərəf baxdı, sonra arxamca gəldi, həyətdən çıxıb kənd içi ilə üzü-əşağı yönəldik. Tərlandı dalımca nə cür gəldiyini bilmirəm, lakin mən başımı əşağı salıb gedirdim. Elə bilirdim ki, kənd uşaqları atı minməyib yedəyimdə apardığım üçün mənə ələ salıb hoydu-hoyduya götürəcəklər. Nəhayət, kənddən çıxıb, enişlə üzüəşağı endik, böyük və süni gölün kənarına gəldik. Məndən başqa bir neçə oğlan uşağı da göl qırağında atlarını sulayırdılar.

Tərlandı dodaqlarını mavi göl suyuna uzatdı, mən yavaşdan şirin-şirin ona fit çalmağa başladım. Sonra o, sudan doyub başını qaldıranda, dizə qədər çırmayıb özüm suya girdim, Tərlandı səkilli biləklərini, durna boynunu, məxmər sağrısını yudum, barmaqlarımla yalını darayıb tumarladım, axırda ərk ilə kəkilindən tutub dartdım. Belə hallarda o, həmişə qulaqların yapırıb dayımla zara-fata başlar, məhəbbətlə, şəfqətlə dayımın qolundan qapardı. Lakin indi mənim zarafatıma o əsla etina eləmir, titrəyən barmaqlarımın nəvazişinə məhəl belə qoymur, yalnız məğrur başını uca tutub, hara isə boylanır, nə mənə qapır, nə də üzümə baxırdı...

Tərmanın mənə qarşı bu etinasızlığı birdən mənə elə yer elədi ki, hirs başıma vurdu, nəfəsim sinəmdə qısıldı. Dərhal cilovundan tutub kəskin bir hərəkətlə dalımca çəkdim, yol qırağındakı dikdir yanına çatarkən, qəfildən geri dönüb cilovun başından geriye – üstünə atdım və bir göz qırpımında dikdir üstündən sıçradım, çılpaq belinə qalxdım.

Yalnız yuxularımda qovuşduğum o an gəlib çatdı. Tərman isə məndən gözləmədiyi bu hərəkətdən diksinərək dal ayaqları üstə şahə qalxdı, qəsdimə durub, məni elə o dəqiqə üstündən yerə atmaq istədi. Amma mən ayaqlarımı onun qabarıb yatan bö-yürlərinə elə sıxmışdım ki, qırsaqqız kimi ona yapışmışdım. Və bir neçə dəqiqə o, dəlicəsinə dal ayaqları üstə dövrə vurub firlandı, vüqarı, coşğun məzacı mənim cəsərimi mənə bağış-lamaq istəmirdi. Mən isə qət eləmişdim – ya ona verən Allah, ya mənə...

Nəhayət, Tərman qabaq ayaqları üstə yerə gəldi, hirsindən ge-niş açılmış burun pərələri elə bil od saçırdı. Bu vaxt mən artıq fürsəti əldən verməyərək, cilovun ucların qulaclayıb var gücümlə onun sağrısına, acı ağrısı ürəyə sancılan bir qırmanc zərbəsi çəkdim. Elə bil Tərmanın ayaqları altında bomba partladı. O, al-tımda dik atılaraq göyə sıçradı, sonra ildırım kimi irəli şığıyarkən, bir an mənə elə gəldi ki, at altımdan çıxdı, mən isə asılıb havada qaldım. Ömründə məhmızların xəfif təmasından savayı heç bir kobud zərbə görməmiş Tərmanın vüqarı, heysiyyəti, varlığı birinci dəfə idi ki, bu cür təhqir olunurdu. Və indi onun içindəki qəzəb elə od tutmuşdu ki, əgər qanad açıb uçmağa başlamışdısa, bu, qanadları alovlanmış bir quş uçuşu idi...

Bütün sonrakı hadisələrin nə cür cərəyan etdiyini, bir qığıl-cımdan tutuşan alovun bizi necə ağzına aldığı ardıcıl olaraq təsvir etmək mənim üçün çox çətin olardı.

Yalnız onu xatırlayıram ki, mən Tərmanın başını kəndin şima-lına doğru – dik yoxuşlara çevirmişdim və biz yoldan çıxıb qara-tikan kolluqları ilə örtülü təpəciklər üzərindən atılıb keçərkən,

ayaqlarımı darayan, dərimi sıyıran, iynə kimi ətimə sancılan kol-kosun zəhərli ağrısını mən hələ hiss eləməirdim.

Tərən gah kol toparları üzərindən sıçrayır, gah qabağıma çıxan şilgirliyi döşüylə yarib keçir, üzümə vuran küləyin vıyılması elə bil dayımın boğuc səsinə qulağıma çırpırdı ki, saxla, saxla, od aparmış, görmürsən, öldürür özünü...

Amma mən Tərənı saxlaya bilmirdim, var gücümle nə qədər cilovı çəkirdimsə, onu toxtada bilmirdim, əksinə özüm onun çıpaq belindən sürüşüb dik saxladığı boynuna dırmaşırdım. İndi Tərənın bütün bədəni buğlanıb qaynayırdı, qanamış cəhənglərindən qaynar qırmızı köpük daşırdı. Və mən onun qanamış cəhənglərini görəndən sonra daha cilovı çəkmədim. Fərqi yoxdu, hamısı əbədi və mən dəhşətə gəldim, hiss elədim ki, qollarımda Tərənı saxlayacaq o güc, o qüdrət yox imiş...

Gözlərinə qan sağılmış Tərən isə getdikcə daha artıq qızıb alovlanırdı, bir göz qırpımında enişlərdən üzəşəğı uçurdu, sonra bir anda çapıb yoxuşlar başına qalxırdı, altımda od kimi yanırdı, ilan kimi qıvrılırdı, ağ köpük və buğ içində quduz bir hirsle qaynayırdı və elə bil qəsdən ölümə, fəlakətə doğru qaçırdı ki, mən dəhşətə gəlib özümü yerə atım, xəcil olub üzümü toza-torpağa sürtdüm.

Yox, yalnız bunu görməyəcəkdi, kifayətədi ki, qollarımın öhdəsindən gələ bilmədiyini mənə göstərmişdi və indi üzümdən axan tər xəcalət təri idi, amma ürəyimə meydan oxuyub, mənə gözüqırıq eləmək istəyirdisə – bu, onun xəm xəyalı idi.

Amma içərişil şosə yolu uzanan Həftəran dərəsi üstündən asılmış bir sıldırım kənarına yetişəndə, mən bir sövq-təbii ilə cəld Tərənın cilovunun sol qayışını boşaldıb, sağ qayışı var gücümle yana dartdım. Tərənın boynu şaqqıldadı və yanakı bir sıçrayışla dönüb sıldırım qırağıyla çaparaq enişə doğru getdi. Beləliklə, ilk fəlakət sovuşdu və qara ağzını açmış uçurum ağzıaçıq halda arxada qaldı.

İndi Tərən dolama dağ yolu ilə üzəşəğı, Həftəran dərəsinə doğru çapırdı. Mən isə ümidimi aşığıdaki yola bağlamışdım,

düşünürdüm ki, orda, o uzun və düz yolda artıq nəfəsi qaralan Tərlandı, bəlkə, saxlaya bildim. Birdən növbəti dolamaların birində yol ortasında atları açılıb buraxılmış çəpəki bir araba gördüm. Malakan kəndinin içməli suyu, dərə dibindəki gur bulaqdan bu çəlləkli arabalarla yuxarıya daşınırdı.

Sinəmdən qopan «Tərlandı» fəryadı ağzımdan çıxmamış, at altımda sim kimi gərilib, nəhəng bir sıçrayışla özünü yuxarıdan aşağıya – araba üstündən o tərəfə atdı. Sonra Tərlandı ayaqları təzədən yerə dəyərkən, mən artıq hər şeyi unudaraq sonsuz bir minnətdarlıq hissi ilə atın boynuna sarıldım. Tərlandı, amandır, dəlilik elədiyin bəsdir, – dedim. Tərlandı, yetər, dayan bircə dəqiqə nəfəsini də, – dedim və üzümü onun tərdən qaralmış boynuna sıxaraq oxşadım onu, əzizlədim və ovundurmaq istədim.

Amma kimə deyirsən, Tərlandı hirsli soyumaq bilmirdi. Və indi mən dəhşət içində idim. Bu cür davam edərsə, Tərlandı ürəyinin partlaya biləcəyini düşündükcə, alnımı soyuq tər basırdı.

Buna görə artıq son dolamadan enib şose yoluna düşərkən, Tərlandı saxlamaq üçün axırıncı tədbirə əl atdım, qəfildən başını dərədəki bulağın ayağından axan suların bataqlıq əmələ gətirdiyi qamışlığa tərəf çevirdim. Zənnim məni aldatmamışdı. Qamışlıqda o artıq dizə qədər palçığa batdığından – bataqlıq çox tez onun öhdəsindən gəldi – hər addımda daha bərk tutdu ayaqlarından, daha bərk buxovladı və sordu, sümürdü bütün gücün-qüvvətin əlindən aldı və bir-iki ümitsiz sıçrayışdan sonra büküldü qabaq ayaqları, dizləri üstə yerə gəldi.

Sonra cəld ayağa sıçrayıb tövşüyə-tövşüyə dayandı. İndi onun böyürləri körük kimi qalxıb enirdi. Mən də artıq Tərlandı xilas etdiyimi düşünərək, dərindən rahat nəfəs aldım. Lakin elə bu an qolum qüvvətli bir təkənla aşağı dartıldı, cilov əlimdən çıxdı. Hələ qan-tər içində olan Tərlandı başını aşağı salıb, dəhşətli bir ürək yangısıyla bataqlıq suyunu içirdi. Mən atın belində quruyub qaldım. Sonra dəli kimi Tərlandı böyürlərini təpikləməyə, boynunu yumruqlamağa başladım. Lakin Tərlandı sanki heç bir şey

hiss eləmir, başını qaldırmır, buz kimi soyuq bulaq suyunu ara vermədən köpükü dodaqları arasından içəriyə sorurdu. Vaxt itirməyərək özümü bataqlıq içərisinə atdım, Tərmanın yalından yapışib başın sudan qopartmaq istədim, gücüm çatmadı. Üzgözünü yumruqladım, suyu bulandırdım, o, başını qaldırıb bircə dəfə, tək bircə dəfə mənə baxdı, sonra kənara sıçradı, yenə su içməyə başladı. Düzə qədər palçığa batıb güclə hərəkət etdiyim üçün Tərmanın cilovundan dartıb bataqlıqdan çıxarmağa imkan yox idi. Bu qayda ilə uzun zaman palçığa batıb-çıxaraq, mən onun dalınca getdim, o da hər dəfə kənara sıçrayaraq, böyürləri qabarıb şişənə qədər su içdi.

Artıq bütün səylərim əbəs idi, iş işdən keçmişdi.

İlyas nəfəsini dərib bir an susdu.

Adilə əyilib yaxından onun üzünə baxdı:

– Su içəndə ona nə oldu ki?

Bu dəfə İlyasın səsi sanki quyu dibindən gəldi:

– Xəstələndi, ayaqları tutuldu.

– Bəs dayın?

– Onlar – Vasili və dayım at üstündə çapıb gələrək, mənə aşağıda, köhnə su dəyirmanının yanında tapdılar. Dəyirman yanındakı köbər üstündə oturub başımı aşağı salmışdım. Tərman isə məndən bir-iki addım kənarda, başını qovaq ağacına söykəyib dayanmışdı.

– Nə dedi dayın sənə?

– Heç nə. Nə mən danışdım, nə dayım, nə Vasili. Nə baş vermişdisə, hamısı göz qabağında idi. Dayım Vasilinin atından yerə düşüb Tərmanı yedəyinə aldı, piyada yola düzəldi. Vasili isə Muxtar kişinin atından yerə düşdü, mənə qaldırıb haman at üstə qoydu, mən isə fərqinə varmadım, xəcalət çəkmədim ki, mənə balaca bir uşaq kimi qaldırıb at üstünə qoyurlar. Vasili dəyirmanının yanında dayanıb bizim dalımızca baxırdı. Muxtar kişinin atı isə tanış yol ilə dayımın dalınca mənə öz kəndimizə doğru aparırdı.

Tərən yenə qabaqda gedirdi, amma birinci dəfə idi ki, uzun bir yolu yedəkdə aparılırdı, ağır-ağır addımlayırdı, artıq cilovunu gəmmirdi, dayımı belinə alıb uçmaq istəmirdi. Mən isə Muxtar kişinin atı üstündə elə bil yuxu içində yol gedirdim, Tərlanın yorğun kölgəsinə çatmaq istəyirdim, lakin çata bilmirdim.

Gecə kəndə yetişəndə burulub Muxtar kişigilə getdim. Qoca atın cilovunu məndən alıb soruşdu: nə cür keçdi səfəriniz, Vasili sizi nəyə qonaq elədi?

Dodaqlarım əsdi, cavab verə bilmədim. Nə o gecə, nə sonrakı günlər evə qayıtmadım. Yoldaşım Muradgildə gecələyirdim, gündüzlər də kənd içində dayıma rast gəlməməyə çalışırdım ki, gözlərim gözlərinə sataşmasın. Dayım hələ də cəbhədən gətirdiyi köhnə boz şinelində gəzirdi, özünə təzə paltar almağa imkanı yoxdu, halbuki Tərlanı satsaydı tam bir dövlət əldə edərdi, Tərlanın əvəzinə ona qəza mərkəzində həyəti bağçalı, dördgözlü bir ev təklif edən belə vardı.

– Sonra, sonra? – deyə Adilə həyəcanla səsləndi.

– Sonra hərdən bir anamla görüşəndə ondan eşidirdim ki, dayım bütün günü kirmişcə gəzir, yalnız məşhur atçı qoca Cəlil ata baş çəkməyə gələndə onunla uzun-uzadı danışır məsləhətləşir.

Beləliklə, Tərlanın başına gələn əhvalat bir ildırım sürəti ilə bütün mahala yayıldı, nəinki bizim tərəflərdə, qonşu mahallarda belə Xasayoglunun atından danışmayan, Tərlanın sorğun eşitməyən az-az adam tapırdı. Qoca Cəlil kişi isə Tərlanın dərdinə əlac eləyə bilmədi, Tərlanın qolları açılmadı, Tərlan artıq qanadı sınımış bir quş idi.

Nəhayət, bir axşam dayım Muradgilin çəpəri dalından mənə səslədi. Ürəyim döyünə-döyünə yüyürüb küçəyə çıxdım. Dayım Tərlanı yedəyində tutub dayanmışdı, dayımın gözlərinə baxa bilməyib Tərlanın gözlərinə baxdım. Harda idi o alovlu gözlər? Elə bil sönmüş bir ocağın yerində kül qalmışdı. Birdən Tərlanın arxasından tösmərək bir kişi çıxıb baş barmağını yuxarı qaldırmış halda açıq əlini dayıma uzatdı:

– Ver əlini, Xasayoğlu, ver əlini qurtaraq – dedi.

Mən arabaçı Nüsrət kişini tanıdım, həftə bazarında ayaqüstü alver edirdi və indi arabasının Tərlana baxan gözləri parıldayırdı. Dayım arabasının havada qalmış açıq əlini kənar edərək, mənə dedi:

– Nüsrət kişi deyir ki, Tərlanın bundan sonra onun arabasına qoşulmaqdan başqa bu dünyada bir işi qalmayıb. Sən nə deyirsən?

Başımı qaldırıb diqqətlə dayımın gözlərinə baxdım. Sonra arabaçıya tərəf dönərək:

– Yox, – dedim, – yox, Tərlanı öz əlimlə boğaram, amma qoy-maram sən onu arabana qoşub söyəsən, döyəsən, belini yağır eləyəsən.

Arabaçı çiyinlərini çəkdi, dayıma baxdı. Dayım yavaşdan ona «get» dedi, sonra mənə tərəf döndü:

– Biz də gedək, – dedi, – Tərlanı bir az gəzdirək, bu gün çox darıxır, elə hey kişnəyir.

Sonra o, cilovu atın üstünə atdı və geri döndü. Dərhal Tərlan da geri dönüb, bir az axsayaraq, ağır addımlarla dayımın dalınca getdi. Daha ağır addımlarla Tərlanın arxasınca da mən yönəldim.

Kənddən çıxdıq. Araba yolundan sola burulub cığırda yoxuşa qalxdıq, Beşbulaq dərəsinin üstündəki o sıldırıma doğru gedirdik.

Dayım qabaqda başaşağı addımlayır, Tərlan da başaşağı onun dalınca dikdirə qalxırdı, başımı qaldırıb daş kimi ürəyimdən asılmış bir qüssə içində ətrafa boylanan yalnız mən idim.

Nəhayət, biz dərin bir yarğanın kənarında dayandırıq. Göyün üzü parçalanıb sıxlaşan qara buludlarla örtülür, külək kəndə gedən araba yolundan toz qaldırır, cığır qırağındakı otlar yerə sərilib bir-birinə qısıılır, xırdaca dillərində bir-birinə nə isə pıçıl-daşırdılar.

Dayım dayandı. Tərlan dayandı, mən də dayandım.

Sonra dayım atın cilovundan yapışıb onu yarğan kənarı ilə bir az irəli apardı. Mən heyvət və təlaş içərisində dayımın

hərəkətlərini təqib edirdim. Üfüqdə iki dəfə dalbadal ildırım çaxdı, sonra axşam göyləri başımız üstündə partladı.

Tərən diksinərək başını qaldırdı, yarığandan o taya – hara işə baxdı, yalları küləkdə qarışıb qabardı və bir an mənə elə gəldi ki, o, yenə əvvəlki Tərənkdir – qara buludlu üfüqlər önündə o qədər məğrur dayanmışdı ki...

Çiyində bir əl hiss edərək, diksinib yana çevrildim – dayım lüləsindən tutduğu naqanın dəstəyini mənə tərəf uzatmışdı:

– Qurtar, – dedi, – bu gün spekulyant arabaçı gəldi, sabah da kəsib dərisini soymaq istəyən dabbə gələcək...

Qurumuş dodaqlarımı yaladım, heç bir söz deyə bilmədim.

– Yoxsa əlin gəlmir? – dedi dayım və qərribə bir təbəssümlə gülümsəyib, naqanı özünə qaldırmaq istədi.

Lakin mən aman vermədim, qamarladım naqanı dayımın əlindən aldım və elə bu vaxt Tərən kişnədi – sınıq səslərlə dolu bir hayqırıqla, yanıqlı-yanıqlı, uzun-uzadı kişnədi. Sonra boyunu qanırıb sanki dayımla vidalaşmaq istəyirmiş kimi ona baxdı. İrəli atıldım və az qala qızdırmalı bir bayqınlıq içində Tərəninin alnındakı qaşqanı yaxından nişan alıb, tətiiyi çəkdim. Tərən elə bil göyə sıçradı, sonra dal ayaqları üstə çökərək uçuruma aşdı. Naqanı aşağı salıb, yarığının kənarına gəldim.

Uçurumun dibi böyütkən kolları ilə örtülmüşdü. Mən ancaq əzilmiş kol-kosları, sınıq şax-budaqları gördüm, Tərənini görə bilmədim. Geri döndüm.

Dayım görünmürdü. İrəli baxdım, kəndə doğru uzanan araba yolu ilə bir qaraltı baş alıb gedirdi.

Yaxındakı kolların paxırlı yarpaqlarında bir-iki iri yağış damlası tıppıldadı. Sonra qopan tufan içində ağır addımlarla çöl ilə kəndə qayıtdım. Kəndə yetişəndə, tufan daha artıq bir şiddətlə davam edir, kənd küçələrindən üzəaşağı enişlərə doğru sel gedirdi...

İlyas susdu.

Bir an Adilədən də səs çıxmıdı, sonra saatına baxdı, ayağa qalxdı:

– Sən hekayəni qurtardın, – dedi, – vaxt da gəlib çatdı.

– Gedək, nahara gecikirsən – deyər İlyas da ayağa qalxdı.

Cığırdan araba yoluna düşüb, üzüaşağı Beşbulaq dərəsinə enməyə başladılar. Dərəni kəsib keçərək, sonra üzüyuxarı yoxuşa çıxanda Adilə göyə baxdı:

– Göy üzü tutulub, yəqin yağacaq.

İlyas da başını qaldırdı:

– Payız buludlarıdır – dedi, – tezliklə buranın şırtaşırta başlanacaq.

– O vaxt biz şəhərdə olacayıq. İndi yağmasın, əynimdə nə varsa zay olacaq.

– Eybi yoxdur, paltarın çoxdur.

– Sənə çox görünür, şəhərdə elə qızlar var ki, üç şifoner ancaq yay paltarları var.

– Bir yay ərzində o qədər paltarı ona-buna göstərmək üçün gərək vaxtı ondan-bundan borc alasan.

– Qadın gündə yüz dəfə paltar dəyişməyə də vaxt tapa bilər.

İlyas dinmədi.

İndi hər ikisi susmuş bir halda, yoxuş ilə üzüyuxarı qalxırdılar.

Birdən yuxarıdan çoxlu at ayaqlarının qarışıq tappıltısı eşidildi. Bir dəstə atlı bayaqdan bəri yoxuş başında dayanmış tək atlını aralığa aldı. İlyasla Adilə yoxuş başında atlılar ilə üz-üzə gəldilər və atlılar içindən qaraşın bir oğlan İlyasa salam verib, salam alanda:

– Hara belə, Murad? – dedi İlyas və ayaq saxladı.

– Topçu meşələrinə. Qolçomaq Hətəmin quldur dəstəsi bu gecə Göytəpə yaylağına basqın eləyib, kolxoz heyvanlarını sürüb meşəyə aparıblar. Milis işçiləri aşağıda bizi gözləyirlər.

– Yoldaş, qəbul eləsəydiniz, mən də sizinlə gedərdim – dedi İlyas.

Murad bir an İlyasın gözlərinə baxıb:

– Gəl, – dedi, – Muxtar kişini geri qaytararıq.

Sonra o, ortaboylu, dolğun cüssəli, çalılıqlı kolxoz sədri Muxtar kişiylə tərəf döndü:

– Muxtar dayı,– dedi, – bəlkə, orda yubandıq, kolxozda işlərin tökülüb qalar, qayıtsan yaxşıdır, İlyas sənın atınla gedər.

Atlılardan yalnız iki nəfərinin – Murad ilə Muxtar kişinin çiyinlərində beşaçılan vardı. Muxtar kişi alnını ovucılayıb bir an fikrə gedərkən, İlyas Adiləyə tərəf döndü:

– Hələlik Adilə, – dedi, – burdan o yana Muxtar dayı ilə gedərsən.

Adilə geniş açılmış gözləri ilə İlyasa baxdı:

– Bəs papam? Papam axı bu axşam səni qonaq çağırır.

– Deyərsən ki, üzr istədi gələ bilmədi, – İlyas bir an susdu, sonra əlavə elədi, – əgər dayım barədə soruşsa, de ki, o da artıq məsul vəzifədə işləmir. O gün şəhərdən məktub almışdım. Bir neçə gün bundan qabaq həbs olunub – nə üçün, hələ məlum deyil. Əlvida!

Ortalığa dərin bir sükut çökdü. Muxtar kişi ilə Muraddan başqa bütün atlılar dönüb bir-birinin üzünə baxdılar. İlyas isə yaxın gedib Muxtar kişinin atdan düşməsinə gözlədi. Üzü tutulmuş Muxtar kişi İlyası yanında görüb duruxdu. Bu zaman Murad birdən kəskin bir hərəkətlə öz tufəngini çiyindən çıxarıb İlyasa uzatdı, eyni zamanda çəpəki Muxtar kişiye tərəf baxıb dedi:

– Bəri ver tufəngini, Muxtar dayı və məndən də təhvil alarsan.

Muxtar kişinin üzü daha da tutuldu, yana çevrilib Muradın üzünə qabardı:

– Özündən çıxma, Murad! – dedi, – hələlik biz də kişiyik.

Və Muxtar kişi tufəngini çiyindən çıxarıb İlyasın üstünə atdı. İlyas tufəngi havada tutdu. Sonra Muxtar kişi aşırılıb atdan düşdü. İlyas cilovu əlinə alıb atın üstünə qalxdı.

Mahmızlanan atlar irəli atıldı, atlılar təpə üstündən üzəaşağı araba yoluna tərəf baş aldılar.

Kənddən çıxandan sonra atını qabaqda İlyas ilə yanaşı sürən Murad soruşdu:

– O qız yaylağa gələnlərdən deyilmi?

– Elədir, doktorun qızıdır.

- Kənddə danışığ gedir ki, bir-birinizə könül vermisiniz.
 - Nə isə vardı. Ayrıldıq.
 - Bəlkə, tələsmisiniz?
 - Yox, elə rast gələn gündən bir-birimizdən ayrılmağa başlamışdıq.
 - Elə isə fikir eləmə, yadından çıxar.
 - Heç vaxt! Bilirdim ki, ayrılacayıq, amma sevirdim.
 - İndi də?
 - İndi daha çox!
- Murad cəld dönüb İlyasa baxdı, nə isə demək istədi, lakin İl-yasın üzündə nə gördüsə, susdu.

* * *

Adilə başısağğı Muxtar kişi ilə bərabər kənd küçəsi ilə gedirdi. Hər ikisi fıkırlı idi. Birdən Adilə başını qaldırdı.

– Muxtar dayı, – dedi, – siz onun dayısı Xasayoglunu tanıyırdınız?

Muxtar kişi suala o saat cavab vermədi, beş-on addım gedəndən sonra hiss edilmədən köksünü ötürdü və dedi:

– Tanıyırdım. Dəmir yolundan bəriyə, bizim tərəfə ayrılan şose yolunu o çəkdiymişdi... Qəza mərkəzində məsul vəzifədə işləyəndə...

– Tərən da yadınızdadır, Muxtar dayı?

– Tərən kimdir? – deyə Muxtar kişi Adiləyə baxıb, gözlərini döydü.

– Heç... Soruşmaq istəyirəm ki, sizin atınızı ki, o minib getdi, o, yaxşı atdır?

– Yox, elə bir şey deyil, qızım, qabaqlarda mənəim yaxşı bir köhlənəim vardı.

– Bəs indi elə atlar yoxdur?

– Var, amma çox az.

– Niyə ki? Necə olublar o köhlən atlar?

– Köhlən atları köhnə kişilər minib o dünyaya getdilər – dedi, Muxtar kişinin gözləri bir an yol çəkdi, sonra birdən Adiləyə tərəf döndü. Dayan, bayaq nə dedin? Tərlan da yadındadırmı? Yadıma düşdü, yadıma düşdü. Onun dayısının – Xasayoglunun Tərlan adlı bir atı vardı. At deyildi – şəkildi.

– Bilmirəm şəkilməmiş, ya möcüzə imiş, amma axırda onun əlində məhv olub.

Muxtar kişi gözaltı başıaşağı gedən Adiləyə baxdı, sonra çal bıqları altında qımışaraq dedi:

– Bilirsən, qızım, Tərlanlar çapıb-çapıb öz dövrünü qurtardılar. Qulaq as! Eşidirsən, tərənin dalından gələn o gur səsi? Təzə aldığımız traktordur, güney talada xam torpağı sökür. İndi dövrən o maşınındır. Kənd batırdı, o maşın əlimizdən tutub, bizi yerdən qaldırdı.

Adilə həyətdən keçib səkiyə qalxanda, anası Fatı qarıdan almaq istədiyi bir cüt fərə üstündə çənə döyür, nənəsi tabaqda düyü arıdır, atası stol arxasında oturub zoğal mürəbbəsi ilə çay içir, eyni zamanda arvadı ilə Fatı qarı arasında gedən deyişməyə qulaq asıb gülümsəyirdi.

Adilə nə sənə, nə mənə, birdən anasının üstünə qışqırdı:

– Mama, incitmə qoca arvaddı, ya al, ya yola sal!

Anası səksənib heyərlə qızına baxdı, sonra soruşdu:

– Nə oldu, çağırdın onu axşam gəlsin bizə?

– Çağırdım, amma gəlməyəcək.

Atası stəkanı ağzından geri qaytardı:

– Niyə ki? Demədin mənə ona sözüm var?

– Dedim.

– Sözü nə oldu?

– Dedi ki, dayım artıq şəhərdə məsul vəzifədə işləmir. Papan soruşsa, dedi, belə deyərsən.

– Bu nə axmaq sözdür? Nə bilirdi ki, mən ondan nə barədə soruşacağam?

– Axmaq deyil, bildi ki, sən ondan bu barədə soruşacaqsan.

– Turalım soruşacaqdım – çox da fors eləməsin.

– Fors eləmədi, dedi ki, dayım üç gün bundan qabaq həbs olunub. Nə üçün – hələ məlum deyil.

Anası diksinib ayağa qalxdı, ərinə nə isə demək istəyirdi ki, birdən dönüb Fatı qarının üstünə çəmkirdi:

– Get, arvad, nə qulaq asırsan? Lazım olmadı çolpaların. Fatı qarı köksünü ötürüb ayağa qalxdı, çolpalarını qoltuğuna vurub yola düzəldi. Anası Adiləyə tərəf döndü:

– Elə isə Adya...

Adilə anasının sözünü kəsdi:

– Qorxma, mama, görüşməyəcəyik, özü məndən ayrıldı.

Adilə içəri keçdi. Ər ilə arvad bir-birinin üzünə baxdılar. Arvad gözləyirdi ki, əri başlasın, çünki bütün məsələlərin müzakirə və həllində birinci söz ərinin, axırıncı söz onun idi. Ər isə ixtisasının vərdişi üzrə müəyyən fikir söyləmək məsuliyyətindən yaxa qurtarmaq üçün, dumanlı müqəddimələrə başlayaraq, gözlərdi ki, arvadı fikrini çılpaq və qəti surətdə ortaya atsın. Bir an davam edən sükutdan sonra bu dəfə arvadın öz növbəsini gözləməyə səbri çatmadı:

– Əvvəldən mənim ürəyimə dammışdı ki, o, bizim tayımız deyil – dedi və birinci özü sözə başladı.

İçəridə yarıqaranlıq otaqda qurdalanan Adilə özünü pəncərəyə atdı:

– Bu günə qədər belə demirdin, mama, bu günə qədər istəyirdin ki, aylı gecələrdə də o, məni gəzməyə aparsın.

Atası öskürdü:

– Yanlış da bir naxışdır, Adya. Məsələyə hərtərəfli yanaşanda, əmələ gələn situasiyada hər halda zərər görən sən deyilsən. Sən mənim ağıllı qızımsan, nə demək istədiyimi görək başa düşəsən.

– Başa düşürəm, papa, başa düşürəm. Elədir, mən sənin ağıllı qızınam. O, məni bax ora, o dağ başına, o tək ağac yanına apara bilmədi. Getmədim, yarıyoldan geri qayıtdım.

Anası cəld cavab verdi:

– Yaxşı elədin, yad bir oğlanla sənin orda, o dağ başında nə işin vardı?

Adilə bir an boğuldu, sonra dedi:

– Bu saat, bu dəqiqə yığışın gedək. Qurtarın ziyarətinizi, qurtarın ticarətinizi. Bu saat, bu dəqiqə yığışın gedək!

– Adya, sən dəli olmusan, Adya – deyə anası kəkələdi.

– Siz qalın, gecə özüm piyada yola düşəcəyəm!

Adilə pəncərədən çəkildi, anası içəriyə, onun yanına keçdi. Adilə çamadanını yığışdırırdı, anası nə isə demək istədi, lakin birdən duruxdu, hiss elədi, artıq axırıncı söz onun deyil, geri döndü, səkiyə çıxıb ərinə yaxınlaşdı:

– Çarə yoxdur, adam çapdır rayon mərkəzinə, qoy iki fayton gəlsin.

Gecəyən kənddən rayon mərkəzinə atlı getdi.

Səhər tezdən kəndə iki fayton gəldi, çamadanları, bağlamaları bir faytona yığıdılar, Adilə də keçib həmin faytonda oturdu. Arxada gələn faytonda isə atası ilə anası əyləşmişdilər.

Kənddən çıxanda dərələrdən qalxan duman dağ başına dolunur, hardansa gələn qırıq-qırıq səslərin nə dedikləri, nə istedikləri anlaşılmır və fayton atlarının ayaq tappılırları elə bil yer altından gəlirdi.

Bir saat sonra artıq enişləri enərək, yoxuşları qalxaraq, nəhayət, Həftəran dərəsi ilə uzanan şose yoluna düşərkən, qabaqlarına çıxan bir cüt kəl qoşulmuş bir arabaya rast gəldilər. Arabanın arxasınca da bir atlı addım-addım atını sürürdü.

Qabaqda gedən faytonçu araba yanından keçərkən, atların cilovun yana burub bir az yoldan çıxdı, sonra dönüb atlıya baxaraq soruşdu:

– Nə olub, a yoldaş? Deyəsən, bədbəxtlik üz verib?

Atlı başını qaldırdı, lakin faytonçuya yox, Adiləyə baxdı. Adilə dərhal onu tanıdı – atlı Murad idi. Adilə onun gözlərində nə gördüsə, diksinib ayağa sıçradı – dönüb arabaya tərəf baxdı və birdən faytonçuya çığırdı:

– Saxla!

Qızın fəryadından faytonçular və arxada gələn atası ilə anası diksindilər. Adilə fayton dayanmamış özünü yerə atıb arxaya yüyürdü, bu zaman Murad da xırıltılı bir səslə arabaçını səslədi:

– Saxla, Teymur dayı.

Araba da dayandı.

Adilə arxadakı faytonun yanından yüyürüb keçərkən anası həyəcanla qışqırdı:

– Nə olub, hara gedirsən?

Adilə ayağı büdrəmiş kimi bir an dayandı, faytondan boylanan atası ilə anasına baxdı və boğuc bir pıçıltı ilə dedi:

– Yaxın gəlməyin! Qoyun vidalaşım! Sonra yüyürüb arabanın yanına gəldi. Arxadan arabanın banına qalxdı, arabanın içində dizin-dizin sürünərək, üstünə qara örtük salınmış cənazənin baş tərəfinə keçdi. Bir an cənazənin başı yanında oturduğu yerdə hərəkətsiz qaldı. Sonra əyilib nimdaş qara örtüyün ucunu qaldırdı.

İlyasın başı küləş üstünə qoyulmuşdu. Saçlarına quru ot və saman çör-çöpləri ilişmişdi. Adilə əyilib titrəyən barmaqlarıyla bir-bir hamısını təmizlədi, alına tökülmüş saçlarını əli ilə arxaya daradı. Sonra birdən-birə elə amansız bir yorğunluq hiss edib taqətdən düşdü ki, başını geri atıb arabanın çağına söykədi. Gözləri uzaqlara dikildi.

Uzaqda Qaraquş dağlarının başı hələ səhər dumanı içində idi. Tək ağac görünmürdü. Ağ buludlar altında qara qartallar süzmürdü. Və birdən qız müvazinətini itirib cənazənin üstünə sərildi. İki əli ilə İlyasın başın qucaqladı, yanağını onun üzünə sıxdı və boğularaq pıçıldadı:

– Əgər yuxarı qalxsaydım, yarıyoldan geri qayıtmasaydım... orda, o dağ başından nə istəyirdin mənə göstərəsən? Cavab ver, nə istəyirdin, nə istəyirdin ordan, o dağ başından mənə göstərəsən?

İlyasdan səs çıxmıdı... Birinci dəfə idi ki, o, mənim sualıma cavab vermirdi – dedi Adilə və dərindən nəfəsini dərib hekayəsini bitirdi.

Həkim məntəqəsi yerləşən iki gözdən ibarət komanın içərisi artıq yarıqaranlıq idi. Ağ örtüklü taxt üstündə oturub, səsinə çıxarmadan, sual vermədən, bir saatdan bəri Adiləni dinləyən orta-yaşlı, ağsaçlı Xasayoğlu başını aşağı salıb susmuşdu. Elə bil o yuxuya getmişdi, yaxud qulaq asdığı hekayənin ardını gözləyə-rək, yerindən qımıldanmırdı.

Adilə bir cür oldu, ayağa qalxıb kiçik pəncərənin önünə keçdi. Yalnız bu zaman Xasayoğlu artıq hekayənin bitmiş oldu-ğunu anladı, başını qaldırıb pəncərə qabağında dayanmış ağ xa-latlı gənc qadına baxdı. Pəncərədən, Adilənin çiyni üstündən sıra dağlara tərəf açılan mənzərə bu axşam xüsusilə möhtəşəm idi.

Adilə bu gün xəstələrinin qəbulundan sonra iş gününü qurtar-ıb xalatını soyunmaq istəyirdi ki, Xasayoğlu onun yanına, kənd həkim məntəqəsinə gəldi. Adilənin ürəyi döyündü. O, dərhal bu adamı tanıdı. Əvvəldən ürəyinə dammışdı ki, bu adam onun ya-nına gələcəkdir. Xasayoğlunun bəraət qazanıb həbsdən azad edildikdən sonra iki həftəliyə doğma kəndlərinə istirahətə gəldi-yini xəbər alan gündən Adilənin ürəyində nə isə bir təlaş vardı. İstəyirdi ki, bu görüş baş tutmasın, eyni zamanda istəyirdi ki, bu görüş baş tutsun.

İndi Xasayoğlunun xahişi ilə, beş il əvvəl həyatında dönüş yaratmış o unudulmaz iki günün hekayəsini danışib qurtardıqda, Adilə birdən ürəyində nə isə bir yüngüllük hiss elədi və dalğın bir halda pəncərədən hara isə baxaraq yavaşdan dedi:

– Mənim də həyatım o gündən, o yolda, o arabada ona verdi-yim cavabsız qalan o son sualımdan, o son fəryadımdan sonra çox dəyişdi...

Xasayoğlu yavaşdan nəfəsini dərib ayağa qalxdı:

– Çox sağ olun ki, qızım, xahişimi yerinə yetirdiniz – dedi. Qara bir iftiraya qarşı mübarizə apardığım bu beş ildə mən onun da haqqında tez-tez düşünürdüm. Hələ ilk gəncliyindən o, xəyal-pərvər idi, bəzən həddindən artıq öz qüvvəsinə inanırdı, bəzən məyus olub özü öz gözündə məhv olurdu. Nəhayət, hələ çox gənc

ikən o uğursuz hadisə baş verəndə, təəssüf ki, mən də ona qarşı münasibətimdə səhvə yol verdim...

– Bəlkə də, elə idi, bəlkə də, onda nə isə romantik bir çırpınış vardı, məgər bu nöqsandırımı?

– Bu suala qəti cavab vermək mənim üçün çətindir. Hər halda romantika deyilən müəmmmanın tərs və avand üzü var: ya o, sənə qanad verir – uçursan, yaxud elə bir tilsimə salır ki, qanadı sınımış bir quş kimi çırpınırsan.

– Bilmirəm, bilmirəm – dedi Adilə və birdən həyəcanlandı. Amma mən hələ də düşünürəm ki, əgər o vaxt yarı yoldan geri qayıtmısaydım, əgər onunla bərabər ora, o dağ başına qalxsaydım...

Yox, artıq bu barədə düşünməyəcəyəm, tezliklə bu yaxın günlərdə macal tapıb ora, o tək ağacın yanına qalxacağam.

Xasayoğlu pəncərəyə yaxın gəldi. Adilə ilə yanaşı dayandı, dağlara sarı baxdı və dedi:

– Elədir, ordan, o şiş təpədən o tərəfə, böyük Şirvan düzünə baxanda, adam uçmaq istəyir... Təkbaşınıza ora qalxmaq istəyirsiniz?

– Yox, yoldaşım... Ərimlə bərabər.

– Yəqin ki, ərinizin də bu hekayədən xəbəri var.

– Var, – dedi Adilə və hiss edilmədən köksünü ötürdü, – və bilir ki, biz öz keçmişimizdən ürəyimizi qoparda-qoparda ayırırıq.

Bakı, 1937

BUZ HEYKƏL

Qırx birinci ilin qışı. Şaxtalı bir gecə. Elə bil canlı-cansız ətrafda nə varsa donub buz bağlamışdır, hava cingildəyir, isliq çalır, daş çatdayır, ağac çıqqıldayır, torpaq çatırdayır, nəfəs tıxanır, tikan kimi boğazda qalır.

Və indi ağappaq bir zülmət içində, günçixana tərəf ucsuz-bucaqsız qarlı çöllərlə tənha bir kölgə hərəkət edir.

O, gənc bir anadır, körpəsini bağrına basmışdır, yurdunu tapmayan yırtıcı düşmən əlindən baş götürüb qaçmışdır, namusunu qara əllərdən xilas eləmişdir, özünü və ciyərpərəsini bu rəhmsiz gecənin ağuşuna atmışdır.

Və indi ağappaq bir zülmət içində, günçixana tərəf üz tutub Böyük torpağa doğru gedir.

Qarşıda sahilləri meşəli böyük bir çay var, cəbhə xətləri o çay yaxasından keçir və zaman-zaman ordan gələn top gurultuları gecələr dağlardakı qar uçqunlarının çoxmərtəbəli nəriltiləri kimi şaxtalı gecəni titrədib lərzəyə salır.

Və ana tələsir, hava işıqlanmamış o, özünü cəbhə xəttinə yetirməlidir, körpəsini çayın o tayına – azad torpağa keçirməlidir, sinəsi üstündəki uşaq həyatını yenidən ocaq istsi, gündüz işığı, günəş ziyası ilə isindirməlidir.

Ana nəfəsini dərmədən gedir, yıxılır, qar içində batıb qalır, çırpınır, qar içindən ayağa qalxır, amma nə qədər yol gedirsə elə bil zaman da bu gecə donub hərəkət eləmir, saniyələr yerində sayır, irəli getmir və qarlı çöllərin sonsuzluğunda bir qarış tükəniş əlaməti görünür.

Ana taqətdən düşür, şaxta zəhərlə suvarılmış qılnc kimi kəsir və anaya elə gəlir ki, bu qılnc indi onun qucağındakı körpənin həyatına qəsd edir və ananın alacalanmış gözləri daldalanmaq üçün bir bucaq, pənah gətirmək üçün bir sığınacaq axtarır.

Bir az irəlidə qoşa bitmiş bir cüt ağcaqayın ağacı iki ağ sütun kimi göyə ucalmışdır, ana o ağaclara doğru gedir. Qucağındakı körpəsi ilə o ağaclara söykənilib dayanır, indi ayaq üstə dayanmaq üçün, nəyə isə istinad etmək üçün bu sonsuz qarlı çöllərdə bu bir cüt çılpaq ağcaqayın ağacından savayı ana üçün digər bir istinadgah yoxdur...

Şaxta isə buzlu bir alov kimi ananın üz-gözünü qarsır və ana, ürəyində qıvrılan bir qorxunun ağladığını, şivən qopardığını eşidir – körpə donur, körpə donacaq, qolları arasındakı kövrək bir nəfəs sönəcək, sinəsi üstünə buz bağlamış bir dünyanın ağırlığı çökəcək...

Lakin ana ürəyində ağlayan qorxuya üsyan eləyir – qoy dünya donub buzlağa dönsün, həyat yer üstündən qaçıb yer altına köçsün, yenə də ana ürəyinin hərərəti sönməyəcək və rəhmsizliyi ilə bədheybət olan heç bir kor qüvvə kiçik bir həyat fidanını ananın sinəsindən qoparda bilməz!

Və ana kəskin bir hərəkətlə əynindən yun jaketini çıxardır və bərk-bərk körpəsini büküb bürmələyir, amma şaxta qızmar bir dəmir kimi ananın üz-gözünü dağladıqca, iliklərinə işləyən soyuqdan vücudu tir-tir əsib titrədikcə, anaya yenə elə gəlir ki, bu donan, bu titrəyən körpəsidir və ana bu dəfə başından qalın şalını da qopardır və yenə körpəsini büküb-bürmələyir, özü isə yalın əyni ilə şaxta qarşısında müdafiəsiz qalır.

İndi o hiss edir ki, donur, şaxtanın buzlu kəməndindən qurtuluşa gümanı yoxdur və istinadı yalnız budur ki, söykəndiyi bu bir cüt ağcaqayın ağacı onu tutub ayaq üstündə saxlamışdır və ana yenə bir əli ilə əynindən nə isə qopardır və bir əli ilə əynindən nə qopardırsa hamısını bir-bir körpəsinin üstünə qalaqlayır və titrəyən son nəfəsini, eşidilməyən son sözünü də körpəsinin üstünə örtür – qorxma, tifiim, qorxma, ufacığım, son nəfəsimin istisi də sənidir...

Sonra ana susur, beynində batqın bir uğultu qopur, qulaqları dibində sınıq cingiltili mis simlər gərilir və gərilən bu simlər bir-birinin ardınca qırılır, ananın göz qapaqları kilidlənir, nəfəsi çilik-çilik olub ayaqları altına tökülür və ana şaxtanın buz zənciri ilə qoşa ağcaqayın ağaclarına bitişib hərəkətsiz qalır.

Və indi göydə ulduzları cingildədən amansız bir qış gecəsi anaya başqa bir don biçir, başqa bir örtü geyindirir və şaxtanın buz barmaqları dayanmadan ana üçün büllur naxışları ağ ulduzlu yeni bir libas toxuyur...

* * *

Ovxarlanmış bir qılınç tiyəsi kimi kəskin işığıyla göz qamaşdıran şaxtalı bir səhər açılmışdır.

Və iki ağ sütun kimi göyə ucalan qoşa ağcaqayın ağacları qarşısında çiynləri ağxalatlı üç nəfər dayanmışdır.

Onlar gecə kəşfiyyatından qayıdan üç nəfər gənc döyüşçüdür, indi hər üçü başlarını açıb, yerlərindən qımıldanmadan, gördükləri bir mənzərə qarşısında donub qalıblar və onlar bütün ömürləri boyu qarşısında dayandıkları bu mənzərəni unutmayacaqlar...

Bu, donmuş gənc bir qadının buzdan tökülmüş buz heykəlidir.

Və onlar, üç nəfər gənc döyüşçü müqəddəs bir məhrab qarşısında dayanmış kimi nəfəslərini udublar. Nə vaxtdan bəri gəlib burda dayanıb durduqlarını unudublar və daş kimi ürəklərindən asılan hissini ifadəsi söz xaricində qaldığı üçün susublar.

Nəhayət, onlardan biri yerindən tərpənir, nə isə bilinməz bir qüvvə çəkib onu irəli aparır, yaxınlaşır, donmuş qadının buz heykəli qarşısında dayanır və bir an tərəddüddən sonra hansı bir sövq-təbii hissini və daha artıq dəlicəsinə bir ümidin təlqini ilə ananın qolları arasındakı üstü buz bağlamış düyünçəni yoxlayır, həyəcədən titrəyən barmaqları ilə qarı çırpır, dırnaqları ilə buz təbəqəsini qəlpə-qəlpə qopardır və ürək döyüntüsü ilə buz altındakı örtükləri çözüür, açır, dağıdır və birdən... Ordan, düyünçənin dərinindən kiçik bir varlığın baxışları gözlərinə zillənir, bütün gözlədiklərinə və gözləmədiklərinə rəğmənlə bu ansızın körpə baxışından səksənir, düşündən itələnmiş kimi bir addım geri sıçrayır və sonra dönür tələş içində ona baxan yoldaşlarına, susub durmuş bu sonsuz qarlı çöllərin səssizliyinə və donmuş, buz bağlamış bütün bu dünyaya üz tutub qıy vurur:

– Körpə sağdır, uşaqlar, eşidin, körpə sağdır və qoy bütün dünyə eşitsin, körpə sağdır!

Və o vaxt ki hər üçü baş-başa verib ana qucağındakı körpənin üstünə əyilir, baxırlar, gözlərinə inanmırlar, baxırlar, boğazlarında düyünlənən qəhərdən heç biri heç bir söz deyə bilmir, səhər işığından gözləri qamaşan körpə isə donmuş ana qucağından heyərlə onlara baxır və gülümsəyir – dəfələrlə od-alov içindən keçmiş üç gənc döyüşçünün gözlərində yaş durmur və hər üçü əllərinin tərsi ilə gözlərini silirlər.

Sonra başlarını qaldırırlar, yenidən ananın buz heykəlinə baxırlar və yerə kimi səcdə edərək, son dəfə ananın buz heykəli qarşısında baş əyirlər.

Vaxtdır – geri dönməlidirlər və hər üçü bir-biri arxasınca sıraya düzülüb geri dönürlər və körpəni növbə ilə bir-birindən alıb sinələri üstə aparırlar və hər dəfə körpə kimin qucağında gedirsə, digər ikisindən biri öndə, biri arxada körpənin keşiyində mövqe tutub addımlayır.

Və indi gənc ananın buz heykəli artıq onlar üçün tuncdan tökülmüş əbədi bir heykəldir ki, ana ürəyinin ölməz şücaətini təcəssüm etdirən ən möhtəşəm bir abidə kimi həmişə onların xəyalında həkk olub qalacaqdır.

Bakı, 1944

ANANIN ÖLÜMÜ

Ana çoxdan ölüm yatağında idi və bu son günlər gözlərini açma bilmirdi, dili söz tutmurdu, huşu özündə deyildi.

Şam çoxdan ərimişdi, çoxdan tükənmişdi və o bir tikə titrək alov ki ilişmişdi dibində, ərinti üstündə qalmışdı, indi o da bir ilğım kimi yayxanırdı, üzülürdü, göz qırırdı, amma sönmürdü ki, sönmürdü.

Və neçə gün, neçə gecə idi ki, bu can çəkişməsi davam edirdi.

Axşamlar kəndin gah yuxarı başındakı, gah aşağı başındakı evlərdən və səhərlər ananın çəpər arxası yaxın qonşularından yaşlı kənd qadınları macal tapıb bir yerə yığılırdılar və gəlirdilər ananın yatağı yanında kilim üstündə bardaş qurub oturdular və növbə çəkirdilər ki, ana canını təslim eləyəndə gözlərini qapamaq üçün yanında bir simsar, bir kimsəsi olsun.

O gün nəbzini tuta bilməmişdilər – yaxındakı dəmiryol stansiyasına adam göndərmişdilər və orda süpürgəçi vəzifəsində işləyən qoca bir mollanı tapıb gətirmişdilər ki, «yasin» oxusun.

Və qoca ilişmişdi üç gün kənddə qalmışdı, gah gecəyarısı, gah axşamüstü və gah səhər üzü yasin oxumuşdu.

Amma hər dəfə içəridəkilər ananın döyüntüsü eşidilməyən ürəyinin artıq dayandığını yəqin eləyəndə və başlanan o sirli səssizlikdən qulaqlar cingildəyəndə elə bil ananın ürəyi yenidən dirilirdi və döyüntüsünün eşidilməz səsi ilə o uğursuz səssizliyi ananın başı üstündən geri qovurdu.

Bu vaxt qadınlar «Allah, sən saxla» nidasıyla bir-birinin üzünə baxırdılar və ana ürəyinin bu inadkarlığına mat qalırdılar ki, ananın ölüm əzabını bu qədər uzadırdı.

Sonra bəzən ananın qupquru nazik dodaqları tərpənən kimi olurdu, amma səsi çıxmırdı və belə dəqiqələrdə ananın çəpər

arxası ən yaxın qonşusu Məsmə qarı ananın üstünə əylirdi və dodaqlarının tərpənişindən ananın nə dediyini oxuyurdu:

– Deyir, ey rəbbim, nə olardı möcüzə göstəraydın – göydə bir quş oxuyaydı ki, Murad sağdır... deyir, xudaya, nə olardı bu saat bir uşaq qaçıb gələydi, xoş xəbər gətirəydi ki, dava qurtardı...

Ananın oğlu müharibənin birinci günündən cəbhədə idi və bu oğuldan, bu yeganə övladdan başqa ananın heç kəsi yoxdu və indi bu oğul o qədər uzaqda idi ki, düşmənin arxası bir meşədən göndərdiyi üçkənc məktublar həftələrlə yol gəlib, sonra kəndə çatırdı.

Və bu il qış qurtaranda, məktub gəlməyəndə ana bir səhər yatağından qalxa bilmədi...

O vaxtdan həftələr keçmişdi və indi o labüd və qaçılmaz son gəlib çatmışdı və artıq heç bir dava-dərman ananı həyata qaytara bilməzdi, buna görə idi ki, kəndin dünyagörmüş qarıları ananın neçə gün, neçə gecədən bəri uzanan bu can çəkişmə əzablarını yüngülləşdirmək üçün nə isə bir çarə, bir əlac tapmaq istəyirdilər, amma nə idi o çarə və nə idi o əlac – tapa bilmirdilər.

– Hə, onu deyirdim axı, öyrəli dili söz tutanda birdən dikəldi, yerindən qalxdı, əlimi qamarladı, sinəsinə basdı, Məsmə nənə, dedi, ölüm haqdır, amma mən ona görə bu qədər əzab çəkirəm, ona görə sizə də bu qədər zülm eləyirəm ki, xoşbəxt ölmək istəyirəm... O günə, Məsmə nənə, dedi, o günə, oğlumun əli əlimə dəyən günə mən bu ürəyimi qurban demişəm...

Qadınlar kövrəldilər, qara kağız alanların dərdi təzədən qövr eləyirdi, yollarını gözlədiklərinin nigarançılığı yenidən daş olub ürəklərindən asılırdı, amma özlərini boğurdular, xıssın-xıssın ağlayırdılar ki, səslərini ana eşitməsin, sonra əllərinin tərsi ilə gözlərini silirdilər və heyrətlə bir-birinin üzünə baxırdılar: xoşbəxt ölüm? Məgər vardımı bu dünyada belə bir ölüm?

Ana üçün vardı...

Vardı ki, sinəsi ölmüşdü, əlləri-ayaqları ölmüşdü, gözləri, dili, dodaqları ölmüşdü, ciyərləri, saçları ölmüşdü, təkə ürəyi ölməmişdi, o ürəyi ki həmişə yalnız oğlu üçün döyünmüşdü və indi

yenə o ürək ananın bircə dəfə oğlunu görüb xoşbəxt ölməsi üçün bu qədər inad edirdi, təslim olmurdu, son zərbəsini vurmurdu və bununla da ananın can çəkismə əzabını bu qədər uzadırdı.

Oğul! Hələ iki yaşı tamam olmamış atasından yetim qalmışdı və o vaxt ana hələ çox gözəl və çox gənc idi, amma neçə dəfə qapısına elçi gəlmişdisə, hər dəfə qapısı ağzından geri qaytarmışdı, gənc vücudunun, şəfqət istəyən ürəyinin, çiçəkli və tərəvətli qadınlığının bütün istək və diləklərini boğmuşdu.

Və oğul böyütmüşdü.

Elə mərd bir oğul ki, igid yaşına dolanda bütün kənd ananın adına oğlunun da adını qoşmuşdu və böyük-küçük, xüsusilə balaca uşaqlar hər dəfə anaya «Murad dayının anası xala» deyəndə, ananın gülüşü, ana üçün ən xoşbəxt bir gülüş olmuşdu.

Sonra ana oğlunu şəhərə göndərmişdi, məhrumiyyətlərə qatlaşmışdı, ayrılığa dözmüşdü, səbr eləmişdi, qoy oğlum şəhərdə böyük elm oxusun, demişdi.

Aylar keçmişdi, illər dolanmışdı, oğul şəhərdə böyük elm oxumuşdu, təhsilini bitirmişdi, kəndə gəlmişdi və ilk sözü bu olmuşdu:

– Yır-yığış elə, ana, şəhərə aparıram səni, orda böyük bir fabrikdə işə başlamışam...

Və ana nə deyəcəyini bilməmişdi, oğlunun üzünə baxa-baxa qalmışdı, dədə-baba ocağından, torpağı altında ürəyinin parasını dəfn etdiyi bu yerlərdən ayrılıb getmək istəməmişdi, amma oğul fəraqına dözməyə də artıq ürəyində taqəti qalmamışdı.

Və elə o gün şəhərdən gələn müharibə xəbəri bütün kəndi vəlvələyə salmışdı.

Oğul bir dəqiqə yubanmadan dəmiryol stansiyasına getmişdi, ordan şəhərə zəng eləmişdi, sonra axşamüstü qayıdıb gəlmişdi ki:

– Şəhər söhbəti sonraya qaldı ana, səbr elə, yolumu gözlə və heç vaxt məndən naümid olma...

Və yenə ana nə deyəcəyini bilməmişdi, amma o ifadə ki gözlərində zahir olmuşdu, oğul gözlərini qaçırtmışdı və elə o axşam şəhərə qayıtmışdı.

... İndi bu axşam yenə ölüm ilə ananın ürəyi arasında elə amansız və növbəti bir döyüş başlanmışdı ki, içəridəki qadınlar ananın üzünə baxa bilməmişdilər, başlarını aşağı salmışdılar.

Bu vaxt Məsmə qarı da gəlib çıxmışdı, amma qarı bu dəfə balaca qız nəvəsinin əlindən tutub içəri girmişdi və qızcığaz elə qapı ağzında geniş açılmış gözləri ilə yatağında huşsuz yatan anaya baxanda və bərk-bərk nənəsinin böyrünə qısılanda, qarı yavaşdan onu irəli itələmişdi və qızcığaz yaxın getmişdi, ananın başı üstündə dayanmışdı, amma ananın üzünə baxmağa qorxmışdu, gözlərini yummuşdu və birməfəsə nənəsi ona nə əzbərlətməmişdisə, təkrar eləmişdi:

– Xalacan, gözün aydın, dava qurtardı... Xalacan, dədəm, Murad dayı, Şirin bacının qardaşı Bədəl – hamısı ismarış göndərib ki, qırmızı vaqona minib kəndə gəlirlər... Sonra qızcığaz geri dönüb nənəsinin üstünə qaçmış və bu dəfə də Məsmə qarı qızcığazı içəridən çölə qovmuşdu ki, çıx, orda, artırmada məni gözlə.

Və içəridə kim vardısı, hamısının canından buz kimi soyuq bir gizilti keçmişdi, amma hamı sidq-ürəkdən inanmışdı ki, yalnız bu bir tikə məsum qız uşağının tərtəmiz, cingiltili səsi gedib can çəkən ananın huşuna çatacaq və ana oğlunun davadan sağ-salamat qayıtdığını eşidib, nəhayət, son dəfə rahat nəfəs alacaq, canını təslim eləyəcək və neçə gündən bəri çəkdiyi bütün bu əzaba son qoyulacaq.

Buna görə indi içəridəkilər hamısı başını qaldırmışdı, gözlərini anaya zilləmişdi və bu vaxt günlərdən bəri yatağında daş kimi hərəkətsiz düşüb qalmış ana yerindən tərpənən kimi olmuşdu, başını hara isə çevirmək istəmişdi, amma gücü çatmamışdı, gözlərini açmaq istəmişdi, açma bilməmişdi və Məsmə qarı tez yaxın gedib ananın üstünə əyilmişdi və yenə ananın dodaqlarının tərpənişindən nə dediyini oxumağa başlamışdı:

– Deyir, gəldiyin yollara anan qurban, oğul... deyir, gözümü açma bilmirəm, üzünü görə bilmirəm, oğul... deyir, əlini ver, əlin əlimə toxunsun, oğul...

Və bu vaxt ananın əli sürüşüb taxt üstündən yerə düşmüşdü, bir-birinə qısılib oturmuş qadınlar qorxub içlərini çəkmişdilər,

hətta Məsmə qarı diksinmişdi və bir addım geri çəkilməmişdi və hamı ananın taxtdan yerə düşmüş əlinə baxa-baxa qalmışdı.

Çünki ananın yerə düşmüş və açıq qalmış əli tərپənmirdi, amma elə bil nəyi isə gözləyirdi, tərپənmirdi, amma elə bil nəyi isə axtarırdı, tərپənmirdi, amma elə bil fəryad edib kimi isə çağırırdı.

Və Məsmə qarı davam gətirməmişdi, hövlnak ayağa qalxmışdı, özünü açıq qapıdan artırmaya salmışdı, getmişdi orda, kəllə divardakı taxçanı eşib-eşələmişdi və axırda ordan yupyumru, hamar və qaramtil bir daş tapıb çıxartmışdı.

Və bu daşı Məsmə qarı dəfələrlə gəlib anadan alıb aparmışdı və bu yupyumru hamar, qara daşla dəfələrlə böyük bir test içində abqora üçün qora əzmışdi...

Sonra Məsmə qarı artırmadan qayıdib içəri gəlmişdi, anaya yaxın getmişdi, yerə əyilmişdi və əlindəki bu qara daşı əlləri titrəyə-titrəyə ananın yerə düşmüş və açıq qalmış ovcuna qoymuşdu. Və o dəqiqə ananın ovcundan rişələr keçmişdi: hərəkətsiz vücudu güclə sezilən bir titrəyişlə sarsılmışdı və əvvəlcə bir müddət bükülməyən barmaqları, nəhayət, bükülmüşdü, ovcundakı qara daşı bərk-bərk sıxmışdı... və sonra hansı bir möcüzəylə ananın yerə düşmüş əli yuxarı qalxmışdı, sinəsi bərabərinə gəlmişdi və orda ovcundakı qara daşla bir yerdə taqqıltı ilə qupquru sinəsi üstünə düşmüşdü.

Və o şam ki çoxdan ərimişdi, çoxdan tükənmişdi, amma bir tikə alovu ilişmişdi dibində, ərinti üstündə qalmışdı, indi, nəhayət, o da sönmüşdü – ananın inadkar ürəyi son dəfə çırpınmışdı və son zərbəsini vurmuşdu.

Sonra o uğursuz və sirli səssizlikdən içəridəkilərin qulaqları cingildəyəndə, Məsmə qarı dərindən köksünü ötürmüşdü və hər iki əlini göyə qaldırmışdı:

– Ey bu vaxtın sahibi, – demişdi, – axır ki, o, əzabdan qurtuldu, sən də əgər adilsən, günahından keç, sən də əgər rəhmdilsən, bu aciz bəndənə, həmişə dərgahında boynunu bükənə rəhm elə!

Bakı, 1944

AY İŞİĞINDA

Dönəydim qavaldaşa, qalaydım Qobuda....

Aşıq Bilal (Şirvanlı)

Aşıq Valeh o qədər qocalmışdı ki, neçə-neçə yüz illər karvanını yola salmış, budaqlarının bir çoxu qurumuş, bəziləri qaralıb kösəyə dönmüş və başına tarixdən əvvəlki ildırımlar düşmüş qocaman bir çinara oxşarı vardı.

O qocaman çinara ki iki kənd arasındakı torpaq yolun qırağında tək-tənha dayanmışdı, başını göylərə qaldırmışdı, bir neçə igid qucağına sığmayan gövdəsi iki yerə bölünmüşdü, qüdrətli və uca budaqlarından çoxu quruyub çılpaq qalmışdı, amma hər payız saralan yarpaqlarını yerə yağdıran və yazda yenidən yaşıl zümrüd yarpaqlara bürünən digər budaqları ilə elə bil özünü əbədiyyət qarşısında sərgiyə qoymuşdu.

Amma aşıq Valehin yavaş-yavaş saçlarına dən düşən ən kiçik nəvələrindən ikisi günaşırı növbə ilə kəndin aşağı başından yuxarı başına at çapırdılar, babalarını görməyə gəlirdilər və hər dəfə qoca at ayaqlarının səsinə eşidəndə, qənşəri bağçalı, güllü torpaq artırmaya çıxırdı, sağ əlini alnına sipər eləyirdi və deyirdi:

– Ə, Nağdalısan, yoxsa Mehralı?

Nağdalı, yaxud Mehralı çal bığları altında qımışardı və deyirdi:

– Nağdalıyam, ay baba!

Və yaxud:

– Mehralıyam, ay baba!

Və qoca Nağdalının, yaxud Mehralının hıqqanaraq atdan yerə düşmələrini rəva görməzdi:

– Atdan düşmə, a bala, deyərdi, Allaha şükür, bir paracıq əp-pəyim, bir kasacıq südüm var və gözəllər hələ mənə xələt verir-lər, istəsəm igidlər də at göndərərlər...

Və qoca aşığa xələt verən o gözəllərdən axıncısı qonşulu-ğundakı gənc bir gəlin idi ki, hər səhər bir kasa qaynar süd və bir dənə isti təndir çörəyi ilə çəpəri basıb bəri tərəfə keçərdi və hər dəfə nərgiz gözlərinin xumar baxışlarını da bir an qocaya ehsan eləyib gedərdi.

Üstəlik o gəlin çox qısqanc idi, qoymurdu, nəvələrindən heç kəs qocaya bir cürdək ayran belə gətirsin.

Aşıq Valeh isə son dəfə o gəlinin toyunda çalib-çağırmışdı.

O toyda ki yaxın-uzaq, bütün kəndlər qocanın çalib-çağıra-cağından xəbər tutmuşdu və axşam məxluq hər tərəfdən axışib o toya gəlmişdi, gəlinin toyu el bayramına çevrilmişdi və el bay-ramına çevrilən o toyda hamı qoca aşığın son dəfə çalib-çağırdı-ğını bildiyi üçün qoca cürə sazını çaldıqca, boğuq və sınıq səsi ilə oxuduqca kişili-qadınli hamı o toyda doyunca ah çəkmişdi və çəkdikləri ahlardan ləzzət almışdı və heç kəsin gözündə yaş dur-mamışdı, hamı səssiz-səssiz ağlamışdı.

Nağdalı, yaxud Mehralı isə artıq babalarının qayğıkeşliyinə vərdis eləmişdilər, ona görə at üstündən düşməzdilər, çünki at belinə sıçramaq vaxtları çoxdan keçmişdi, və indi hər dəfə at üstünə qalxanda üzəngini tutmaq üçün hər ikisinin bığıburma oğlanları vardı...

Beləliklə, bir hovur at üstündə babalarının hüsurunda daya-nardılar, qocadan rüsxət almamış getməzdilər və qoca deyərdi:

– Ə, bizim uşaqlar necədilər?

Və Nağdalı, yaxud Mehralı həmişə dədələri üçün babaların-dan üzr istərdilər:

– Əllərini öpürlər, ay baba, dizlərinin heyi kəsilib, ancaq hə-yətdə-bacada eşələnirlər, bir az da bostanda qurdalanırlar, sonra şil-küt olub bütün günü mürgü döyürlər...

Qoca aşığın ata ürəyi bir az kövrələrdi:

– Qınama o tifilləri, ay bala – deyərdi, – qocalığın üzü qara olsun... deginən xiffət eləməsinlər, onlar gələ bilmir, mən gələm... keçən həftə gəlməmişdimmi?

– Nə vaxt gəlmək istəsən xəbər elə, ay baba, at gətirrik, üzəngini tutarıq, bir az kənd içində gəzib dolanarsan, tifillərinə də baş çəkərsən...

Qoca həsrətlə Nağdalının, yaxud Mehralının altındakı ürgəyə baxardı, yavaşdan köksünü ötürərdi, sonra birdən deyərdi:

– Ə, harda ot çalırınsınız bu yaz?

– Aydın qırında, ay baba və nə qədər ki, gün şaxıyıb yonca yanmayıb...

Qoca nəvəsinin sözünü kəsərdi:

– Ta onda nə durub üzümə baxırsan, xoş-beş elədik, bəsdir, get işində ol, çünki bu dünyada hər şeydən birinci işdir...

Və Nağdalı, yaxud Mehralı atlarını çapıb gedərkən hər dəfə babalarının qarasına başlarını bulayardılar, çünki hər dəfə babaları qarşısında duyduqları heyrət və sevinci başqa cür ifadə edə bilmirdilər.

Qocanın nəvələri çapıb gedərdilər və o ağ duman ki hər gün qocanın gözləri qarşısına bir az daha yaxın gəlirdi, çapıb gedənləri çox tez gözündən itirərdi, sonra isə qocanın gözləri uzun-uzadı yol çəkərdi.

Nə yaxşı ki, nə qocalmış oğullarından, nə saçlarına dən düşmüş nəvələrindən heç biri qoca kimi ömrünü, gününü bu söz yanğısına qurban verməmişdi. O yanğı ki hər dəfə söz ilə musiqini bir-birindən ayrılmaz iki əkiz bacı kimi dünyaya gətirmişdi və qəlpə-qəlpə ürəkdən qopan hər sözü cürə sazının sədası ilə gümüşləndirmişdi, səsinin uçarı ilə pərvazlandırmışdı, sonra ağ bir quş kimi qaranlığı yaran bu nəğmələr getmişdi eli-obanı gəzmışdi, ürəklərdə işıqlı iz salmışdı və naxışlanmışdı, xalq yaddaşında həkk olunmuşdu.

Amma indi ki, artıq kitab qapanmışdı, çağlayan çeşmə tükənmişdi və ömrün bu son uc yolunda qışları ocaq başında mürğüləmək, yayları ağac kölgəsində sərinlənmək zamanı çoxdan gəlib

çatmışdı, səbəb nə idi ki, yenə nə isə deyilməmiş bir sözün, nə isə bəstələnməmiş bir saz havasının həyulası gecələr onu dara çəkməyə başlamışdı?

Məgər ki, vaxtilə ustadının ölüm yatağında dedikləri bir fal imiş? Sən xoşbəxtsən demişdi o vaxt, o inci sözlər qəvvəsi, öz gənc şagirdinə, xoşbəxtsən ki, doğulanda bəxtin sənə belə bir tanrı vergisi ehsan eləmişdir, amma onu da bil ki, bu xoşbəxtlik həmişə sənə zülm eləyəcək, hətta qocalanda qocalığına da rəhmi görməyəcək və saqın ki, heç vaxt naşükür olmayasan!

İndi çoxdandı ki, uzaq yollardan gələn bir səs qocanı çağırırdı və hər gecə qoca aşığın yuxuları divardan asılıb qalmış sazının həzin sızıltıları ilə dolu olurdu.

Çünki qoca bütün ömrü boyu nə qədər saz havaları bəstələmişdisə, çiyində sazı, əlində qamçısı at belində çapıb toylara, el şənliklərinə getdiyi aran yollarında, dağ yollarında, meşə yollarında, səhra yollarında bəstələmişdi, sözlərini də o yollarda üzünə vuran küləklərin nəfəsi ona pıçıldamışdı.

İndi isə qocanı uçurdan qanadlar əlindən getmişdi, əgər ata minsəydi gərək üzəngisini tutan olaydı, əgər üzəngisin tutan, onu at üstünə qaldıran olsaydı və o, üstünə mindiyi atın başın buraxsaydı, onda üzünə vuran küləklər onu at üstündən yerə ata bilərdi, yox əgər atın başın buraxmasaydı, özünü bir yabının belinə yüklənmiş bir yük tayına çevirsəydi, onda yollardan ilham bacın almaq əvəzinə, o yolların ancaq tozu-torpağı içində sürünəcəkdi.

Amma qoca getməli idi, hara gedəcəkdi və gedəcəyi yollardan geri dönəcəkdimi – bu və ya bundan daha qaramat bir fikir artıq onun ayaqlarını cidarlaya bilməzdi, çünki getməsəydi ürəyini əsarət altına almış bir səksəkədən xilas ola bilməyəcəkdi, o çəsmə ki gözü tutulmuşdu, amma dibində nə isə qaynayırdı, son dəfə çağlayıb ürəyini suvarmayacaqdı...

Və günlərin bir günündə, hələ üfüqləri qızarmamış, quşları oyanmamış bir yaz səhərinin alaqlanlığında qoca ayağa qalxmışdı, köynək içindəki cürə sazını divardakı mıxdan çıxardıb

ciyninə keçirmişdi, bucaqdakı qırmızı-qara naxışlı zoğal dəyənəyini əlinə almışdı və kənd hələ oyanmamış yola düzəlmişdi.

Hara getdiyini yolun ixtiyarına vermişdi, amma o tərəfə ki yönəlmişdi, əgər yorulub yolda qalmasaydı, çıraqlar yananda yol özü onu birinci mənzilə, qonşu kəndə çatdıracaqdı.

O kəndə ki hələ çox gənc ikən ordakı bir toyda taleyi qısa ömürlü səadətini ona göstərmişdi və o toydan sonra səsinin əks-sədası çox uzaqlara gedib çıxmışdı.

O gündən nəfəsini dərməmişdi, başında bir adı pünhanın sevdası diyarbədiyar çox gəzmışdi və bir ildən sonra geri dönəndə, o kəndin yüzillik palıdlarının qaramat kölgələri altındakı bir qəbiristanlıqda o adı pünhanın yalnız qəbrini öpmək ona qismət olmuşdu...

* * *

Sübhünün şəhi hopmuş yaz yollarında hələ toz yoxdu və bu yolların hər iki tərəfinə haşiyə çəkən yaşıl otlar, sarı çiçəklər, qırmızı lalələr də yayın qızmar nəfəsindən hələ qovrulub yammamışdı.

Və indi qoca aşiq bu yaz yolunun ağını əlinə alıb gedirdi, həmişə bu yollarda at çapmışdı və tələsmişdi, bu dəfə piyada gedirdi və tələsmirdi.

O vaxt ki kənd uzaqda qalmışdı, sinəsində bir zümzümə başlanmışdı və gah dərinə batan, gah üzə çıxan bu zümzümə elə bil toxunmaqda olan bir xalçanın çox davamsız iplikləri idi ki, tez-tez qırılırdı və yaxud boş düyünlü ilmələri idi ki, çox tez çözüldü.

Eyni zamanda qocanın önündə yolun tən ortası ilə bir çobanaldadan quşu dazımağa başlamışdı.

Quş qocanı çox yaxına buraxırdı, qoca gəlib quşun iki-üç addımlığına çatanda bu vaxt quş uzanmasına yolun üstü ilə uçurdu və yenə yaxında yolun tən ortasına qonurdu.

Quş bu qərribə oyunundan yorulmurdu, uzağa uçub gözdən itmirdi, yana uçub yolu tərk etmirdi və getdikcə arxasınca gələni

daha artıq yaxınlığı ilə aldadır, amma quyruğunu heç vaxt ələ vermirdi.

İndi qocanı arxasınca salıb aparən o gizli nəğmə də qocanın sinəsində səslənən zümzümələr içində tez-tez çox yaxına gəlirdi, sonra birdən eynilə o quş kimi uçub gəndə dayanırdı, heç cürə yaxınlıq vermirdi.

Gün əyləndə qoca gəlmişdi yol qırağındakı, gövdəsi iki yerə bölünmüş o tənha çınara söykəlib dayanmışdı, sonra bir hovur nəfəsini dərmək üçün çinar atında oturmuşdu və başını qaldırıb ağacın göyə sancılmış qupquru budaqları ilə yaşıl yarpaqlı və hələ də çox qüdrətli olan şaxələrinə baxmışdı.

Bu çinar yanından o çox çapıb keçmişdi, gah yuxarıya, gah aşağıya çox uzaqlara getmişdi, amma atından düşdüyü bu ağacın böyük kölgəsində bir hovur dincəldiyi olmamışdı.

İndi isə elə bil uzun ömür yolunun sonunda iki qoca bir-birinə rast gəlmişdi və bir-birinə çox oxşarlıqlarını görüb bir-birinə tamaşa etməyə davam gətirməmişdilər.

Qoca tez ayağa qalxmışdı, yola düşmüşdü, çinar yerindən tərpənməmişdi, köksünü ötürmüşdü və əgər köksünü ötürmüş-düsə, bunu yalnız özü eşitmişdi...

* * *

Çıraqlar yananda qoca gəlmişdi o kəndə çatmışdı və yolunun üstündəki birinci mənzildə dayanmışdı, burda hansı qapını döy-səydi, üzünə açılacaqdı və üzünə açılan bütün qapılarda hey-rət və sevinclə qarşılanacaqdı.

Amma qoca kəndin yuxarı başına – aşiq Cəlalın qapısına doğru yönəldi və aşiq Cəlal qoca ustadını qarşısında görərəkən, bir an gözlərinə inanmadı.

Sonra aşiq Cəlal qocayla ikiəlli görüşdü və əylilib üç dəfə qocanın əlindən öpdü, cürə sazını çiyindənən aldı, divardan asdı, dəyənəyini qapı ağzında küncə söykədi, yuxarı başda həsir üstünə döşəkcə atdı, qocanın qolundan tutdu apardı o döşəkcə üstündə

oturtdu, süfrə açdı, çay və süd gətirdi. Ən axırda bardaş qurub əyləşmiş qocanın qarşısında dizləri üstə oturdu. Şagird ustadı qarşısında ayaqlarını qatlayıb dizləri üstə oturmalı idi.

Qoca hazırlıqlı gəlmişdi, bəlkə, hansı kənddənsə qocanı toya çağırmışdılar və indi qoca, aşiq Cəlalı da yanına alıb o toya aparsaydı, bu gənc aşiq üçün bayram olardı. Amma belə möcüzə mümkün idimi? Bir səs ki qartal kimi göylərdə qanad çalırdı, indi sınıq qanadları ilə yerdə sürünməyi özünə rəva görə bilərdimi?

Heç bir qonaqdan hardan gəldiyi və hara getdiyi soruşulmazdı, aşiq Cəlal isə üstəlik ustadı qarşısında idi və dizləri üstə lal oturmalı idi. Yol yorğunu qoca isə hələ yatmaq istəməmişdi, şagirdinin bəstələdiyi yeni saz havalarına qulaq asmaq istəmişdi.

Aşiq Cəlal qalxıb sədəfli cürəsini köynəkdən çıxarıb qayıtdı, yenə dizi üstə oturdu, sazını yavaşdan dilə gətirdi və səsinin yarısıyla pəsdən oxudu.

Qoca gözlərini qapadı, çal və pırpız qaşları göz qapaqları üstünə kölgə saldı, dondu, hərəkətsiz qaldı, aşiq Cəlalə elə gəldi ki, yorğun qocanı huş apardı və qocaya qarşı duyduğu rəhm hissindən səsi titrədi.

Amma aşiq Cəlal səsinə daha aşağı salıb susanda, qoca gözlərini açdı və əyilib süfrə üstündən şagirdinin alnından öpdü.

– Müsibət çaldın, müsibət oxudun, – dedi qoca, – qoy tanrım sənə qıymasın ki, bu dünya mənim ocağımı söndürəndə, o ocaqdan qopan bir çırtdaq sənin ocağında qalsın...

Yaz gecəsinin dəli-divanə elədiyi pərvanələr və cücülər açıq pəncərədən özlərini içəri salmışdılar, çırağın şüşəsinə çırpılmışdılar və indi çırağın dövrəsi özlərini atəşə qurban verən bu cücülələrin və pərvanələrin rəngarəng cəsədləri ilə örtülmüşdü.

Yaz və yay gecələrində bu çıraqlar bu cür, hər biri kiçik bir qurbangaha çevrilirdi. Qoca isə yanib çırağın dibinə tökülmüş o pərvanələrə çox baxmışdı, çox susmuşdu və nəhayət, birinci

xoruz banında çırağı söndürüb yanaşı salınmış yataqlarında uzanmışdılar.

Ay pəncərədən qocanın yorğanı üstünə işıq salmışdı, hardasa isaq-musaq quşları bir-birini çağırırdı, içəridə isə yerinə girən kimi dərin yuxuya getmiş aşiq Cəlalın aramla nəfəs aldığı eşidilirdi.

Səsi çıxmayan, nəfəs aldığı eşidilməyən yalnız qoca idi, yata bilmirdi və o yorğunluq ki canına hopmuşdu və indi sızıltılı bir mahnı oxuyurdu – bunu yalnız qoca özü eşidirdi.

Yol gələrkən, çobanaldadan quşu kimi qabağına qona-qona gələn o gizli mahnının zümzüməsi burda, kənddə qırılmışdı və indi içərisindəki sızıltıda qoca birdən yenə nəyin isə yaxınlığını hiss eləmişdi.

Artıq sazını köynəkdən çıxarmalı idi, sarı quş sinəsinə qonmalı idi və əgər bu quş o gizli nəğmədən bir səs tuta bilsəydi, sözlər də qaranlıqdan çıraq işığına uçan pərvanələr kimi, hardansa qopub gələcəkdilər və hər dəfə olduğu kimi ilk yaradılışı andıran bu hərcmərclik içindən sıyrılan o gizli nəğmə çox uzaqlardan uçub gələn durna qatarı kimi çox yorğun olacaqdı, amma üçbucaqlı uçuşunun gözəlliyi ilə göz oxşayacaqdı.

Aşiq Cəlal yatmışdı, qoca isə artıq ayağa qalxmışdı, sazını divardan əlinə almışdı, amma sazı köynəkdən çıxarmamışdı, çünki nə qədər yavaşdan çalsaydı, yatanı şirin yuxusundan oyadacaqdı, düzdür, aşiq Cəlal oyandığını bildirməyəcəkdi, amma düşünəcəkdi ki, ey gidi dünya, nəhayət, mənim ustadım da xəriflədimi?

Yox, ona xəlvət lazımdı, canlı qulağından uzaq, tənha bir guşə lazımdı. Və qoca qoltuğunda saz yenə yola düşdü. Aşiq Cəlalın həyatından çıxdı, kimsəsiz küçələrdən keçib, kəndi iki yerə bölən armudlu dərə qırağında dayandı, bir an ətrafına baxdı.

Dərəyə enən cığır başında titrək yarpaqlı qoşa qovaq ağacları qaralırdı və qoca o ağaclara doğru yönəldi.

Gəldi o ağaclar altında köbər üstündə, üzü dərəyə sarı oturdu.

Dərə ağzınacan ay işığı ilə dolmuşdu, qarşıdakı Şögəli yamacda isə işıldaquşlar uçuşurdu.

Axşam çıraqlar yananda gəlib kəndə yetişəndə qocaya elə gəlmişdi ki, yol onu aldatdı, cavanlığında ondan əsirgəmədiyini bu dəfə qoca vaxtında ondan əsirgədi.

Amma indi birdən hiss elədi ki, ürəyi elə dolub ki, sinəsinə basdığı saz bu saat ağlayacaq sinəsi üstə...

...Sonra qoca gözlərini qapadı, elə bil yuxuya getdi və bu yuxu içində sinəsi üstündəki sazın səsin eşitdi.

Elə bil hardansa əfsanəvi sarı bir quş uçub gəlmişdi və saz indi o sarı quşun sirli nəğməsini oxuyurdu. Qoca gözlərin açıb o quşu ürəkletmək istəmirdi və simləri darayan barmaqları indi elə bil odlu közləri üstündə oynayırды...

Salatın əl-ayaq yığışılardan sonra kənd adəti üzrə, çırağı çox tez söndürmüşdü. Yorganı başına çəkmişdi, amma saatlar keçmişdi, hələ də gözlərini yummamışdı.

Qız böyük bir intizar içində yaz gecəsinə qulaq verirdi.

Və yaz gecəsi də gəlib həsrətli bir aşiq kimi qızın pəncərəsi altında dayanmışdı və o cür ki qıza sevgisini elan edirdi, elə bil dağlarda çiçəklər şeir oxuyurdu.

Amma Salatın dağlarda şeir oxuyan çiçəkləri vecinə almırdı, o yaz gecəsinə doldurmuş bütün bu ehtiraslı xışırtı və pıçıltılar içindən başqa bir sədanın ucalmasını gözləyirdi.

Yaz gecəsi qızın bu etinasızlığını gördü, pəncərə altında diz çöküb qıza yalvarırdı, göylərin ağ ulduzlarını qıza bağışlayırdı və qızı güllü-çiçəkli ağuşuna çağırırdı.

Amma Salatın daşa dönüb insafa gəlmirdi, bacarsaydı əlinə süpürgə alıb, bu kişiye oxşamaz yaz gecəsinə pəncərəsi altından qovardı və qız yatağına od tökülmüş kimi yerində o tərəf-bu tərəfə çevrilirdi.

Artıq gecə keçmişdi, bütün kənd çoxdan dərin yuxuya getmişdi, xoruzlar oyanıb bir ağız banlamışdılar, sonra yenə gözlərin yummuşdular. Bəs nə üçün o səs gəlmirdi, nə üçün gecənin bu

saatlarında Salatını çağırان o gümüş cingiltili sədalardan xəbər-
ətər yoxdu?

Yoxsa bəxti Salatından üz çevirmişdi?

Qız kəskin bir hərəkətlə yerində döndü, pəncərədən
düşən ay işığından küsmüş kimi üzünü evin qaranlıq tərəfinə
çevirdi.

Və bu vaxt Salatın birdən səksəndi, yaz gecəsinin bütün bu
ehtiraslı xışırtı və pıçıltıları içərisindən, nəhayət, qız o səsi eşit-
mişdi və indi gözləri qaranlıq içində par-par parıldayırdı.

Cəld qalxdı, yerində oturdu, ürəyi döyünməyə başlamışdı,
gözlədi ki, bir az sakit olsun, sonra pəncərədən aya baxdı, dodaq-
larına sirli bir təbəssüm qondu.

İndi o saz uzaqda adı bilinməyən bir gecə quşu kimi oxumağa
başlamışdı, Salatını çağırırdı və aşiq Cəlal ahugözlü Salatının
həsrəti ilə o sazı gecənin bu aləmində o cür ağladırı.

Hər gecə bütün kənd yatandan sonra aşiq Cəlal o dərə üstünə
gəlirdi, orda həmişə titrək yarpaqlı qoşa qovaqlar altında oturub
sazını dindirirdi və Salatın kəlağayının ucunu ağzına yaşmaq
edib, pişik yerışı kimi səssiz addımlarla gedirdi, qovaqlar altında
sevgilisinin arxasında dayanırdı, sonra birdən əyilirdi və sazlı-
sözlü aşiqini arxadan qolları arasına alırdı...

Aşiq Cəlal isə həmişə əvvəlcə səksənirdi, sonra başını sağa
əyib Salatının sağ əlindən öpürdü, sola əyib sol əlindən öpürdü,
axırda başını geri qanırırdı və üzünü Salatına tutub oxuyurdu:

*Zənəxdan üzünə, gül buxağına,
Sərv qamətinə, boyuna qurban!
Səhərçağı göy çəməndə gəzəndə,
Ağ ɐllərlə gül-çiçəkdən üzəndə,
Danışmayıb gözlərini süzəndə,
Demək istədiyin sözünə qurban!*

Amma bu gecə aşiq Cəlal ahugözlüsünü çox gözlətmışdi,
qızın ürəyini səksəkə ilə doldurmuşdu və indi Salatın bir istədi

ki, getməsin, qoy səhər açılana kimi oğlanın gözü yorulu qalsın, ərisin şam kimi, fəraq oduna yansın...

Amma elə bu vaxt sazın səsləri elə bir fəryad qopartdı ki, Salatın sıçradı ayağa qalxdı, uzun hörükləri açıldı, kürəyindən aşağı axdı və bu hörüklərin ağırlığı qızın başın geri dartdı, Salatına məğrur bir maral görkəmi verdi.

Və qız birdən həyəcanlandı, tələsdi, çəpər yanına gəldi, ətəyini əlinə alıb, alçaq çəpər üstündən çevik bir hərəkətlə dərə kənarına sıçradı, sonra bir qədər aşağı enib, yamacdakı tanış cığırda baş alıb yarpaqları titrək qoşa qovaqlara doğru yönəldi.

İndi həmişə bu vaxt başlayan xəfif külək əsirdi. Sübhün yaxın olduğunu xəbər verirdi və qoşa qovaqların yarpaqları ay işığında balıq pulları kimi parıladaşırdı.

Salatın səssiz addımlarını yavaşlıdı, qovaq ağaclarının arxasına keçdi, astadan nəfəsin dərdi və qız bayaq nə üçün ansızın bir həyəcana qapıldığının səbəbini elə bil yalnız indi başa düşdü, aşiq Cəlal bu gecə qızın heç vaxt eşitmədiyi bir hava çalırdı və bu havada Salatını səsləyən o şəfqətli çağırış yoxdu, qız küskün bir halda ağaclara söykəndi və sazın sədası qızın başını yuxarı qaldırdı, üzünü göylərə doğru çevirdi, indi göyün yarısı qapqara buludlu, yarısı ağappaq işıqlı idi – hər dəfə aşiq Cəlal qızı çağıranda sazının səsləri güllü-çiçəkli olurdu, amma indi sazın səsləri sapının yarısı ağ, yarısı qara bir yumaq kimi çözüldü.

Qız hiss elədi ki, nə isə olmuşdur və elə bil aşiq Cəlal gündüzün günorta vaxtı onu gözdən itirmişdi, sonra getmişdi əlində çıraq gecənin qaranlığında Salatını axtarmağa başlamışdı.

Salatının gözləri dumanlandı və sazın sehrli nəğməsi çəkdi onu bir rəya aləminə apardı...

İndi ay yerini xeyli dəyişmişdi və qızın kölgəsi qocanın üstünə düşmüşdü.

Və arabir həzin külək bir az bərkidəndə qızın çiyinə dağılan saçlarının kölgələri gedirdi gah qocanın boynuna dolaşırdı, gah çözüldü, yerə düşürdü.

Buna görə idi ki, indi qoca da özünü bir rəya aləmində hiss edirdi və sazının üstündən aşıb qarşısına düşən, tərənən, titrəyən, gah sağında, gah solunda oynayan bu kölgələrə baxdıqca ona elə gəlirdi ki, bütün bunlar vaxtilə vəsf etdiyi və indi artıq çoxdan bu dünyadan köçmüş, o xumargözlü gözəllərin xəyallarıdır ki, bu gecə gəlib qocanın başı üstünə əyiliblər, özləri ilə həyatın son sirrini gətiriblər, amma dilləri ölümə lal olduğu üçün qocaya o son sirri açə bilmirlər...

Salatın isə bu vaxt birdən elə bir təlaş hissənə qapıldı ki, dö-nüb özünü aşıq Cəlalın üstünə salmaq istədi, amma qız bir addım irəli atmışdı ki, gördü bu dərədi, gözləri geniş açıldı və donub yerində hərəkətsiz qaldı...

Çünki bir an əvvəl qızın kəskin hərəkəti ilə kölgəsi də yerin-dən sıçramışdı və bu qocanı elə bil yuxudan oyatmışdı, qoca dön-müşdü, başını geri çevirmişdi, arxasına baxmışdı və bu vaxtda üstünə gələn o xəyal bədrəmişdi, gözləri geniş açılmışdı və do-nub yerində qalmışdı.

Qoca dönüb arxasına baxarkən gördüyü artıq rəya deyildi, amma əvəzində bütün ömrü boyu gördüyü bütün rəyalardan daha əcaib idi – çünki ayın gümüşü ziyalarına qər q olmuş, kəlağayı başından sıyrılıb boynuna düşmüş, saçları çiyinə dağılmış ahu-gözlü bir qız gecənin bu aləmində gəlmişdi və başına keçən əsrin qarı yağmış bir qoca qarşısında dayanmışdı.

Və indi qızın geniş açılmış gözlərində elə bir hey-rət və qorxu ifadəsi vardı ki, elə bil yerə qonan kimi nədənsə ürkmüş ağ bir göyərçin bu saat qanad açıb göyə uçacaqdı.

Salatın isə bir an donub qalmışdı, dili tutulmuşdu, nitqi bat-mışdı, sonra isə ixtiyarsız olaraq sinəsindən qopan kəsik cığırtnı əlini ağzına cırparaq boğmuşdu və indi qocadan üz çevirib gəl-di-yi cığırta üzə kəndə doğru elə qaçırdı ki, elə bil o dəhşət ki adı qocalıq idi, bir at yəhərləmişdi, o atın üstünə sıçramışdı və indi o atla dördnala qızın arxasınca çapırdı.

Qoca böht içində əllərini gözlərinə çəkdi, amma bu ayılı gecənin ona göstərdiyi xəyal yox olmadı, çünki hələ də qaçırdı

və əlbəttə ki, o qaçan qız bir xəyal deyildi, bəlkə, kiminsə yarı-vəfadarı idi, bu yaz gecəsində sevgilisinin görüşünə gəlmişdi, amma gənc sevgilisi əvəzində qarşısında qocalığın qaramat heykəlini görmüşdü. Tanrım, lazımdımı ona bu qədər qocalmaq, bir halda dünya yenə əvvəlki kimi gənc qalacaq və o qız kimi səndən üz çevirib qaçacaq, istərsən arxasınca at çap, çatmaya-caqsan və yaxud çatıb ətəyinə əl uzatsan, əlinə keçən həmişə bir boşluq olacaq...

Amma bütün bunlara baxmayaraq və hətta məhz bütün bunlara rəğmən ürəkdəki o ümid ki həmişə bir az dəli idi və sənin son nəfəsində belə möcüzəyə inamından əl çəkmirdi, indi elə bil qocanı da coşğun bir vəcd ilə sehlədi və qaçıb gedən o xəyalı heç olmasa dönüb bircə an geri baxmağa məcbur etmək üçün qocanın boğuş və sakit səsinə də çəkib sinəsindən çıxartdı.

Qocanın sinəsindən qopan bu boğuş və sınıq fəryad isə gedib arxadan o qıza çatdı və qız büdrəyib dayandı və dönüb bir an geri baxdı.

Və qoca aşıq ağıladı.

Amma indi əgər o qızın ağ xəyalı ürkmüş bir maral kimi ay işığında yenə yamac döşündəki cığırda baş alıb gedirdisə, qoca aşıq da sorağı ilə yola çıxdığı, arxasınca düşüb yol gəldiyi o son gizli mahnısına qovuşmuşdu və çoxdan susmuş sazı sarı bir quş kimi sinəsi üstündə oxumağa başlamışdı.

Və qoca bundan sonra yenə bu dünyada qalmaq üçün dönmək istəyirdi o qavaldaşa ki elə bil o daş dünya yaranandan orda, Qobustan çölündə qayalıqlar içində düşüb qalmışdı və ora düşüb qaldığı gündən daş ürəyində saxladığı bir musiqi ilə əbədiyyət qarşısında dayanmışdı.

Bakı, 1944

KARVAN DAYANDI

Axşamlar günbatan çağы o meşədən mahnı oxuyan bir səs ucalırdı və o meşə ki çox qalınlıq idi, gündüzün işığı orda tez azalırdı, ağacların dibi qaranlığa batırdı və axşam günəşinin şüaları ilişirdi ağacların başında qalırdı – bu vaxt elə bil meşə özü dil açırdı və oxumağa başlayırdı.

Vaxt olmuşdu ki, o səsə bərabər yaz gəlmişdi, meşədə cır alça çiçək açmışdı, bədmüşkün tumurcuqları şişmişdi, novruz-gülü qar altından çıxmışdı, qürbət ölkələrdən uçub gəlmiş qaranquş öz doğma yuvasına qayıtmışdı. Sonra yenə vaxt olmuşdu ki, o səsə bərabər payız düşmüşdü, xəzan yarpaqları yerə tökülmüşdü, küləklərin nəfəsi çox soyumuşdu və nəğməçi quş uçmuşdu, qürbət ölkələrə getmişdi.

Və necə ki o yaz, indi də bu payız yaxındakı kiçik bir kənd hər axşam meşədən gələn o səsə qulaq asmışdı.

Kəndin ağır günlərində, zəmilər quraqlıqdan od tutub yanan-da, o səs səhrada tək qalanın eşidilməyən fəryadına dönürdü və qırılırdı qanadı, çox uzaqlara uça bilmirdi, amma elə ki, çöllər bərəkətli yaşıllıqla örtülürdü, zəmilərdə qaraqılçıq sünbüllər dənli başlarını yerə əyirdi, o səs yenidən qanadlanırdı, kövrək bir ümidlə göyə ucalırdı və həmişə çox uzaqda olan səadət elə bil bir addım insana yaxın gəlirdi.

Amma kimin səsi idi o səs – bunu heç kəs bilmirdi.

Meşə yanındakı kiçik kənddən dəfələrlə o səsə doğru gedənlər olmuşdu, bir-birinə qoşulan qız və oğlanlar çox qalınlıqlara girmişdilər, o məchul nəğməçini çox axtarmışdılar, amma hər dəfə əlləri ətəklərindən uzun geri qayıtmışdılar.

Buna görə idi ki, kiçik kəndin qızları hər dəfə axşamlar o səsə qulaq asanda, xəyal çəkirdi onları əfsanələr dünyasına aparırdı

və röyasında gördüyü bir ahugözlünün sorağı ilə diyarbədiyar gəzən qara sevdalı bir aşiq gəlirdi gözləri qarşısında dayanırdı.

Çimnaz da hər axşam meşədən gələn o səsə qulaq asırdı, amma Çimnaz bir dəfə də olsun kəndin qız və oğlanlarına qoşulub o məchul nəğməçini axtarmaq üçün meşəyə getməmişdi, çünki ona elə gəlirdi ki, o nəğməçi kimdirsə, yalnız onun üçün oxuyur və hər axşam fəryad edib yalnız onu çağırır və əgər Çimnaz meşəyə getsə, mütləq ona rast gələcəkdir və həyatında nə isə bir hadisə baş verəcəkdir və Çimnaz son günlər getdikcə artan bir həyəcan içində hər axşam o səsi dinləyirdi və ürəyini əzən anlaşılmaz bir intizar hissindən ürəyini xilas edə bilmirdi.

İndi bu axşam, günbatan çağı yenə meşədən o səs ucalmışdı və Çimnaz bu vaxt daxmaları qabağında, torpaq artırmada üzü meşəyə sarı oturmuşdu, hər iki əli ilə dizlərini qucaqlamışdı və çənəsini qolları üstə qoyub hərəkətsiz qalmışdı.

Birdən yaxında, kənd içində çoxlu at ayaqlarının tappıltısı eşidildi, Çimnaz diksindi, başını qaldırdı, kənd içindən keçən yola baxdı.

Kənd yolu ilə keçənlər Əlyar xanın atlıları idi, xan öndə, nöker-naibləri arxasınca ovdan qayıdırdılar, yəhərlərinin qaşları üstə ovladıqları cüyür və ceyran leşləri aşırılmışdı, tərklərinə bağlanmış xurcunların gözləri qızılquşlarla – ovladıqları turac, qırqovul və sair çöl quşları ilə dolu idi.

Bu vaxt yolda nə oldusa, öndə gələn Əlyar xan cilovu çəkdi, at dayandı, arxadan gələn atların da cilovları çəkildi və bütün dəstə yola tıxanıb hərəkətsiz qaldı.

Bir kənd qızı üçün xan gözünə görünmək həmişə təhlükəli idi və Çimnaz ayağa sıçradı, qaçdı, özünü daxmaya saldı, amma içəridən, daxmanın kiçik pəncərəsindən hər dəfə ötüb gedən yad atlılara baxmaq bir kənd qızı üçün həmişə ürəyi həyəcana gətirən bir tamaşa idi və Çimnaz daxmanın kiçik pəncərəsindən baxıb görəndə ki, xan atlıları meşədən gələn o səsə qulaq asırlar, qızın ürəyi anlaşılmaz bir təlaş içində sinəsində döyündü.

Xan isə bu vaxt öz atlılarına tərəf döndü:

– Kimdir bu oxuyan, – dedi, – və harda oxuyur bu adam?

Xanın qoca naibi atını irəli sürdü və ərz elədi:

– Xan sağ olsun, o kimdirsə, çoxdandır hər axşam bu meşədə oxuyur, amma hansı kənddəndir, kimdir və nəçidir – bunu hələ heç kəs bilmir.

Xan iki barmağının ucları ilə bığlarına tumar çəkdi, fikrə getdi və səsə qulaq asdı.

İndi bu payız axşamında o səsə yenə elə bir həsrət dil açmışdı ki, kənddə böyük-kiçik hamı nəfəsin udub, yalnız o səsə qulaq asırdı.

Handan-hana xan yenə atlılarına tərəf döndü:

– Uşaqlar, – dedi, – mən çox xanəndələrə qulaq asmışam, ancaq belə bir səs eşitdiyim hərgiz yadıma gəlmir... Səs deyil bu, cavahirdir və kimdir o dəli-divanə ki hər axşam orda, meşədə oxuyur, halbuki o, bu cavahir səsi ilə hər dəfə ariflər məclisində əmək-əmək simuzər qazanardı...

Atlılar başlarını tərpətdilər, xanın dediklərini təsdiq elədilər.

Və xan yenə bir hovur o səsə qulaq asdı, sonra gözlərində nə isə işıldadı və dedi:

– Qulaq asın, uşaqlar, bizim bugünkü ov dəstgahımız hələ natamamdır və o vaxt tamam olacaqdır ki, bu gecəki ziyafətdə biz o səsə qulaq asıb zövq alacayıq...

Atlılar bir-birinin üzünə baxdılar, xanın bu gecəki ziyafətinə mahalın hər tərəfindən kübarlar, əşrəflər təşrif gətirəcəkdilər və Əlyar xan qapısıaçıqlığı və mehmannəvazlığı ilə ad çıxartmışdı və əgər bu gecə xanın məclisində o sirli meşə nəğməçisinin səsi eşidilsəydi, əlbəttə ki, bu, hamını heyrətə salacaqdı, amma çifayda ki, bu qeyri-mümkündü və qoca naib xanı bu fikrindən daşındırmaq üçün dedi:

– Xan sağ olsun, dəfələrlə bu kənddən o meşəyə gedən olub, amma kimdir o meşə bülbülü, nə izinə düşüblər, nə üzünü görüblər.

Xan dodaqlarında acı bir təbəssüm qoca naibini süzdü:

– Naib, – dedi, – biz adımızı ovçu qoymuşuq və o səsin haradan gəldiyini eşitdiyimiz halda, məgər bizə yaraşarmı bu son şikarı əldən buraxaq?

Atlılar yenə heyrətlə bir-birinin üzünə baxdılar və xan biləyindən qamçı asılmış əlini meşəyə tuş tutub dedi:

– Haydı, gün axşam olmamış işə şüru eləyin və dörd bir tərəfdən o qalınlığı mühasirəyə alın, kəsin bənd-bərəni, pusqu qurun və bilin ki, şikar ovlanmamış gözümə görünsəniz, vayınıza oturram!

Xan nə demişdisə Çimnaz eşitmişdi və indi elə bil o səs də gəlmişdi Çimnazın ayaqlarına qapanmışdı ki, nə üçün fəryadımı eşitmirsən, nə üçün boynunu bükənə rəhm eləmirsən, nə üçün bunca zülm etməyi mənə rəva görürsən?

Və Çimnaza elə gəldi ki, bu son fəryaddır, o, bir daha bu səsi eşitməyəcəkdir, çünki o, evi başına uçmuş kimdirsə, bu saat başının üstünü alan xətdən xəbəri yoxdur.

Çimnaz daxma içində çırpındı, nə edəcəyini bilmədi, özünü çölə, artırmaya atdı, sonra tez geri qayıtdı, cuna yaylığını başına saldı və yaylığın ucunu çəkib üzünə yaşmaq elədi...

Sonra o vaxt ki Əlyar xanın atlıları meşəyə doğru çapırdı, Çimnaz da kənddən çıxıb kəsə yolla meşəyə doğru qaçırdı...

* * *

O isə bu gün çox yorulmuşdu və gəlmişdi meşənin qalınlığında tufan yıxmış qocaman bir palıd ağacı üstündə oturmuşdu və başını qaldırmışdı, ağacların çətiri arasından görsənən axşam göylərinə baxmışdı, bu vaxt yenə batan günün işığı ilişib ağacların başında qalmışdı, yenə aşağıda ağacların dibi qaranlığa batmışdı, yenə yuxarıda, ağ buludlar altında iki qartal bir-birilə oynamağa çıxmışdı və o, gözlərini qapamışdı, büllur səs dalğadalğa meşə üzərində ucalmışdı.

Və nə vaxt ki o, bu cür gözlərini qapayırdı və oxuyurdu – o ahugözlü, yaz olanda yazın tər çiçəklərini, payız olanda payızın xəzəllərini tapdayaraq meşə cıdırı ilə ona doğru gəlirdi...

Orda, o kiçik kənddə isə o ahugözlünü, qələmqaşlını gün işığında gördüyü yadına gəlmirdi, çünki hava işıqlanandan qas qaralana kimi bütün günü burda, meşənin bu qalınlığı içində keçirdi.

Və bütün kənd onu odunçu oğlu kimi tanıyırdı.

Hələ uşaqlıq illərindən başlayaraq o, atası ilə bərabər bütün günlərini bu yarıqaranlıq meşədə başa vurmuşdu, gözləri bu dərinlərdəki qalınlıqların sirli kölgələri ilə dolmuşdu, sonra artıq əldən düşmüş və çox qocalmış atası meşəni tərək eləmişdi və o, bu ağaclar aləmində tək qalmışdı. İndi çoxdandı ki, o, hər gün çox tezdən – dan yeri sökülərkən çiyində odunçu baltası ilə təkbaşına bu meşəyə gəlirdi, sonra bir də hava qaralanda dalına atdığı ağır odun şələsi ilə kəndin ucqarındakı daxmalarına qayırdı...

Bu axşam isə meşə elə bil onu caduya salmışdı, durub getmək istəmişdi, ayaqları gəlməmişdi, şələsi çoxdan bağlanmışdı, əyilib yerdən qaldırmamışdı, oxumuşdu, nəfəsini tükəndirmişdi, amma ürəyini əzən qüssə səngiməmişdi.

Və bu vaxt çox yaxında bir hənirti eşidən kimi olmuşdu, elə bil kimsə içini çəkmişdi, çağırmaq istəmişdi, amma öz əli ilə öz ağzını qapamışdı.

Səksəndi, elə bil sehrli bir yuxudan oyandı, başını çevirdi, səs gələn tərəfə baxdı və gözlərinə inanmadı.

Xəyal idi bu, yoxsa o ahugözlü doğrudan da gəlmişdi, qarşısında dayanmışdı? Xurmayı saçları dağılmışdı, çiyinə tökülmüşdü, cuna yaylığı başından sıyrılmışdı, boynuna dolanmışdı, taqəti kəsilmişdi, ardıc ağacına söykənmişdi və geniş açılmış gözləri ilə heyrətlə ona baxa-baxa qalmışdı.

Çimnaz isə ağır-ağır nəfəs alırdı, köksü qalxıb-enirdi və elə baxırdı ki, elə bil indi o da gözlərinin gördüyünə inana bilmirdi.

Və kim inana bilərdi ki, o keçən yaz və bu payız hər axşam meşədən ucalan səsi ilə bütün kəndi heyran eləyən, ürəkləri gah qüssələndirən, gah sevindirən, kimliyi bilinməyən, gözə görünməyən o əsrarəngiz meşə nəğməçisi kənddə hamının odunçu oğlu kimi tanıdığı arıq vücutlu, solğun bənizli, yanar gözlü bu cavan imiş?

Qız kənddə son dəfə onu nə vaxt gördüyünü yadına salmaq istədi, amma sala bilmədi, yadında qalan yalnız bu idi ki, kənddə ona rast gəldiyi vaxtlar olmuşdu, amma hər dəfə o başını aşağı salmışdı və bir kölgə kimi Çimnazın yanından ötüb keçmişdi və Çimnaz da dönüb onun arxasınca baxmamışdı.

Buna görə idi ki, indi Çimnaz yerindən tərpənmədən mat-mat rəngi qaçmış, gözləri alacalanmış odunçu oğlunun üzünə baxır və nə qədər ümitsizcəsinə sevildiyini görür və ürəyinə nə isə bir şəfqət hissi axıb dolur, eyni zamanda tələş və qorxu içində nə edəcəyini, nə deyəcəyini bilmirdi. Və nəhayət, Çimnaz nə isə demək istədi və dedi:

– Nə üçün həmişə hamıdan gizlin təkbaşına bu meşədə oturub oxuyursan? Kənddə hələ heç kəs bilmir ki, hər axşam meşədən gələn sənin səsidir.

– Bütün günüm, – dedi odunçu oğlu çox yavaşdan, – burda, bu meşədə keçirdi, həftələrlə, aylarla səni görə bilmirdim... İndi də gözlərimə inanmıram ki, bu sənsən...

Birdən yaxında boğuşq hənirtilər eşidildi, qırılan ağac budağı şaq-qıldadı, tapdanan quru çör-çöplərin xışirtısı, çatırtısı bir-birinə qarışdı.

Çimnaz səksəndi, nə üçün yüyürüb bura gəldiyi elə bil indi yadına düşdü və ovçu qovmuş ahu kimi özünü odunçu oğlunun üstünə atdı:

– Tez ol, qaçaq – dedi, – Əlyar xanın adamlarıdır, tutacaqlar səni, aparacaqlar səni, elə buna görə qaça-qaça gəlmişdim ki, sənə xəbər verim, amma gör huşum başımdan necə çıxdı.

Və Çimnaz, odunçu oğlunu arxasınca meşənin qalınlığına çəkməyə macal tapmamış, Əlyar xanın adamları başlarının üstünü alıb, qıyya vurdular və hər ikisini qamarladılar.

* * *

Payız günəşi getmişdi, meşə arxasında yox olmuşdu, batdığı yerdə göy əyrisi al-qırmızı boyanmışdı və bütün yollar axşam kölgələrində qaralmışdı.

Əlyar xan atlılarının önündə kənddən bir ağac yuxarıdakı böyük imarətli malikanəsinə qayıdırdı və qolları arxasına bağlanmış odunçu oğlu xan atlılarının qabağında addımlayırdı. Çimnaz isə huşsuz halda xanın öz atının yəhəri üstünə aşırılmışdı.

* * *

Gecə xanın böyük imarətində cah-calallı bir məclis qurulmuşdu, qonaqlar yemişdilər, içmişdilər, ağırlaşmışdılar. Adət üzrə, yemək-ichmək sükut içində davam edəndən sonra çay süfrəsi açılarda söhbət başlanırdı və söhbəti birinci olaraq ev sahibi başlamalı idi. Və xan iki barmağının ucuyla bığlarına tumar çəkib birinci olaraq sözə başladı:

– Ağalar, – dedi, – özünüz bilirsiniz ki, mənim hərgiz ovdan əliboş qayıtdığım olmamışdır, amma bugünkü ovum məni xüsusilə bərmurad elədi... Zira aşağı kənd yanındakı meşədə hər axşam ucalan bir səs vardı ki, böyük-küçük cümlə eşidənləri valeh eləmişdi, fəqət bu vaxta kimi meşəyə gedənlərdən heç biri izinə düşə bilməmişdi. Amma indi bu gecə siz hamınız onun kim olduğunu görəcəksiniz və səsini eşidib feyziyab olacaqsınız, çünki bugünkü ovumuzda biz o meşə bülbülünü ələ keçirmişik və bundan sonra o bülbül mənim məclislərimdə cəh-cəh vuracaq...

Sonra xan əlini əlinə vurdu və içəri gələn iki nəfər xidmətçisinə odunçu oğlunu məclisə gətirmələrini əmr elədi.

Məclisdə tərpəniş və hənirti başlandı, xanın kübar qonaqlarından bəziləri meşədən gələn o səs haqqında nə isə eşitmişdilər, digərlərinin məclislərində çox məşhur xanəndələr oxumuşdu və indi meşədən tutulub gətirilən birisinin səsi ilə xanın öz qonaqlarını heyratə salacağını çoxları şübhəli və istehzal baxışlarla qarşıladılar.

Və nədənsə xanın xidmətçiləri xeyli yubanaraq odunçu oğlunu məclisə gətirdilər.

Odunçu oğlu bir an qapı ağzında dayandı, gözləri qarşı divardakı bədənnüma aynaya sataşdı, oradan, o bədənnüma aynadan əyni məxmər arxalıklı, başı buxara papaqlı, beli gümüş kəmərli birisi ona baxıb gözlərini döyürdü...

Və odunçu oğlu ordakı, aynadakı oxşartıdan üz çevirdi, başını aşağı saldı.

Xanın qaşları azacıq çatıldı, əmr eləmişdi, odunçu oğlunu geyindirib-kecindirmişdilər və indi bu geyindirilib-kecindirilmiş oğlan içəri girəndə əvvəlcə ona baş əyməli, sonra məclisə salam verməli idi.

Xan dinmədi, başı ilə işarə elədi məclisin aşağısında yer göstərdi və xidmətçilər odunçu oğlunu gətirdilər. Məclisin aşağı başındakı döşəkcə üstündə oturdular.

Məclisin gözü odunçu oğlunda idi və qonaqlardan biri əyildi, yanındakına dedi:

– Deyəsən, kordur bədbəxt, nöqərlər qolundan tutub gəzdirlər.

İkinci qonaq bıqları altında qımışdı və xan üzünü odunçu oğluna tutub dedi:

– Odunçu oğlu, bəxtinə gün doğdu sən! Bundan sonra daha meşədə odun doğramayacaqsan, çünki mənim məclislərimin xanəndəsi olacaqsan və hərçənd bu gün meşədə bizim uşaqlara əl qaldırmısan, amma keçənə güzəşt deyərlər, günahından keçirəm...

Sonra xan tarçıya işarə elədi və uzun birçəkli, saçları yağlı tarçı «Rast» dəstgahına başladı.

Əlyar xan qəlyanının gümüş müştüyünü ağzına aldı və dirsəyini qotazlı mütəkkələrə təkəyə elədi.

Tarçı çalırdı, pərdə-pərdə qalxırdı və o məqamda xanəndələr «aman aman...» zümzüməsinə başlayaraq özlərini içəridən səfərbər edərildilər, tarçı yanakı baxışla odunçu oğluna nəzər saldı

və meşə nəğməçisinin dodaqlarında xəfif bir tərpəniş belə görmədi.

Tarçı başlamışdı, dayana bilməzdi və indi başlanğıcdan çox uzaqlaşmışdı, amma odunçu oğlundan səs çıxmırdı.

Nəhayət, tarçı heyrət ifadə edən gözlərini xana tərəf çevirdi və dəstgahı yenidən başladı.

Xan yavaşdan öskürdü və dedi:

– Odunçu oğlu, müntəzirik!

Odunçu oğlu başını qaldırmadı və sağından, solundan gələn fısıltıları elə bil eşitmədi.

– Başlasana, – deyirdilər ona sağından və solundan, – eşitmirsən, xan sənirlədir...

Odunçu oğlu başını qaldırdı, baxışları bir an xanın üzünə diki-lib qaldı, xan nə isə demək istədi, amma macal tapmadı, çünki odunçu oğlu döndü və çəpəki bir nəzərlə yenə bədənnüma aynadakı oxşarına baxdı.

Bu vaxt tarçının mizrabı pərdələr üzərində hərəkətsiz qaldı və hövsələdən çıxan xanın səsi bu dəfə daha artıq bir təhdid ilə dolu idi:

– Gədə, ağzına su almısan, nədi, görmürsən ki, bütün məclis sənə müntəzirdir?

Odunçu oğlu baxışlarını aynadan qopartdı və dedi:

– Əmr eləyin ordakı oxusun, burdakı odunçu oğlunun səsini bu məclis eşitməyəcək!

Xan döyükdü və tarçıdan soruşdu:

– Nə dedi o?

Tarçı dedi:

– Xan sağ olsun, sayıqlayır bu, aynada özünə baxıb deyir ki, əmr eləyin qoy ordakı oxusun, çünki deyir, burdakı odunçu oğlunun səsini bu məclis eşitməyəcək!

Qonaqlardan kimsə özünü saxlaya bilmədi, bərkdən güldü və xanın başına elə bil bir dolça su töküldü, şərabın xumarı duman oldu gözlərindən dağıldı və məclisindəki istehzal gülümsəyişləri görüb od aldı, qamışa girdi:

– Yox, oxuyacaqsan, odunçu oğlu – dedi. İndi tarın çaldığı hava döşünə düşmədi, qırmancın çaldığı nəva döşünə düşər, əlləzinəni əzbərdən oxuyarsan! Və elə bu gecə bu məclis gərək sən səsini eşitsin!

Və xan sözünü qurtarmamış əlini əlinə elə vurdu ki, bir neçə nökr bir-birinin dalınca özlərini içəri saldılar və qamarladılar odunçu oğlunu qonaq otağının eyvanına apardılar.

Sonra ordan çılpaq bədənə vurulan qırmanc zərbələrinin vıyılması eşidilərkən indi də bütün məclis sükut içində odunçu oğlunun nə vaxt inləyəcəyini, yalvaracağını, aman istəyəcəyini gözləməyə başladı.

Lakin qırmancılar getdikcə daha artıq bir şiddətlə havanı yarı, daha müdhiş bir hava çalır, amma odunçu oğlundan yenə səs çıxmırdı.

İndi qonaqlardan bir çoxu nə isə bir xəcalət hissi ilə başlarını aşağı salmışdılar və Əlyar xan məclisi belə süst vəziyyətdə görərkən nökrələrini səslədi və nökrəldən biri qan-tər içində yüyürüb içəri gəldi.

– Nə oldu, – dedi xan, – yumşaldımı, aman istəyirmi? Nökr başını buladı:

– Yox xan, cıncırını belə çıxarmır, daş kimi düşüb qalıb, bilmək olmur ölüb və yainki hələ nəfəs alır. Əlyar xan bığlarını çeynədi və bağırırdı:

– Sürüyüb salın dama, nə bir loxma çörək, nə bir damcı su!

* * *

Səhər dan yeri ağaranda, xoruzların üçüncü banında özünə gəldi. Axşamdan üzüüstə sərilib qaldığı torpaq üstündən ayağa qalxdı, oturdu. İndi əynində yenə öz yırtıq arxalığı və qamçıların kürəyində açdığı qanlı zolaqlara yapışmış bez köynəyi vardı. Ətrafına boylandı, başını qaldırdı, pəncərəsiz və qaranlıq damın bacasından tənha bir səhər ulduzu ona baxıb göz qırpırdı.

Əli ilə divardan tutub ayağa qalxdı və bir sövq-təbii ilə ən əvvəl damın qapısına tərəf yönəldi, yoxlamaq lazımdı, əgər qapı çox möhkəm idisə, torpaq döşəməni oymaq olardı... Amma birdən qapı özü açıldı, ağsaqqal bir qoca içəri girdi, gəldi əlini odunçu oğlunun çiyinə qoydu, yavaşdan köksünü ötürdü və dedi:

– Dalımca gəl oğul, mən xanın qoca bağbanıyam, başına gələn qəziyyədən xəbərim var... Axşam nöqərlər səni geyindirib-kecindirəndə ürəyimdə dedim ki, qəfəsdəki bülbüllər az imiş, biri də yoldaş gəldi. Amma sonra görəndə ki, qırmanc altında da səndən nə səs çıxdı, nə səda, onda bildim ki, sən qəfəsdə oxuyan quşlardan deyilsən... Dalımca gəl, nöqər-naib oyanmamış çıx aradan başını qurtar.

Odunçu oğlu qocanın üzünə baxıb durdu, bu qoca ki, onu qacırıb öz başını bəlaya salacaqdı, qocaya minnətdarlığını bildirmək üçün nə edəcəyini bilmədi.

– Nə doydaq kimi donub qalmısan,– dedi qoca, – məndən xatircəm ol. Sonrasın mən özüm billəm.

Bir addım atmamış geri döndü:

– O qız xeylağı ki burda əsirdir, baba, onu da qurtarmaq üçün mənə kömək eləsəydin...

Qoca bağban dinmədi, bir müddət susub durdu, sonra dedi:

– Axşamdan o qızın qabağında qızıl sandıqları açıblar, oğul... Nə deyim, qızıdır, əgər zərərardan arxalıq, əşrəfidən yaxalıq gözüñ qamaşdırmasa, qaçmaq istəsə, ona da həmiyyət eləyəm, hələlik sən qaç başını qurtar.

Odunçu oğlunun üzündən nə isə bir kölgə keçdi və öpdü qocanın əlindən, yola düzəldi...

* * *

Kəndə gəlib çıxanda hava artıq işıqlanmışdı və indi o, oğlunun nigarançılığı ilə səhəri dirigözlü açan qoca anasının hüzurunda dayanmışdı, başına gələnləri danışib qurtarmışdı və nə

qədər ki, gec deyildi, qoca atası ilə vidalaşmalı, kənddən çıxmalı, başını götürüb hara isə getməli idi.

Susub durmuş atası handan-hana başını qaldırdı və dedi:

– Mənim bir ayağım qəbirdədir, oğul, sən mənim fikrimi çəkmə... Amma bilmirəm sən hara gedəcəksən, özgə yerlərdə, qürbət ellərdə nə eləyəcəksən?

Və birdən heç vaxt o barədə düşünmədiyi və heç vaxt elə bir şey ağlına gətirmədiyi amma, indicə, bir an içində ürəyində doğulan və bütün varlığına hakim kəsilən və özü üçün gözlənilməz olan elə bir qərara gəldiyini hiss elədi ki, bunu atasına elan edərkən həyəcanlandı, boğazında düyünlənən bir qəhərdən boğuldu və dedi:

– Oxuyacağam, ata, gəzəcəyəm eli-obanı oxuyacağam, gedib qürbətə çıxsam, orda oxuyacağam, dönüb geri qayıtsam, burda oxuyacağam..

* * *

Və o gündən odunçu oğlunun sərsəri həyatı başladı.

İndi o, yurdsuz-yuvasız gəzgin bir nəğməçi idi, heç bir yerdə çox bənd olub qalmırdı, çünki daima onu çağıran bir səs vardı ki, yolların çağırışı idi və gəzirdi, dolaşırdı eli-obanı, yorulmurdu. Kəndistanda olurdu kənd toylarında oxuyurdu, şəhərستانا gəlib çıxırdı, çayxanalarda oxuyurdu və çox az bir zamanda səsinin şöhrəti yurdunun günçıxanından yurdunun günbatanına kimi yayıldı.

İndi nəinki onu hər yerdə səbirsizliklə gözləyirdilər, hətta səsinə bir daha eşitmək üçün dalınca at çapıb, bu kənddən o kəndə gedənlər və o şəhərdən bu şəhərə gələnlər olurdu.

Sonra aylar dolanmışdı, il keçmişdi və o yenə bir dəfə də olsun ürəyinə xəyanət eləməmişdi, çünki oxuduğu bütün mahnılarını hər dəfə ona ürəyindəki azadlıq yangısı oxutdurmuşdu və hər dəfə cah-calallı məclislərdə bir gecəsinə təklif edilən bir ətək qızıldan üz çevirmişdi, amma təsadüfən gecələdiyi bir kəndli

komasında, yoxsul bir süfrə başında ona dikilən baxışlar ürəyini tərpətməmiş, oxumuş və səhər qalxıb gedərkən heybəsinə qoyulan bir cürdək ayranı minnətdarlıq hissi ilə qəbul eləmişdi.

Nəhayət, onun bəstələdiyi mahnılar dildən-dilə düşərkən və o keçib getdiyi şəhər və kəndlərdə tez-tez mahnılarının başqaları tərəfindən oxunduğunu eşidərkən, hər dəfə ürəyini suvarmağa başlayan xoşbəxtlik hissinə eyni zamanda nə isə bir nisgil qarışdı və elə bil hardansa uzaqlardan gələn bir səs onu geriye – yurduna-yuvasına, doğma yerlərə çağırır və o ümid ki ondan əli üzülmüşdü, yenidən ona əl uzadırdı.

Bu gecə isə o, müsafir olduğu bir kəndli komasında gözlərini yumarkən, birdən elə bil vücudunun çəkisini itirdi, sinəsində nə isə yeni bir mahnının doğulduğunu hiss elədi, yuxusu ərsəyə çəkildi, bütün gecəni qollarını başı altında çataqlayaraq gözlərini qaranlığa zilləyib qaldı və dodaqlarını tərpətmədən içəri səsi ilə o mahnının gah ürküb qaçan və gah yenidən qayıdıb gələn məqamlarını ürəyində zümzümə elədi və birdən bu mahnı ilə bərabər o ahugözlünün unudulmuş xəyalı həzin bir səhər nəsimi kimi uçdu, üstünə gəldi, uyumuş o həsrət yenidən oyandı, ürəyini qarsdı və səhərin gözü açılar-açılmaz qalxdı yola düşdü və üz tutdu doğma kəndlərinə doğru getdi...

* * *

Axşam günbatan çağы gəlmişdi, kəndləri yanındakı o qalın meşəyə çatmışdı. Və o saat hər tərəfdən gözəgörünməz həyulalar ayağa qalxmışdılar, qaçıb gələrək üstünə tökülmüşdülər, qollarını boynuna dolamışdılar, əlindən tutub arxasınca çəkmişdilər, köhnə tanış cığır ilə onu meşənin qalınlığına aparmışdılar və tufan yıxmış o qocaman palıd ağacının üstündə oturtmuşdular. Oturmuşdu, bir hovur dincini almışdı və elə bil çox düyünlü o saqqız ağacın bu gün daramışdı, doğramışdı və bir şələ odun çıxardınca çox yorulmuşdu, gün axşam olmuşdu, ağacların dibi qaranlığa

batmışdı, günün işığı ilişib ağacların başında qalmışdı, durub getmək istəmişdi, ayaqları gəlməmişdi, şələsi çoxdan bağlanmışdı, əyilib yerdən qaldırmamışdı və yenə ayaqları altında açılan təkliyin qara quyusundan bir an gözlərinə vahiməli bir yuxu görsənmişdi və o qara vaqiəli yuxuda qara bir əl boğazından tutmuşdu, onu boğmuşdu və ovcu qızıl ilə dolu o biri qara əlini ona doğru uzatmışdı...

Səksənmişdi, oyanmışdı və ona elə gəlmişdi ki, illər var ki, burda oturub qalmışdır və illər var ki, ürəyi fəryad edib o ahugözlünü çağırmışdır və o vaxt ki gözlərini qapamışdır, o ahugözlü bu meşə cığırla ona doğru gəlmişdir və ürək üçün yalnız bu rəya həqiqət olaraq qalmışdır, başqa nə olub keçibsə, hamısı bir qeylü-qal imiş...

Sonra gözləri öz-özündən qapanmışdı və əvvəlki səsi, gəncliyinin səsi yenə meşə üzərində ucalmışdı.

* * *

Və o vaxt ki bu axşam çağrı meşədən yenə o səs ucalmışdı, bir anda bütün kəndi ayağa qaldırmışdı. Hamı o səsi tanımışdı, daxmaların qapıları, pəncərələri açılmışdı və böyük, kiçik – hamı bir-birinə dəymişdi, çoxdan məhrum olduqları və indi yenidən qayıtmış o doğma səsə qulaq asmağa başlamışdılar.

Qoca oduncuya xəbər vermişdilər, xəstəhal qoca yatağından qalxmışdı, eşiyə çıxmışdı, lakin qocanın qulaqları indi çox ağır eşitdiyi üçün neçə ildən bəri həsrətini çəkdiyi oğlunun səsi gəlib təkcə ona yetişməmişdi, qoca ayaqlarını sürmüşdü, o səsə doğru yaxın getmək istəmişdi, lakin az getmişdi, taqətdən düşmüşdü, sonra geri dönmüşdü, adamların üzünə baxmışdı, bütün yaxşılaşmış üzlərə və işıqlanmış gözlərdə oğlunun səsi, nəhayət, gəlib ona da çatmışdı...

Sonra onun səsi kənd üstündən aşib getmiş, yuxarıda Əlyar xanın böyük imarətli malikanəsinə yetişmişdi və bu vaxt çay süfrəsi başında oturmuş Çimnaz ilə Əlyar xan hər ikisi birdən

səksənmişdilər, bir-birinin üzünə baxmışdılar və gözlərin döyə-döyə qalmışdılar.

Bir az sonra isə Əlyar xanın malikanəsindən çıxan üç nəfər atlı, yedəklərində yəhərli bir atla meşəyə doğru çapmışdılar və gəlmişdilər odunçu oğlunu yenə həmin yerdə, tufan yıxmış o qocaman palıd ağacı yanında tapmışdılar, əyilmişdilər, ehtiramla ona baş əymişdilər və demişdilər:

– Bizi Çimnaz xanım göndərib, Çimnaz xanım səni görmək istəyir və yedəyimizdə sənin üçün at gətirmişik...

Sevinmişdi – Çimnaz sağ idi. Ürəyi döyünmüşdü – əsir-yesir Çimnaz onu görmək istəyirdi.

Və bu dəfə o, xan atlılarının önündə çaparaq Əlyar xanın malikanəsinə gəlmişdi və xan nöqərləri onu malikanədə məxsus onun üçün ayrılmış bir otağa aparmışdılar ki, uzun yoldan sonra bir az dincəlsin.

Əlyar xan isə bu vaxt bütün nöqərlərini atlara süvar edib dörd bir tərəfə çapdırmışdı, mahalın bütün kübarlarını və əşrəflərini axşam məclisinə dəvət eləmişdi.

Xan o vaxt qurduğu məclisdə xəcil olduğunu hələ də həzm edə bilməmişdi, amma indi, bu gecə o, dost və əğyar qarşısında öz təntənəsini nümayiş etdirəcəkdi, həm də bu gecə onun məclisində o zaman heç kəsin tanımadığı odunçu oğlu yox, indi adı dillərdə əzbər olmuş, şöhrəti düz-dünyanı tutmuş bir el nəğməkarı oxuyacaqdı.

Odunçu oğlu isə məxsus onun üçün ayrılmış otaqda çox oturub qalmışdı və nə vaxt Çimnazın onu çağıracağını çox gözləmişdi, qaranlıq düşmüşdü, gəlmişdilər onun otağında çıraq yandırmışdılar və üçayaqlı alçaq kətil üstündə qabağına bir sini çərəz qoymuşdular.

Sonra qısa fasilələrlə bayırdan at kişnərtilərinin səsi gəlmişdi, dörd bir tərəfdən çapıb gələn qonaqlar yenə malikanənin böyük və aynalı otağında bir-birinin yanına düzülmüş, hərə öz yerini tutmuş və məclis arəstə olmuşdu.

Bu vaxt gəlmişdilər onu aparmışdılar, qarşısında bir-bir çox qapılar açmışdılar, bir-birindən zəngin döşənmiş bir sıra otaqlardan keçirmişdilər və nəhayət, o bircə dəfə üzünü görmək həsrətini illərlə ürəyində gəzdirdiyi ilə üz-üzə dayanmışdı.

Və indi onun üz-üzə dayandığı Çimnaz burda, bir çox qızlar və qadınlar içində atlas bir döşəkçə üstündə oturmuşdu və elə bil sağında-solunda keşikçi qoyub onunla bu görüşünü mühafizə altına almışdı.

O isə donub qalmışdı qapı ağzında, gözlərinə inanmamışdı.

Çimnaz idimi bu qadın?

Orda, o atlas döşəkçə üstündə tovuz kimi bəzənmiş bir xanım oturmuşdu, zərli-zibalı əlbəbəsi üstündə daş-qaşlar bərq vururdu, boynundan salxım-salxım qızıl gərdənbəndlər, zəncirlər və sap-sap mirvari boyunbağılar asılmışdı.

İncəbelli, qıvrıq tərənəşli, ahugözlü bir qızı dolğun əndamlı, ağır baxışlı, qımıldanıb tərənəməyən bir qadın əvəz eləmişdi, çənəsi altındakı buxağı buğumlarla bir-biri üstünə qatlanmışdı, vaxtilə çiyinə tökülən xurmayı saçları indi almazlı, incili araqçın altına yığılmışdı və baxışlarındakı biganəlik gözlərindəki yanarlığı yox eləmişdi.

O isə nitqi batmış kimi bu qadın qarşısında dayanmışdı.

Çimnaz da susmuşdu, nəfəsini udmuşdu, amma üzündə elə bir ifadə vardı ki, elə bil bu saat ya güləcəkdə, yaxud ağlayacaqdı.

Və Çimnaz xanım gülümsəmişdi, ağzını örtmüş yaşmağı aşağı salmışdı və demişdi:

– Biz hər yerdən sənə soracağımızı alırdıq və gözləyirdik ki, şeytanın qıçın sındırıb bir bizim tərəflərə də gələrsən. Xan keçmiş əhvalatı çoxdan unutmuşdur. Bu axşam o məxsus sənə üçün məclis qurmuşdur. Bütün mahaldan çox hörmətli şəxslər bizə qonaq gəlmişdir. Amma o şəxslər içində bizim üçün ən əziz qonaq sənənsən. Xan da, mən də sənə qiymətli xələtlər hazırlamışıq. Mən özüm bu otaqda oturub bütün gecəni sənə qulaq asacam.

O Çimnaz ki bircə dəfə onun üzünü görmək həsrəti onu qovmuşdu bura gətirmişdi, burda yox idi, burda başqa bir qadın vardı və bu başqa qadın xan hərəmi idi.

Və o dönüb getmək istəmişdi.

Amma bu vaxt yan qapı açılmışdı, xan gülümsəyərək içəri girmişdi, gəlmişdi onun qoluna girmişdi, çəkmişdi onu özü ilə bərabər qonaq otağına aparmışdı və yuxarı başda öz yanında ona yer göstərmişdi.

Məclisdə hələ şərbət paylanırdı, onun piyaləsini xan özü doldurmuşdu, sonra dönmüşdü tarçıya işarə eləmişdi və haman tarçı yenə «Rast» dəstgahına başlamışdı.

Yenə hamı susmuşdu, yenə bütün məclisin gözü ona dikilmişdi və xan boğazını arıtlamışdı və demişdi:

– Odunçu oğlu, süfrəyə plov gələncən, bu şərbət kimi şirin səsinlə bir balaca desəydin, məclisə ruh verərdin və bizi ziyadəsilə xoşnud eliyərdin.

Başını qaldırmışdı məclisi süzmüşdü və yenə sükut və intizar içində ona baxan bu məclisdən o tərəfdə – çox uzaqdan, izdihamlı bir şəhər meydanından yığın-yığın insanların da ona baxdıqlarını və gözlədiklərini görmüşdü...

Sonra məclisdən bir hənirti qopduğunu və indi tək xanın yox, bütün məclisin ona nə isə dediyini və hər tərəfdən qabağına atılan ovuc-ovuc qızılların cingiltisini eşitmişdi və nəhayət, xan özü belindən qızıl kəmərinə açmışdı, onun qabağına atmışdı və demişdi:

– Oxu, bir ağız oxu, tövləmdəki qara kəhər də sənindir.

Və bu vaxt ordan – o şəhər meydanından ona baxıb duran və nəyi isə gözləyən o gözlərdə elə bir səbirsizlik görmüşdü ki, qeyri-ixtiyari ayağa sıçramışdı və qapıya doğru yönəlmişdi.

...Qan xanın beyninə vurmuşdu, hiddətindən qırılan səsi ilişmişdi boğazında qalmışdı və nökrə-naib qaçıb gələrək içəri dolmuşdu.

Lakin xan nökrələrindən ikisinin əlində qamçı görərkən, bir an duruxmuşdu – ikinci dəfə idi ki, o nə zorla, nə qızılla bu adamın inadını qıra bilməmişdi... Amma indi ikinci dəfə onu

xəcil edən bu adam o vaxtkı adsız-sansız odunçu oğlu deyildi, xalqın sevimlisi idi və yüzlərlə havadarı vardı.

Və xan qan sağılmış gözləri ilə odunçu oğlunun arxasınca baxmışdı, xanın nöqərləri isə qapı ağzında odunçu oğlunun qabağını kəsib xanın əmrini gözləmişdilər.

Nəhayət, xan nöqərlərinə demişdi:

– Gədələr, nə durub baxırsınız, görəndə ki, bir şəxs dəli-divanədir, onun əllərinə və ayaqlarına bənd vururlar, aparın bunu da zəncirləyin və nə qədər ki ağı başına gəlməyib, qoy qolları zəncirli, ayaqları kündəli qalsın!

Odunçu oğlunu gətirmişdilər, yenə o qara damda həbs eləmişdilər və bu dəfə ayaqlarını və qollarını zəncirləmişdilər ki, əli hər yerdən üzulsün, qaça bilməsin.

Və üç gün, üç gecə o qaranlıq məhbəsdə ac və susuz qalmışdı.

Dördüncü gün gecəyarısı Əlyar xan malikanəsində qopan səsküyə oyanmışdı, nöqər-naib, hamı bir-birinə dəymişdi – malikanə imarətlərindən biri od tutub alovlanmışdı.

Xan hövlnək bir halda yanan imarətinə doğru yönəlmişdi və qabağına çıxan qoca bağbanın üstünə düşüb bağırırmışdı:

– Bu nədir, qoca? Kimin işidir bu?

Qoca bağban yanan imarətə tərəf baxmışdı və demişdi:

– Bu xəbərdarlıqdır, xan... Elin-obanın qəzəbindən həzər elə, odunçu oğlunu incitmə, çünki bu işin axırı daha xətərnək ola bilər.

Xan diqqətlə qocanın gözlərinə baxmışdı, qoca baxışlarını qaçırtmamışdı və xan əlini çırpmışdı:

– Rədd eləyin çıxıb getsin!

* * *

Elə haman gecə gəlmişdilər, zəncirlərini açmışdılar və qapını taybatay qoyub getmişdilər.

Və o, güclə ayağa qalxmışdı, açıq qapıdan çıxmışdı, ayaqlarını sürüyərək bir addım-bir addım xan malikanəsindən uzaqlaşmışdı.

Lakin çox gedə bilməmişdi, ayaqlarının heyi kəsilmişdi və zülmət bir gecə içində, yol qırağında, alçaq bir təpəcik üstündə təkbəşinə oturub qalmışdı.

Göydə tez-tez ulduzlar axmışdı, dağlardan sərin meh əsmişdi və o, səhərin açılmasını gözləmişdi. Nə qədər ki, dan yeri ağarmamışdı, bu qaranlıq yolda araba təkərlərinin cırıltısı eşidilməyəcəkdi, at ayaqlarının tappıltısı gəlməyəcəkdi və ins-cins gözə dəyməyəcəkdi.

Amma birdən hardansa gələn bir səs eşitmişdi, qulaq vermişdi – zıncırov səsləri idi, hardansa üzübəri dəvə karvanı gəlirdi.

Səbirsizliklə yaxınlaşan karvanı gözləmişdi və o vaxt ki böyük bir dəvə karvanı gəlmişdi, gecə qaranlığında qarşısından keçməyə başlamışdı, sevinmişdi, ayağa qalxmışdı və sarbanı səsləmişdi:

– Ey sarban, – demişdi, – yollar yorğunuyam, saxla karvanı mənə də götür.

Lakin sarban ya onun səsinə eşitməmişdi, yaxud eşitmişdi, amma gecənin bu aləmində yol qırağından gələn o səsə etibar eləməmişdi və karvan dayanmamışdı.

O isə gözləmişdi ki, karvan ha indi, ha bu saat dayanacaqdır, amma dəvələr səssiz addımlarla laqeyd və çalxanan kölgələrlə, bir-biri ardınca ötüb getmişdilər, qaranlığa batıb yox olmuşdular və odunçu oğlu alçaq bir təpəciyin üstündə – səssiz və qaranlıq bir gecə içində tək qalmışdı...

Və bu vaxt elə bil bir anda o kiçik təpəcik üstündə, bu böyük qaranlıq içində birdən-birə sinəsi uçmağa hazırlaşan bir quş sinəsi kimi qabarmışdı, hava ilə dolmuşdu və o mahnı ki hələ zindanda ikən qollarındakı zəncirlərin cingiltisi altında bəstələnmişdi, indi, nəhayət, pərvaz olmuşdu və ürəyindəki təkliyin fəryadı kimi uçmuşdu, göylərə ucalmışdı. Sonra başını yuxarı qaldırmışdı və səsi sonsuz boşluqlar içində kimsəsiz qalmış bir dünyanın fəryadına çevrilmişdi, getmişdi ulduzlara çatmışdı və ulduzları sarsıtmışdı və o vaxt ki gözlərin aşağı salmışdı, gecənin qara divarı ilə üz-

üzə qalmışdı, fəryadını qaranlıqda yox olan karvanın arxasınca göndərmişdi və səs getmişdi kəmənd kimi karvanın boynuna sarılmışdı, dəvələr bir-birinə dirənmişdi, zıncırovların səsi batmışdı və qocaman bir karvan yolun ortasında qaranlıq içində hərəkətsiz qalmışdı.

...İndi artıq elə bil onun özündən özünə heç nə qalmamışdı, nəyi vardisa təkliyinin bu gecə nəğməsi əlindən alıb aparmışdı – ürək tükənmişdi, səs sim kimi qırılmışdı və o, yerə sərilib təpə üstündə gözlərin qapamışdı ki, birdən uzaqdan, qaranlıq içindən, karvanın ötüb getdiyi tərəfdən qoca sarbanın həyəcanlı səsi eşidilərkən, bir an ona elə gəlmişdi ki, o, hardasa dərin bir quyu içində idi və indi birdən kim isə yuxarıdan əlini ona doğru uzatdı.

Bu vaxt qoca sarban:

– Ey hey, odunçu oğlu, tanıdım səni, – deyə onu səsləyirdi, – hardasansa dur bəri gəl, saxlama karvanı, yolum uzaqdır.

Başını torpaq üstündən qaldırmışdı, quyudan çıxmış kimi ağır-ağır ayağa qalxmışdı və kiçik təpəcik üstündən yola enmişdi, karvana doğru getmişdi.

Sarbanın yerə yatırdığı qoşa hürgüclü nər dəvə odunçu oğlunu belinə almışdı, zarırmışdı, nərildəmişdi və ayağa qalxmışdı.

Və odunçu oğlu sarbana demişdi:

– İndi çək karvanını, sarban, çək apar məni bu yerdən ki burda ürək daşa dəydi və əlim burda son ümidimdən üzüldü...

Sarban karvan önündəki nər dəvənin ovsarını çəkmişdi. Karvan yenidən hərəkətə gəlmişdi və qoca demişdi:

– Elə hey diyarbədiyar gəzirsən, odunçu oğlu, nə bir yerdə qərar tutursan, nə bir hovur nəfəsini dərirəsən...

– Elədir, həmişə yollardayam, sarban, sinəmdən keçən arzular karvanıyla yol gedirəm... və gedəcəyəm son nəfəsimə kimi. Amma gecə çox uzun, çox qaranlıqdır və işıq hələ çox uzaqdır.

Təbriz, 1944

QIZIL QÖNÇƏLƏR

Gün olmuşdu ki, şəhərin böyük bazarında iş tapılmışdı və qoca Firuz bütün günü başaşağı işləmişdi, yük daşınırdı, elə günlər də olmuşdu ki, böyük anbarlar yanında oturub qalmışdı, kürəyini divara söykəmişdi və daşıyacağı bir yükün intizarı ilə, kiminsə onu çağıracağını gözləyərkən, gah mürgüləmiş, gah səksənib oyanmışdı.

Çox qoca idi, boş-bekar oturub qaldığı günlərdə belə sümükləri sızıldayırdı, çünki uzun ömrü boyu daşdığı yüklər bir-biri üzərinə qalaqlansaydı, yerdən göyə bir dağ ucalardı.

Böyük və zəngin bir şəhərdə yaşamışdı və bu şəhərin nə qədər tikintilərinin daş və kərpic, nə qədər böyük imarətlərin avadanlığı, ağır sandıqları, xalça və xalıları və səqfinə kimi dolu anbarların nə qədər saysız-hesabsız xaralları onun çiyində daşınmışdı və bu yüklərin hər birindən bir qırqı ilişmişdi, yapışmışdı, bir-biri üstünə qalaqlanıb həmişəlik çiyinlərində qalmışdı və hər gün belini bir az daha artıq aşağı əymişdi. Və indi o, hər dəfə nəfəs alanda elə bil çiyində bir yük vardı, yuxarı qaldırırdı və hər dəfə nəfəsini dəyəndə, elə bil çiyində bir yük vardı, aşağı endirirdi...

Son zamanlar isə qoca hər axşam günbatan çağ, eyni bir saatda, eyni bir vaxtda hara isə tələsirdi və bu vaxt əgər onun bəxti gətirsəydi, təsadüfən bir iş çıxsaydı, arxadan onu səsləyən, çağıran olsaydı belə, etina eləməirdi, geri dönmürdü və indi elə bil gücü ancaq kölgəsini arxasınca sürüməyə çatırdı, çünki çoxlu döngələrə burulurdu, çoxlu dalanlardan keçirdi və tozlu küçələrlə çox yol gedirdi.

Və gəlirdi şəhərin ucqarındakı fərş fabriklərindən birinin darvazası qarşısında çoxdan qurumuş bir çinar ağacına söykənib dayanırdı.

Bəlkə, bura, şəhər civarına gələnəcən qoca yorulurdu və bir an nəfəsini dərmək üçün burda bu ağaca söykənilib dayanırdı ki, bir hovur dincini alsın?

Yox, burdan o yana qocanın ən ağır yolu başlanırdı və qoca hər axşam burdan o yana taleyinin ən ağır yükünü çiyninə alıb aparırdı.

Çox gözləmədi, səs-küy qopdu, fərş fabrikində iş qurtardı və fabrik darvazasından çıxan dəstə-dəstə irili-xırdalı qız və oğlan uşaqları küçəni doldururdu, sonra iki qız uşağı yeddi-səkkiz yaşlarında çox arıq və solğun bənizli, xurmayı saçlı və qonur gözləri çox işıqlı bir qızcığazı qolları üstündə qapı ağzına çıxartdılar.

Qoca yaxın getdi, minnətdarlıq hissi ilə əlini nəvazişlə hər iki kiçik yaşlı çadralı qızın başına çəkdi, sonra nəvəsini, balaca Sürrəyyanı qızların qucağından götürüb ehtiyatla arxasına aldı və döndü yola düzəldi.

İndi o, bir ayaq-bir ayaq addımlayırdı, ağır-ağır nəfəs alırdı, çünki hər dəfə bu quş kimi yüpyüngül qızcığazı dalına alanda elə bil üstünə bir dağ uçulurdu və üstünə uçulan dağ isə taleyinin ona yüklədiyi ömür şələsi idi ki, son nəfəsinə kimi bu şələ həmişə onun çiyində qalacaqdı.

Hər axşam dalına alıb gətirdiyi və hər səhər yenə dalına alıb fərş fabrikinə apardığı qızcığaz qocanın aman-zamanı idi və bu böyük dünyada bu kiçik varlıqdan başqa qocanın heç kəsi yoxdu, qızcığaz isə ayaq açıb yeriməyə başlarkən rütubətli və qaranlıq bir zirzəmidə şikəst olmuşdu, ayaqları tutulmuşdu, daha əvvəl anası hələ onu süddən ayırmamış vəfat eləmişdi, atası – qocanın oğlu isə qazanc dalınca qürbətə getdiyi gündən elə bil daş olub quyuya düşmüşdü və illər keçmişdi ondan bir xəbər gəlməmişdi və beləliklə, tabdan düşmüş bir qoca ilə imdadsız bir qız uşağı amansız bir həyat qarşısında tək qalmışdılar.

Qızcığaz qocanın ağır sükutunu hiss elədi, təşvişə düşdü və dedi:

– Baba, bu gün sən çox yorulmusan?

– Yox, gözüm işığı, – dedi qoca, – bu gün heç bir iş görməmişəm.

Qızcığaz başa düşdü, elə isə babasının cibində bu gün də heç bir şey yoxdur və səngəkçi dükanı qarşısından keçərkən qocanı saxladı:

– Dayan baba, səngək alaq, axşama evdə çörəyimiz yoxdur.

Qoca dayandı, səngəkçi şagirdi bir neçə səngək бүkdü, gətirib qocaya verdi və balaca Sürəyya cəld əsgini andıran yırtıq çadrasının ucuna düyünlədiyi bugünkü mizdunu, iki qranı çıxartdı oğlana verdi.

Qocanı tər basdı – deməli, bu gün də axşam yeyəcəkləri bir tikə əppəyi yenə nəvəsinin kiçik əlləri qazanmışdı hər ikisi üçün...

Axşamlar isə onlar – baba və nəvə, rütubətli bir zirzəmidə, həsir üstünə salınmış və basma rəngi çoxdan solmuş qələmkar bir süfrə başında üz-üzə oturdılar və gündəlik ciyərləri, adətən, bir neçə səngək və bir yumru pendirdən ibarət olardı.

Və bu vaxt qoca yıxılıb yatmamışdan əvvəl qızcığazın gözlərinin bir az işıqlanması və dodaqlarına xəfif bir təbəssüm qonması üçün bu miskin süfrə başında, bu qaranlıq zirzəmidə hər gecə bir-birindən rəngarəng nağıllar və əfsanələrlə nəvəsini əyləndirməyə çalışdı. Qızcığaz isə nəfəsini udaraq babasına qulaq asar, qoca danışdıqca xəyalı almaz saraylara uçar, əlvan rənglərin aşib-daşdığı bir dünya onu ağuşuna alar, sonra gözləri qapanarkən yuxuları qızıl röyalara qərq olardı.

Və dəfələrlə bu röyaları ilə oyanıqlığı arasındakı bir sərhəddə işıqlı bir otağın açıq qapısından gənc və gözəl bir qadın onu səsləyirdi, o dönüb bu qadına doğru yüyürərdi və bu qadın onun anası idi ki, nə canlı surəti, nə ölümü onun xatirində qalmamışdı və qala bilməzdi.

Sonra hava azacıq işıqlanar-ışıqlanmaz qoca nəvəsini şirin yuxudan oyadar, çit çadrasına bürələyib dalına alar, gətirib fərş fabrikinin darvazası ağzında qoyar, özü isə bazara tələsər və hər dəfə rastına düşən ən ağır bir işə girişməyə, yorulmağa, əldən

düşməyə, nəfəsini qaraltmağa hazır olardı – təki axşam evə qayıdanda balaca Sürəyya üçün cibində bir ovuc kişmiş gətirə bilsin.

* * *

Bir ildən çox idi ki, balaca Sürəyya fərş fabrikində işləyirdi və hər səhər gün çıxmamış fabrik irili-xırdalı yüzlərlə oğlan və qız uşağı ilə dolurdu. Bir-iki ustadan və fabrikin qoca nəqqasından başqa, şəhər ucqarındakı bu fabrikdə bütün günü işləyən yalnız kiçik yaşlı uşaqlar idi ki, əksəriyyəti qızlardan ibarətdi və onlar iki, üç-üç və daha artıq çoxluğu olan kiçik dəstələrlə böyük dəzgahlar qarşısında əyləşib bütün gün axşamacan çeşidli fərşlər toxuyurdular.

Sürəyyanı isə özündən üç-dörd yaş böyük olan iş rəfiqələri hər səhər köməkləşib dəzgah qarşısındakı alçaq taxt üstündə oturur, sonra özləri oturur, biri qızcığazın sağında, biri solunda yer tutur və dərhal sağ əllərindəki ucu qarmaq bıçaqlarla sol əllərinin çevik barmaqları al-əlvan ipliklər içində ritmik və sürətli bir rəqs ilə cadugərliyə başlardı.

Bir qayda olaraq, işin ilk saatlarında uşaqlardan səs çıxmazdı, hamı sükut içində başaşağı işlərdi, amma sonra vaxt keçdikcə, gün uzadıqca, yorğunluq və can sıxıntısı artdıqca, hərə öz-özünə bir mahnı zümzümə eləməyə başlardı ki, ürəkləri bir az yüngülləşsin, eyinləri bir az açılsın.

Sonra bir-birinə qarışan bu hənirtilər içindən bəzən kiminsə büllur səsi mahnıya çevrilib ucalarkən, dərhal digər səslər susardı və adətən, bu mahnı da həmişə çox qüssəli olardı, amma bir az acı, bir az şirin təskinliyi ilə ürəklərini bir az ovundurardı.

Sürəyya isə oxumazdı, çünki oxumaq üçün onun nə səsi vardı, nə mahnısı. O, bütün günü işıqlı, qonur gözlərini çaldığı ilməldəndən ayırmadan, şəfqətə, sevgiyə susamış ürəyinin həsrətini elə bil barmaqları altından çıxan bütün bu əlvan və zərif na-xışlara hörüb rəsm edərdi və buna görə idi ki, fabrikin qoca nəqqası da hazırladığı çeşidli çeşnilər içində qızıl qönçəli nəqşləri

həmişə balaca Sürəyya üçün nəzərdə tutar və o butaları və qönçələri ki Sürəyya toxumağa başlardı, elə bil onların üstünə gün ziyası düşsəydi, o saat hər biri tac yarpaqları açılmış bir qızılgül kimi göz qamaşdıracaqdı.

Lakin balaca Sürəyyanın rəfiqələri ilə bərabər toxuduğu o xalçalar sonra hər dəfə dəzgahdan götürüləndə qızcıgaz kövrələr və baxıb doymadığı o qönçələrini o, bir daha heç vaxt görə bilməzdi və beləliklə, o, hər dəfə bu gün itirdiyini sabah yenidən yaratmaq üçün fabrik ustalarının qurub hazırladıqları növbəti hana qarşısında oturur və qoca nəqqaşın yeni nəqşəsi ilə yeni qönçələr toxumağa başlardı.

* * *

Bu il çox həzin olan payızdan sonra şiddətli küləklərlə soyuq bir qış gəldi.

Qoca Firuz isə rütubətli və qaranlıq zirzəmisini qızdırmaq üçün hələ də kürsü qura bilməmişdi, odun və kömür yoxdu, şüşəsi yamaqlı bir çırağı işılatmaq üçün qoca çox vaxt öz boğazından kəsib bir şüşə neft alırdı və gecələr balaca Sürəyyanın yırtıq bir yorğan altında titrədiyini gördükcə səhərə qədər gözünə yuxu getmirdi.

Bu gün o, balaca Sürəyyanı hələ fərş fabriki açılmamış, hava qaranlıq ikən gətirmişdi fabrikin darvazası ağzında qoymuşdu, özü də hələ dükan-bazar açılmamış gəlmişdi, böyük bazarın qapısı ağzını kəsdirmişdi, çünki bu səhər böyük anbarlardan birinə çoxlu yük daşınacaqdı və qoca bu fürsəti əldən qaçırmayaraq hamıdan tez işə başlamağı qəsd eləmişdi – nə cür olursa-olsun, o, bu gün bir şələ odun pulu qazanmalı idi.

Və səhər hava işıqlanan kimi o böyük anbara yük daşınması başlananda, qoca Firuz bu gün hamını heyratə salan və yaşına yaraşmayan elə bir qıvrıqlıqla işə girişdi və bir an nəfəsini dərmədən, qan-tərə bataraq özünü elə şəhid eləməyə başladı ki, o biri cavan hamballar qocanın bu işinə mat və məəttəl qaldılar.

Günortaya yaxın o artıq əlliye qədər ağır tay daşımışdı.

Və indi fikirləşirdi, dalındakı bu növbəti tayı da aşağı endirəndən sonra işə bir az ara versə, oturub bir az nəfəsini dərsə, qiyamət qopmaz, amma bu dəfə yarıqaranlıq dik pillələrlə nə qədər aşağı enirdisə, nədənsə hələ də yeraltı anbarın dibi görünmürdü.

...Birdən ona elə gəldi ki, ayaq basdığı növbəti pillənin kərpicini ayağı altından yana qaçdı və dərhal gözləri qaranlıq gətirdi, əlini hara isə atmaq istədi, amma bu vaxt elə bil arxadan kimsə onun apardığı tayın üstünə yeni bir tay aşırı, qoca müvazinətini itirdi, yerində səndələdi, cəld döşündəki kəndiri boşaldıb yükü dalından atmaq istədi, amma macal tapmadı, dizləri ikiqat büküldü və qayadan qopan bir daş kimi üzəşəşəyənə, yeraltı anbarın qara ağzını açmış boşluğuna yuvarlandı və dik pillələr onu bir-birindən alıb bir-birinə ötürdü, qoca çevrildi, diyirləndi və nəhayət, gəldi anbarın qırmızı kərpicli döşəməsi üstünə sərildi, qışqırmağa, haraya çağırmağa nəfəsi qalmadı və üzüqoylu yıxıldığı yerdə döşənib hərəkətsiz qaldı, sonra hələ yuxarıda açılıb düşmüş ağır tay da ilişdiyi axırncı pillədən qopub bütün ağırlığı ilə qocanın üstünə aşırıldı.

Aşağıda, anbarda işləyən hamballardan ikisi qocaya tərəf yüyürdü, dartdılar qocanı yük altından çıxartdılar, amma artıq iş işdən keçmişdi, uzun bir ömür boyu daşdığı yüklərin axırncı tayı altında qoca Firuz öz həyatını dəfn eləmişdi.

* * *

Axşam uşaqlar iş gününü başa vurub fərş fabrikindən çıxarkən qar yağırı və çoxu ayaqyalın olan bu uşaqlar yeri ağartmaqda olan qar üstündə barmaqlı və pəncəli izlər buraxaraq tələsə-tələsə evlərinə sarı dağılırdılar.

Yenə balaca Sürəyyanı rəfiqələri qolları üstündə küçəyə çıxartdılar, amma bu dəfə darvaza qarşısında qoca Firuz babanı

görməyəndə çox heyrət elədilər. Sürəyya küçənin o biri başına baxdı, bu biri başına baxdı, gözlərini döydü – birinci dəfə idi ki, fabrikdən çıxarkən babası onu gözləmirdi.

Birinci qız dedi:

– Vay, Firuz baba niyə yoxdur?

İkinci qız dedi:

– Qar yağır, gözləyək, gələr.

Gözlədilər.

Uşaqlar hamısı dağılıb getmişdi, qaranlıq kəsifləşirdi, quşbaşı qar yağırdı və balaca Sürəyyanın gözləri təşviş ilə dolu idi.

Birinci qız dedi:

– Sürəyya, bəlkə, köməkləşib səni birtəhər evinizə aparaq, Firuz baba, görəsən, nə iş çıxdı ki, yubandı bazarda qaldı?

Sürəyya qətiyyətlə başını buladı:

– Yox, – dedi, – babam harda olsa bu saat gəlib çıxacaq, siz gedin, gecdir, sonra qorxarsınız.

Qızlar qaranlığa baxdıqca, doğrudan da, qorxurdular və dayandılar bir az da gözlədilər, sonra Sürəyyanın təkidi ilə bir-birinin əlindən tutub qaranlığa cumdular.

Və balaca Sürəyya bu qarlı qış axşamında, küçədə – darvaza ağzında təkbaşına oturub babasını gözləməyə başladı.

Küçənin nəhayətində tənha bir fanar vardı, o da yandı, amma qoca Firuz yenə gəlib çıxmadı.

Qar isə getdikcə daha artıq bir şiddətlə yağırdı və donuq işıltısı axşam qaranlığında əks edirdi.

Bir saat sonra Sürəyyanın yanından iki nəfər keçib getdi, sonra biri geri döndü və təkbaşına divar dibində oturmuş qızın ələyinə mis bir pul atdı.

Qızcığaz səksəndi, dodaqlarını dişlədi ki, ağlamasın, ürəyi başqa bir qorxu ilə doldu, indi yanından ötən onu dilənçi zənn edəcəkdi və bəzisi dönəcəkdi, ələyinə qara bir pul atacaqdı.

Onsuz da gecə həyatı olmayan bu şəhər indi bu qış axşamında tamamilə bomboş və kimsəsiz görünürdü.

Xüsusi ilə burda – şəhərin ucqarı olan bu küçədə qışın bu birinci qarlı axşamında artıq ins-cins gözə dəyməyəcəkdi.

İndi o getdikcə daha artıq qorxur və getdikcə canına hopan soyuqdan daha artıq üşüdüyünü hiss eləyirdi, amma hələlik özünü saxlayırdı, səsini çıxarmırdı.

Sonra ona elə gəldi ki, gecə keçib, bütün şəhər yatıb və hələ də gəlib çıxmayan babasına qarşı ürəyində elə bir küskünlük baş qaldırdı ki, kövrəldi və səssizcə ağlamağa başladı.

Yenə nə qədər vaxt keçdi və doğrudan da, gecə yarı oldu, amma Firuz yenə gəlib çıxmadı.

Və indi o çağırmağa başladı, əvvəlcə dəfələrlə babasını çağırırdı, cavab verən olmadı, sonra allahı, bəndəni – hamını köməyə çağırırdı, amma heç kəs səsini eşitmədi.

Artıq dili söz tutmadı, bu qarlı qaranlıq gecədə burda tək qalacağını anladı və bağlı fabrik darvazasına doğru sürünməyə başladı ki, orda darvaza tağı altında qar tutmayan bir bucağa qısılib şəhərin açılmasını gözləsin...

* * *

Şəhər günəşinin ilk şüaları bütün gecəni yağıb şəhəri qalın və ağ bir təbəqə ilə örtmüş qar üstündə bərq vurarkən, darvaza tağı altında bucağa qısılib yatmış balaca Sürəyya artıq yarıbayqın, yarıhuşsuz bir halda idi.

Çit çadrası başından sürüşüb çiyinlərinə düşmüşdü, boynubükülü qalmışdı, rəngi qaçmış, üzü qış günəşi ilə işıqlanmışdı.

Birinci dəfə idi ki, onun üzünə şəhər doğan günəşin ilk şüası düşürdü və birinci dəfə olacaqdı ki, o oyanarkən qaranlıq zirzəmi əvəzinə ətrafında ağappaq qarla örtülmüş bir dünya və başı üstündə şəfəqlənib yanan bir şəhər günəşi görəcəkdi.

Və indi onun şüuru üzünə düşən bu günəş ziyalarının toxuduğu füsunkar bir rəya ilə dolu idi.

Uzaq üfüqdə böyük və qıpqırmızı bir günəş doğurdu və o günəşin şüaları hər yerdən, daşdan, divardan keçirdi, ən xəfə bucaqları,

ən qaranlıq zirzəmiləri belə öz işığı ilə doldururdu. Balaca Sürəyya isə heyran-heyran o günəşə baxıb gülümsəyirdi, çünki indi onun babası ilə bərabər yaşadığı o həmişə rütubətli, o həmişə qaranlıq zirzəmi də ağzına qədər işıqla dolmuşdu, torpaq döşəmə, suvağı tökülmüş divarlar və onun – Sürəyyanın toxuduğu qızıl qönçəli fərşlərlə döşənmişdi və bəzənmişdi və Sürəyya özü elə bil qanad açmışdı, əlvan boyaların aşib-daşdığı bir dünya içində o yana qaçırdı, bu yana qaçırdı və gəlirdi öz əlləri ilə toxuduğu fərşlərə baxırdı və heyranət içində gözləri geniş açılırdı: günəş şüaları vurduqca onun toxuduğu qönçələr bir-biri dalınca düymələrini açırdı və hər biri qırmızı fincanlıq bir qızılgülə çevrilirdi, bunu görən Sürəyya gah o qönçəyə, gah bu qönçəyə doğru yüyürdü, amma onlardan heç birini qoparmağa əli gəlmirdi, yalnız barmaqlarının şəfqətli təması ilə o güllərin qıpqırmızı tac yarpaqlarına tumar çəkirdi.

Birdən nə isə oldu, kimsə gəldi, qolundan tutdu və onu çəkib haraya isə aparmaq istədi, Sürəyya getmək istəmədi, ayaqlarını yerə dirədi, amma qolundan tutan əl çox qüvvətli idi və onu bu işıqlı və əlvan dünyadan qopardıb haraya isə soyuq və qaranlıq bir yerə sürüyürdü...

Qız bir an gözlərini açdı.

Qolundan tutub onu yerdən qaldıran fabrikin qoca nəqqası idi və səhər işə gəlmiş uşaqlar hamısı halay vurub onun başına toplanmışdılar və hamısı susqun və kirmişcə dayanıb ona baxırdılar.

Amma balaca Sürəyyanın işığı sönmüş gözləri artıq ətrafdakılardan heç kəsi tanımadı, baxışları bir nöqtəyə zillənib hərəkətsiz qaldı.

Qoca nəqqaş qızı qucağına aldı, içəri apardı, öz otağında taxt üstünə uzatdı, kimə isə tez manqal gətirməsini tapşırdı, sonra qızın əlini əlinə aldı:

– Necəsən, qızım?

Sürəyyadan heç bir səs gəlmədi, kim isə isti çay gətirdi, qız içmədi, manqalı gətirib yanına qoydular, isti qızın üzünə vurdu,

gözləri yumuldu, sonra dodaqları tərpənəndə, nə dediyini eşitmək üçün qoca nəqqaş qızın üzərinə əyildi:

– Harda qalmışdın, baba, – deyə qızcığaz sayıqlayırdı, – bir bax necə gün çıxıb... hamısı mənim toxuduğum fərşlərdi... qönçələr də... gün vurdu açıldılar... bəs sən harda qalmışdın, baba?

Qoca nəqqaş əlini qızın alınına qoydu, Sürəyya od tutub yanırıdı, qoca uşaqlardan birini çağırıdı – həkim dalınca göndərdi, bir saat sonra küçələrdən fayton atlarının ayaq səsləri gəldi, qoca nəqqaş qapı ağzında həkimi qarşıladı, bərabər içəri girdilər, həkim qızın üstünə əyildi, uzun-uzadı nəbzini yoxladı, sonra başını qaldırıdı qoca nəqqaşın üzünə baxdı:

– Gecikmisiniz, – dedi, – artıq gecdir...

Qoca nəqqaş səksəndi, bir addım geri çəkildi, döndü pəncərə qarşısına gəldi, burdan qoca nəqqaşın kiçik iş otağının şüşələri qırıq pəncərəsi arxasından fabrikin içi bu başdan o başa qədər gözləri qarşısında açıldı.

İndi uşaqların hamısı orda ağır bir sükut içində dəzgahların qarşısında oturmuşdular, heç birindən səs çıxmırdı, hamısı başlarını aşağı salıb işləyirdilər və heç kəs dönüb bir-birinin üzünə baxmırdı.

İndi orda balaca Sürəyyanın yeri boş qalmışdı və bütün günü boş qalacaqdı, amma sabah orda başqa balaca bir Sürəyya oturacaqdı ki, işə başlarkən onun da yırtıq çit çadrası başından sürüşüb çiyninə düşəcəkdi və o, hər gün hava hələ işıqlanmamış nə qədər çox qaranlıq bir zirzəmidən çıxıb bura gələcəkdisə, kiçik əlləri burda bir o qədər işıqlı və əlvən naxışlar toxuyacaqdı...

Təbriz, 1945

BAŞ XIYABANDA

Qaramat bir yuxudan oyandım, işığı yandırdım – başım ağrıdan çatlayırdı.

Bu şiddətli baş ağrıları vaxtaşırı gecələrimin ayaqdaşdır.

Küt və kənək bir ağrı qoşa çəkiclə sağdan və soldan gicgahlarımı döyəcləyirdi, qalxdım üst köynəyimin döş cibindən ağ bir həbin ancaq bir qəlpəsini tapdım ki, onu da udmaq üçün stol üstündəki qrafində su yoxdur.

Bu qürbət şəhərdə hərbi xidmətdə olan bir neçə yoldaşla bərabər əlahiddə bir evdə yaşayırdıq, evdə su lüləsi yoxdu, qonşu evdən aldığımız quyu suyunu qaynadıb içirdik.

Şinelimi çiynimə saldım, ikinci mərtəbədəki otağımdan qaranlıq həyətə düşdüm, çox uca hasarlara dövrələnmiş həyət ortasında kiçik bir hovuz vardı, səhərlər o hovuzdan götürdüyümüz su ilə əl-üzümüzü yuyurduq. Gecə çox şaxtalı idi və hovuzdakı su donmuşdu, yumruğumla buzı sındırdım, cibimdə ilişib qalmış həb qəlpəsin uddum, üstündən bir ovuc buzlu su içdim.

Geri döndüm, otağıma qalxdım, var-gəl eləməyə başladım ki, ağrı bir az səngisin, sonra təzədən yıxılıb yatım, adətən, dərman atandan yarım saat sonra başım yavaş-yavaş ağrının qurğuşun çəmbərindən xilas olurdu.

Amma indi yarım saat keçmişdi və kiçik bir həb qəlpəsinin kənək bir ağrıya dişi bata bilməmişdi.

Geyindim, aşağı düşdüm, həyətdən keçdim, uzun və qaranlıq dəhlizdən küçəyə çıxdım. Gecənin bu aləmində ki axşamdan qar yağmışdı, sonra şaxta bərkimişdi, qaranlıq küçədə ins-cins yoxdu.

Və bu şəhər yalnız bir küçəsində, baş xiyabanında həmişə izdihamlı və işıqlı idi, bütün digər küçələrində, dalanlarında, döngələrində axşamdan kimsəsizləşirdi və qaranlığa batırdı, yalnız baş xiyabanında çoxmərtəbəli idi və ordakı binaların pəncərələri küçəyə baxırdı, balkonları küçənin səkiləri üstündə qərar tuturdu, evlərin ümumi giriş qapıları həmişə açıqdı, bütün digər küçələrindəki bir və ikimərtəbəli evlərin isə şəhər uca hasarları arxasındakı həyətlərdə gizləmişdi və bu həyətlərdən küçələrə, dalanlara, döngələrə doğru uzanan xəfə dəhlizlərin giriş qapıları gecə-gündüz bağlı olurdu.

Sonra bu şəhər yalnız baş xiyabanda gecədən xeyli keçənə kimi oyaq qalırdı və səhərlər orda, baş xiyabanda bir az ləng yuxudan oyanırdı, bütün digər küçələrində isə axşamdan yatırdı və səhər hava azacıq işıqlanan kimi ayağa qalxırdı.

Və nəhayət, bu şəhər yalnız baş xiyabandakı bir əczaxanasını bütün gecəni səhərə kimi açıq saxlayırdı ki, indi gecənin bu aləmində mən ora – baş xiyabana, şəhərin səhərə kimi açıq saxladığı o əczaxanaya doğru gəldim...

...Və baş xiyaban gecənin bu gec saatlarında həmişəki kimi yenə çıraqban idi, amma başqa vaxt gecə yarından sonra da burda dolaşan baxışları çağırışlı bədbəxt kölgələr indi bu şaxtalı gecədə yox olmuşdu və hər axşam burda sızıldayan, ağlayan divar dibləri də artıq susmuşdu və boşalmışdı.

Gündüzlər şəhərin digər məhəllələrində və örtülü bazarında sədəqə üçün uzanan əlləri boş qalan dilənçilərin bir çoxu axşamlar çox tez kimsəsizləşən digər küçələrdən bura, baş xiyabana doğru yönəldilər, ayaqyalın, başıaçıq uşaqlar, cındır çit çadralı qadınlar, çiyini mitil yorğanlı qocalar burda, divar diblərində düzülüb oturdular və bu divar dibləri, xüsusilə soyuq qış gecələri yüz ağızlı fəryadla şəhərin baş xiyabanındakı izdihamından mərhəmət diləyirdi.

İndi isə şaxtalı bir gecənin bu aləmində ki əl açmaq üçün şəhərin baş xiyabanında ins-cins qalmamışdı, şəhərin dilənçi

uşaqlarından kiçik bir oğlanın ilişib burda, baş xiyabanda qalması çox təəccüblü idi.

Və şəhərin sahibsiz, sərsəri, ac itlərindən böyük bir sürü o uşağı mühasirəyə almışdı.

Ayaq saxladım, uşaq sürü içində fırlanırdı, sağa dönürdü, sola dönürdü və əlindəki çörəkdən qopardığı tikələrdən sürüdəki ac itlərin hərəsinə bir pay düşməsinə cəhd edirdi.

İkinci bir çörəyi isə uşaq sol qolu altında bərk-bərk qoltuğuna sıxmışdı.

Düşünmək olardı ki, kimsəsiz bir uşaq çörəyə möhtac olduğu kimi bir parça qarşılıqlı şəfqətə də möhtacdır və yəqin, mehrini özü kimi hər yerdən qovulan, ac qalan, soyuqdan titrəyən bu sərsəri itlərə salmışdır.

Əczaxanaya çatmışdım, içəri girdim.

Gecə aptekçisi rəngimə baxan kimi əhvalımın nə yerdə olduğunu fəhm elədi, tanış idik, vaxtaşırı qocadan nevrəljin adlanan başağrısı dərmanı alırdım və üst köynəyimin döş cibində ehtiyat saxlayırdım.

Salamlaşdıq və qoca bu şəhər sakinlərinə xas olan xüsusi bir nəzakətlə iltifat göstərdi.

– Çay süzüm, – dedi, – elə burda bir pay nevrəljin atın.

– Təşəkkür eləyirəm, – dedim, – bir stəkan su.

Başımı geri qanırdım, ağ nevrəljin tozun dilimin üstünə səpdim, suyu başıma çəkdim.

– Əyləşin, – dedi qoca, – bugünkü Tehran ruznamələridir, axşam avtobus gətirdi, baxsanız, başınız bir az qarışsa, ağrı fəvvrən izal olub gedər.

Alçaq miz üstündə bir yığın Tehran qəzetləri vardı və ən üstdəki qəzetin birinci səhifəsində çəkilmiş karikaturada ağ bir qoyun göy çəmənlikdə ot qırırdı, amma sağında və solunda iki boz qurd şöngüyüb göz-gözə oturmuşdu, sağdakı gözünü soldakına ağartmışdı ki, dinc otur, həddini bil, soldakı da sağdakına meydan oxuyurdu ki, xam xəyala düşmə, boğazında qalar və

beləliklə, o qoyun çox xoşbəxt idi ki, keşiyində dayanmış iki qurd arasında öz qoyun səadətinə qovuşmuşdu...

Başımı qaldırdım gecə aptekçisinin üzünə baxdım, qocanın işıldayan gözlərində cinlər oynayırdı...

Nevraljin tez təsir eləmişdi, ağrının dişi sınımışdı və indi geri çəkilməmişdi, hardasa sonuncu bir nöqtəyə ilişib amanabənd qalmışdı.

Gecə aptekçisi ilə xudahafizləşib yenidən baş xiyabana çıxdım.

Xəfif, amma şaxtalı bir külək şəhərin digər qaranlıq küçələrində və dalanlarında özünü ora-bura çırpıb geri dönmüşdü və indi burda – baş xiyabanda itlərə çörək paylayan o uşağı qabağına salıb hara isə qovurdu. Uşaq ayaqyalın və başıaçıqdı, gah yorturdu, gah dayanıb arxasınca salıb apardığı itləri səsləyirdi və indi qoltuğundakı ikinci çörək də yox olmuşdu, sürüdəki itlərin sayı isə bir az da çoxalmışdı.

Yenə düşünmək olardı ki, bu səxavətlə ki uşaq bu gün diləndiyini bu ac itlərə paylamışdı, özünə heç bir şey saxlamamışdı, sabah sədəqə üçün açılan əli boş qalardısı (və belə günləri az olmurdu və az olmayacaqdı), onda bu it sürüsünə mehribanlılığı uşağa çox baha tamam ola bilərdi.

Və bu zaman uşaq birdən yox oldu.

İrəlidə, üçmərtəbəli binada bir ticarət şirkəti yerləşirdi və uşaq o binanın giriş yolundan içəri girib yox olmuşdu və bütün sürü də uşağın dalınca içəri cummuşdu.

Gəlib o binanın qarşısına çatmışdım ki, arxadan yortub gələn gecikmiş daha iki it də az qala ayaqlarıma dolaşaraq yanımdan sivişib özlərin dəhlizə salmışdılar.

Bu nə sırr idi?

Bir an tərəddüd elədim, sonra dəhlizə girdim. İçəri çox kiçik bir elektrik lampası ilə işıqlanmışdı və əvvəlcə dəhlizdə nə uşağı gördüm, nə it sürüsünü. Bəlkə, yuxarıya, ikinci mərtəbəyə qalmışdılar? Amma yuxarıda ikinci mərtəbənin koridor qapısı ge-

cələr bağlı olmalı idi və pilləkənin üst meydançasına bu it sürüsü sığışmazdı.

Birdən pilləkən qanadının arxasından gələn bir hənirti diqqətimi cəlb elədi, irəli getdim, pilləkən qanadının arxasına keçdim.

Sürünün bütün itləri burda idi, sıxılmışdılar bir-birinə, biçimsiz bir kütlə halında yerə döşənmişdilər və o uşaq da bu sürünün ortasında yumaq kimi bükülmüşdü, dizlərin qucaqlamışdı, böyrü üstə yığılıb yatmışdı.

Və sirr bundan ibarətmiş ki, bu şaxtalı qış gecələrində soyuqdan donmamaq və isti bir bucaq tapıb yatmaq üçün uşaq boğazından kəsərək gündüz diləndiyini bu sürüyə paylayırmış və əlbəttə ki, şəhər tezdən şəhər hələ oyanmamış yenə bu sürünü dalınca salıb baş xiyabandan uzaqlaşacaqdı...

Şəhər isə sabah yenə baş xiyabanı davranış və qeyli-qalı getdikcə müasirləşən bir izdihamla dolduracaqdı, ağır yerişli sakinlərini baş xiyabanda çevik yerişə təhrik edəcəkdi, dini təəssübkeşlik təzahürünə baş xiyabanda yol verməyəcəkdi, bir yandan baş xiyabandakı əyinləri qaradonlu, başları ağpapaqlı xaçpərəst rahiblər monastırından ucalan can səslərinə qulaq asacaqdı, bir yandan da ölkənin müqəddəs şəhərinə gedən mömin zəvvarlarını mərsiyə sədələri ilə o monastır yanındakı döngədən xarici markalı avtobuslarla yola salacaqdı və baş xiyabanda yerləşən bir çox kinoteatrların əlvan afişələrindəki çılpaq qadınlarla, hər iki əlindəki tapançadan atəş açan bədheybət quldurlarla və ağzından od püskürən əjdahalarla tamaşaçı çağıran Qərb filmlərini bütün günü və gecəni nümayiş etdirəcəkdi, musiqili, nəğməli restoranlarını, sarı bülüllü çayxanalarını müştərilərlə dolduracaqdı və bu şaxtalı gecədə sərsəri itlərlə qucaqlaşib yatan o kiçik övladına bir gün ağlamağı yalnız bundan ibarət olacaqdı ki, baş xiyabanda dilənən bəzi dilənçilər kimi o uşağa da əl açıb sədəqə aldığı vaxt fransızca «mersi» deyərək təşəkkür etməyi öyrədəcəkdi...

Təbriz, 1945

CAZİBƏLƏR

“Qəlpələr” dəftərindən

Həzin bir payız günü idi.

İstitutda dərsim qurtarmışdı. Yolumu dəniz qırağından salmışdım, sahil xiyabanındakı qoca söyüdlərin altından keçib İçərişəhərə doğru yönələndə Rəfiqəyə rast gəlmişdim...

Nə vaxt idi ki, onu görmədiyimi fikirləşdiyim anda o, ürəyimi oxuyurmuş kimi «bir il olar» – dedi Rəfiqə və diqqətlə üzümə baxdı.

– Bir il üstəgəl üç həftə – dedim.

Və elə bil Rəfiqəyə bir dəstə gül verdim.

Rəfiqənin gözləri işıqlandı, mənimsə gözlərim qarşısında o gün, Rəfiqəni son dəfə gördüyüm gün dumanı büründü.

Mən keçmiş xatirələrimlə və keçmiş xatirələrim də mənimlə həmişə əlbəyaxadır.

Dünən yuxusuz bir gecənin sonunda birdən-birə hardansa sıyrılan bir uzaq axşam gəlmişdi qapımı açmışdı və mən içəri girən o axşama baxıb həfizəmdən narazı qalmışdım ki, bu nədir mənə göstərirsən, yarısı duman içində, o biri yarısı da əyri-üyrü, yox, bu o axşam deyil, bəlkə, o axşamın cır-cındırır.

Həfizəm də mənə çəmkirmişdi ki, bəyənəmirsən, libas geyindir, siz hamınız beləsiniz, ömrün axşam sahilinə ayaq basdınız, gərək bütün xatirələrinizə cürbəcür don geyindirəsiniz.

Üzümü divara tərəf çevirmişdim ki, mənim dərzilik eləməyə vaxtım yoxdur və sən vaxt-bivaxt bu yetim-yesiri qabağına salıb mənim gecələrimə gətirmə.

Rəfiqənin kövrək səsinə eşitdim:

– Nə yaman fikrə dalmısınız, Fariz müəllim, sizə mane oldum.

– Yox, – dedim, – icazə verin, sizi ötürəm.

İzdihamlı küçəni kəsib keçdik, dikdirlə üzü yuxarı İçərişəhərə qalxdıq, sağ tərəfdən Qız qalasının başına dolandıq, fırlanıb sol tərəfinə gəldik.

Qara nəhəngin illərdən bəri bağlı olan çox kiçik qapısı demə açıqmış.

Və içəridə, kiçik stol arxasında oturmuş bir oğlan bilet satmış.

Rəfiqə başını qaldırıb, yuxarı baxdı:

– İstəyirsiniz, qalxaq ora, Fariz müəllim, oradan bir an şəhərə tamaşa eliyək, neçə ildi qıfıl asılmışdı bu qapıdan, nəhayət, bərpa işləri qurtardı.

Yuxarıda, qalanın yastı damının dəyirmi meydançasında, bizim tərəfdə üç oğlan dayanmışdı, biri günəbaxan tumu çırtlayırdı, ikinci siqaret sümürürdü, üçüncü gözlərini ordan aşağıya, bizim ayağımız altına zilləmişdi.

Biz də yeniyetmə çağlarımızda tez-tez dəstə ilə bura gəlirdik və o vaxt içərisi qaramat xarabazar olan bu qalanın gündüzün gü-norta vaxtı zil qaranlıqla dolu divariçi pillələri ilə yuxarı qalxardıq və orada, qala damının meydançasında birdən işığa çıxardıq, sonra ordan şəhərə baxardıq, dənizin uzaqlarına baxaraq dənizi çevrələyən dumanlı üfüqləri seyr edərdik...

Və hər dəfə orda, o vaxt şəhərin ən uca və göylərə ən yaxın nöqtəsi olan o zirvədə dünyanın gələcəyini fəth eləyərdik, sonra aşağı enərdik.

Rəfiqənin cingiltili səsini eşitdim:

– Bilet aldım, Fariz müəllim.

Rəqifə irəlidə, mən arxada başımızı əyib kiçik qapıdan içəri girdik.

Qədim və sirli qalanın qara istivanəsi içəridə Şərqin yeddi qat göyləri kimi bir-biri üzərində dairəvi mərtəbələr təşkil edən yeddi müstəvi ilə doğrana-doğrana göyə ucalırdı.

Zaman çayı burda ləngimişdi, lal axmışdı və hər yüzilliyi bu əzəmətli tənhalıq bir gün kimi başa vurmuşdu.

Yalnız canlılar üçün zaman tale idi, cansızlar saniyə ilə əbədiyyət arasında gizlənqaç oynaya bilərdi.

Qalın qala divarlarının içərişi ilə burulub yuxarı gedən və yan-yana iki adam sığmayan çox darısqal pillələrlə bir-birimizin ardınca yuxarı dırmaşırdıq.

Dördüncü qatda Rəfiqə dayandı, başını geri çevirdi və əzəli bir qadın qayğıkeşliyi ilə dedi:

– Birnəfəsə çıxmayaq, Fariz müəllim.

– Məndən nigaransınız?

– Eşitdim, keçən il Moskvada ürəyiniz...

– Olub belə bir əhvalat. «Ukrayna» mehmanxanasında, 19-cu mərtəbədə. Gecəyarıdan keçmişdi. Birinci dəfə vahiməlidir bu amansız ağrı, sonra vərdiş eləyirsən...

Yuxarıda qalanın dəyirmi və yastı damının meydançasında o üç nəfər oğlandan başqa heç kəs yoxdu.

Biz Rəfiqə ilə üzü dənizə sarı dayandıq.

Dinib danışmırdıq.

Hər dəfə rast gələndə gözlərimiz ilk dəqiqənin heyreti və sevinci ilə dolurdu, sonra rəya aləmindəki əhvalat başlanırdı, hərəkətlərimiz, sözlərimiz, baxışlarımız çidərlənirdi.

Rəfiqə ilə dənizə baxdıq, sağa döndük, indi şəhərin ən uca nöqtəsi olan televiziya qülləsinə və Bayıl təpələrinə baxdıq. Sola dönüb indi şəhərin ağappaq evləri ilə dolu olan keçmiş Qaraşəhər tərəfə baxdıq, şimala doğru dönüb uzaqlarda yeni salınmış birinci mikrorayon tərəflərə boylandıq və sonra ən axırda yaxından bir-birimizin üzünə baxdıq.

Rəfiqə bu saat varlığında gəzdirdiyi səadətdən çox uzun illər keçəndən sonra xəbər tutacaqdı, necə ki mən çox-çox illər bundan əvvəl həyatımın ən acı günlərindəki səadətdən yalnız indi xəbər tutmuşdum. Sonra Rəfiqə başını qaldırmışdı, noyabr göylərinə baxmışdı, mənə isə elə bil kim isə aşağıdan səsləmişdi

və mən qala üstündəki dəyirmi meydançanı çevrələyən alçaq daş bəndin üstündən əyilib yerə baxmışdım.

Bu vaxt əlində çəlik qala dibindən ötüb sahilə tərəf gedən bir qoca dayanmışdı. Sol əlini alnına qaldırıb, zəndlə yuxarıya, mənə tərəf baxmışdı, sonra başını aşağı salıb yola düzələndə, bilmədim qoca nədənsə narazı qalıb başını bulaya-bulaya gedirdi, yoxsa öz-özünə əsən başı artıq qocanın ixtiyarında deyildi.

Görünür, o kölgənin arxasınca çox baxmışdım və yanımda Rəfiqənin dəyişilmiş səsini eşitdim:

– Hara baxırsınız, Fariz müəllim. Heyif ki, göyə baxmadınız, göy bu saat bir dəqiqə tünd bənövşəyi rəngə boyanmışdı, sonra yenidən bomboz bozardı.

– Təəssüf ki, mən aşağı baxırdım.

– Nə vardı axı aşağıda, yerdən bura, otuz metr göyə ona görə qalxmışdı ki, sonra burdan otuz metr aşağıya, qalanın dibinə baxaq?

Güldüm və güldü.

– Bir qoca keçirdi aşağıdan, qala dibindən... Yaxın gələcəyimi tamaşa eləyirdim...

– Tək idi, yoxsa yanında qoca bir qarı da vardı – bir suyu Rəfiqəyə oxşar bir qarı?

– Sizi qarı kimi rəsm etmək üçün dahiyənə rəssam fantaziyası lazımdır.

– Amma bir məclisdə qoca bir riyaziyyatçı deyirdi ki, sizin zaman haqqında fərziyyənizin fantastik bir rəsm əsərinə oxşarı var.

– Daha doğrusu, elə bir binaya oxşarı var ki, o binanın üst mərtəbəsi var, amma alt mərtəbələri hələ yoxdur.

– Əsəd deyirdi ki, siz ömrünüzün ən gözəl illərini o alt mərtəbəni, nə bilim o qaranlıq zirzəmini tikməyə sərf eləmişiniz və indi...

– Və indi əgər axtarış gəmisi sonsuzluq dənizində batacaqsa, təsəllimiz yalnız bu olacaq ki, gəmisi uzaq axtarışlarda batanların biz nə birincisiyik, nə axıncısı... Hələ o vaxt politexnik institu-

tunda termodinamikanın ikinci qanununa həsr edilmiş o məşhur disputda bu fikir ilk dəfə mənə görsənmişdi və yox olmuşdu.

– O vaxt ki Rəfiqə adlanan bir qızcığaz hələ sizə hami deyirdi?

– O vaxt qoca professor Baharlı milyard-milyard illərdən sonra kainatın başına nələr gələcəyi barədə bir fərziyyə irəli sürmüşdü və o disputdakı on beş dəqiqəlik bir çıxışına qurban getmişdi.

– Əsəd deyirdi ki, siz o məşhur disputda qoca Baharlı müdafiə eləmisiniz.

– Tək mən yox... Amma milyard-milyard illər bundan sonrakı kainatın dərini çəkənlər o xəstə qocaya rəhm eləmədilər, institutdan qovulub getdi, Biləcəriyədəki bir məktəbdə uşaqlara onluq kəsrdən dərs deməyə...

...Hava qaralırdı və indi aşağı enərkən dik və qaranlıq pillələrdə mən irəli keçmişdim ki, Rəfiqə büdrəsə qarşısında istinadı olsun.

Və yenə həmişəki kimi o tənqidiçi hiss gəlib ürəyimdən asılmışdı. Nə dedisə, demək istədikləri deyildi və hər dəfə nə isə ən vacib bir söz deyilməmiş qalırdı, amma nə idi o deyilməmiş söz – heç vaxt quyruğunu ələ vermirdi...

* * *

Rəfiqə sürməyi plaşını çıxarıb yataq otağında ayna qarşısına keçdi. Saçlarını düzəldirdi, özünə baxırdı. Hələ gənc idi, yaraşlıq idi, gözlərində işıqlar qaynayırdı.

Əsəd artıq bir saatdı institutdan qayıtmışdı, səbirsizlik içərisində hələ süfrəsi açılmamış qonşu otaqda var-gəl eləyirdi. Sonra ayaq saxlayıb tutqun baxışlarla qapı arasından Rəfiqəni süzdü.

– Harda idin bu vaxtaca? Acından qırıldıq ki...

– Bu saat.

- Nə bu saat?
- Bu saat süfrəni açıram.
- Hardaydın axı?
- Qız qalasının başında.
- Açılıb? Təmir qurtarıb?
- Aha.
- Vaxt tapdın ora dırmaşmağa?
- Ona rast gəldim, əvvəlcə dolandıq qalanın başına, sonra bilet aldıq, qalxdıq yuxarı.
- Əsəd dayandı.
- Hansı ona?
- Famiyə... Uşaqlıqda ona Fami deyirdim – yəni Fariz əmi.
- Əsəd od tutdu, otaqda vurnuxdu.
- Bilirdim, – dedi, – bilirdim yenə başlanacaq. Deməli, başlandı? Yenə başladı? Çox da otuz yaşın var, çox da iki uşağın var. İyirmisi olsa da baş verəcək. Siz beləsiniz! Beləsiniz siz!
- Rəfiqə dönüb otaqda vurnuxan Əsədə baxdı.
- Yaxın gəl,– dedi, – saçlarını darayım. Nahardan sonra Rüksara xanım bizə qonaq gələcək. Saçların vız-vız.
- Əsəd yaxın getmədi. Rəfiqə əlində daraq Əsədə doğru gəldi.
- Əsədin saçlarını darayaraq zümzümə etməyə başladı:

*Noldu qənimə gətirmədin tab
Qorxutdu məgər səni bu girdab?*

- Əsəd başını qaçırdı:
- Anlamıram heç bir şey... Axı o vaxt da o vardı.
 - Elədir, səndən qabaq da o vardı.
 - Bəs onda nə var axı?
 - Heç özüm də bilmirəm.
 - Sonra nə oldu?
 - Heç nə... Nə qədər ki, göyə baxırdıq, bir o vardı, bir mən.
- Sonra yerə baxdıq, ayrıldıq.

– Yer mənəm, göy o?
– O göy həmişə bir az mənə aşiq idi, amma Xumarı sevdi. Mən də həmişə bir az o göyə aşıqdim, amma səni sevdim...

Qapının zəngi çalındı, balaca Afətin məktəbdən qayıdan vaxtı idi.

Əsəd susdu, pəncərə qarşısına keçdi, oradan şəhərə baxdı.

* * *

Sevinc bu gecə Moskvadan zəng eləməlidir. Ayda iki dəfə müəyyən elədiyimiz tarixlərdə konservatoriyada oxuyan Sevincin cingiltili səsini eşitməsəm, ürəyimdə baş qaldıran nigarançılıq hissini yuxularım körükləyib fantastik vahimələrə çevirir.

Telefon zənginin intizarı ilə yoruldum. Divanın üstündə uzandım. Nə vaxt məni huş apardığı yadımda deyil. Birdən oyandım.

Səsi kəsilmiş şəhər gecəsinin ən dərin, ən qaranlıq nöqtəsindən bir xoruz banlayırdı. Səsi dördmərtəbə binanın alt qatından, qaranlıq zirzəmidən, dərin quyudan qopur, boğula-boğula şəhər üzərində ucalırdı. Bir an mənə elə gəldi ki, bu səs daha uzaqlardan, uşaqlıq illərinin sirli gecələrindən, bəlkə, daha uzaqlardan, daş dövrünün zülmət gecələrindən mənə çatdı.

Hər dəfə yuxusuz gecələrimdə bu tənha xoruz banında, mən elə bil zaman adlanan sfinks ilə üz-üzə və diz-dizə əyləşirəm.

Gecə saat üçün yarısı idi. Sevinc hələ də zəng eləməmişdi. Gözləyəcəyəm. Ümidimi üzməmişəm.

Qalxıb balkona çıxdım. Həsir kreslodə oturdum. Siqaret oddadım. Gecə keçdiyindən ulduz bürcləri artıq yerlərindən oynamışdı. İns-cins görünməyən küçələrdə meyvəsi dərilmiş ağacların yorğun boşluğu vardı.

Balkonun qarşısını tutmuş Əli-Bayramlı qovaqlarının sıx yarpaqları içərisinə aşağıdan, küçə fanarından vuran işıq üç ağacın saxlı-budaqlı çətirini zümrüd şəfəqlərə boyamışdı. Vaxt vardı bu

qovaqlar aşağıda, binanın daş divarına qısılmış üç nazik və titrək çubuq idi. Binanın altında, indi tənha xoruzun banladığı zirzəmi-də yaşayan Əlif kişi onları Əli-Bayramlıdan gətirmişdi, burada, darvaza tağının solunda səki qırağında əkməmişdi. Üç oğlu müharibədən qayıtmamış Əlif kişi qol-budağı çapılmış quru ağac gövdəsi kimi tək qaldığı zaman bu qovaqları əkdə. O kişinin yadigarıdır bu ağaclar.

Əkmək çətin deyildi, bəsləmək, qorumaq, böyütmək hünər istəyirdi – Əlif kişi öhdəsindən gəlirdi. Yaxında, bizim küçədəki orta məktəbdə hər iki növbənin dərsləri qurtaranda, oğlan uşaqları pətkədən beçə verən arılar kimi küçəyə fısqırırdılar. Bu zaman Əlif kişi həmişə öz mövqeyində keşikdə dayanırdı. Qarşıdakı böyük qarajdan arxası küçəyə sarı çıxan yük maşınları və avtobuslar dəfələrlə bu çubuqlara qəsd eləmişdilər. Və hər dəfə Əlif kişinin fəryadı qəzanın qarşısını almışdı.

Üç nazik çubuqsa üç balaca bacı kimi kövrək və zərif idi. Məktəbdən qoşun-qoşun oğlan uşaqları çıxanda səksənirdilər, yanlarından ötən avtobusların küləyindən titrəyirdilər, qarajdan çıxan yük maşınlarının motor qazından boğulurdular.

Əlif kişi yorulmaq bilmirdi, yay axşamları tərlə alını silə-silə su daşıyıb çubuqların tərəpaqlarına sərinlik çilərdi. Məftildən tor hörüb çubuqların hər üçü üçün «zirehli libas» hazırlamışdı. Çubuqlar getdikcə köklərini daha dərinə verdilər, hansı həsrət və yangıylasa çox tez boy atdılar – birinci mərtəbəyə çatdılar. İllər keçdi, nəhayət, dördüncü mərtəbədən yuxarı qalxdılar, elə bil doğma Kür sahillərini görmək üçün yastı damlar üstündən uzaq üfüqlərə baxıb boylandılar.

Rəfiqə isə kiçik və sevimli bir varlıq idi. Bu qovaqlardan daha əvvəl burada, bir mərtəbə aşağıda sağdakı balkonda gözüm qarşısında böyüdü. Mən institutda birinci kurs tələbəsi idim. Kənddən şəhərə gəlmişdim. Hərbi xidmətdə olan, tez-tez şəhərdən-şəhərə dəyişilən böyük qardaşımın iki gözdən ibarət mənzilində tək olurdum.

Hardansa gəlib darvaza tağı altında özünə məskən salmış və bütün həyatın qayğısı ilə böyüyən Patron adlı bir küçük də vardı. Hərdənbir mən balkondan dərisinə sığmayan küçüyə yağ-əppək atanda, körpə Rəfiqə də balaca əlini aşağıdan dəmir barmaqlıq arasından çıxarıb yuxarıya doğru uzadırdı ki: mənə də!

Tələbə təqaüdü ilə dolanırdım və boğazımdan kəsib ucuz konfet alırdım. Yüz qram, iki yüz qram. Və hər dəfə balaca Rəfiqə mənə əl açanda, o konfetlərdən bir-bir aşağı atardım, o da cücə kimi bir-bir dənələri, sonra toppuş əllərini, ağzını, burnunu elə bulaşdırardı ki... Bir dəfə anası balkona çıxıb Rəfiqənin məndən konfet diləndiyini görəndə dəli oldu, abırımı ətəyimə bükdü ki, uşağın rejimini pozmuşam, iştahını korlamışam, konfet istəyir, evdə vaza şokolad ilə doludur. Arvad getdi içəridən dolu vazanı gətirdi, amma Rəfiqə vazanı geri itələdi, qiyamət qopartdı ki, vazadan istəmirəm, Fəmidən istəyirəm. Çığır-bağıra balkonun altına yığılanlar oldu, ana qızardı-bozardı, nəhayət, qaçıb içəri girdi.

Rəfiqə yeddi yaşında məktəb qapısını açdığı il, ailəsi ilə bərabər bizim binadan köçüb təzə mənzilə getdilər. Sonralar bir-iki dəfə Rəfiqənin atası məni təzə mənzillərinə qonaq çağırırdı. Bununla da ünsiyyət və dostluq illəri qurtardı.

Yenidən Rəfiqəyə rast gələndə o, artıq institutda birinci kurs tələbəsi idi. Mən isə həmin institutda riyaziyyat kafedrasında işləyirdim. Auditoriyaya daxil olan kimi Rəfiqəni tanı-mışdım...

* * *

Rəfiqə qaranlıqda çarpayısından səsləndi:

– Yatdın, Əsəd?

Divan üstündə uzanmış Əsəd:

– Yox, – dedi, – qulaq asıram.

...Məclisdə hamı Xumardan xahiş eləyirdi ki, oxusun, amma Xumar oxumurdu, yalnız gülümsəyirdi. Ürəyi xəstə o

qadının üzündə elə cazibəli bir ifadə vardı ki, belələrinə ilk dəfə rast gələndə, heyrət edirsən ki, bu vaxta qədər ona oxşar bir simanı heç vaxt, heç yerdə görməmişən. Xumar əmisi Aşurun yanında oturmuşdu. Aşur o vaxt məşhur bir adamın, şəhər prokurorunun sürücüsü idi. Amma hər gün sükan arxasında oturmurdu. Prokuror yalnız uzaq səfərə çıxanda həyatını, təhlükəsizliyini bu adama tapşıırırdı. Məclisdə hamı bu adamdan çəkinirdi. Kişilər içirdilər, Aşur içmirdi, stəkana qatıq töküb üstünə «Barjomi» calayırdı, hər dəfə sağlıqlara ayran dolu stəkanını qaldırırdı.

İstitutumuzun gənc müəllimi Fariz onun sağ tərəfində oturmuşdu. Danışmırdı, fikirli idi. Elə bil yuxusuz bir gecənin mötərizəsi içərisinə alınmış bir-birinə zidd düşüncələrdən üzünə kölgələr həkk olunmuşdu. Kim isə dedi ki, Fariz müəllim, siz də Xumar xanımdan xahiş eləyin oxusun. Mənə elə gəldi ki, Fariz müəllim səksənən kimi oldu. Döndü Xumara baxdı: «Mən heç vaxt sizin mahnı oxuduğunuzu eşitməmişəm, – dedi, – hamıdan artıq mən xahiş edirəm».

Və o dəqiqə Xumarın dodaqlarından təbəssüm silindi. Başını aşağı saldı. Sonra birdən başını qaldırdı, üzünü Farizə tutaraq oxudu. «Qarabağ şikəstəsi» oxudu. Çılğın bir qüssə vardı Xumarın səsinə. Bu mahnı deyildi, ehtiraslı bir fəryad idi. Üzünü Farizə tutaraq – apar deyirdi, – xanım aparmırsan, kəniz apar, – deyirdi, – minnətli canımı minnətdən qurtar, – deyirdi...

Məclisdə hamı bilirdi ki, Xumar bir ildir əri evinə qayıtmır, əmisi Aşurun yanında olur. Bütün məclis gərgin bir sükut içində idi. Xumarın baldızının üzü qara bulud kimi tutulmuşdu. Baldızın əri dodaqlarını kip qapamışdı, amma burnu altından fişqıran çal bıqları titrəyirdi: hamının gözü Aşura zilləndi. Aşur isə birdən başını qaldırmadan milçək qovurmuş kimi, sağ əlini tərsinə yana çırpdı. Xumar ağzına dəyən kəsik zərbədən içini çəkdi və susdu. Dodaqlarında qan göründü. Bu zaman məclisdə hələ özünə gəlməmiş Fariz sağ əli ilə Aşurun yaxasını qamarlayıb özünə doğru

elə çəkdi ki, çənələri bir-birinə dəyib şaqqıldadı. Qadınlar bir ağızdan çığırdılar. Kişilər ley kimi Farizin üstünü aldılar. Aşur ayağa qalxdı, gedəndə dönüb bir dəfə Farizə baxdı, dodaqları əyri bir təbəssümlə sıyrıldı, sarı dişləri göründü.

Məclis dağıldı. Heç kəs nə Xumara, nə Farizə xudahafiz demədi. Ev sahibləri Aşurun dalınca küçəyə yüyürdülər. Otaqda ayaq üstə mən, Fariz, bir də Xumar dayanmışdıq.

Fariz yaxın gəldi, Xumara dedi:

– Sizi gözləyirəm, – sonra mənə tərəf döndü. Bərabər gedərik, Rəfiqə. Əvvəlcə sizi ötürərik.

– Yox, – deyə, yüyürüb otaqdan çıxdım. Elə bil Xumar o gecə Fariz müəllimə dedi ki, budur, nəhayət, mən gəldim. Bu gün kimə aşiqsən, dünən kimə aşiqdin, sabah kimə aşiq olacaqsan, bunun əhəmiyyəti yoxdur. Artıq mən gəlmişəm!..

Rəfiqə susdu. Əsəddən səs çıxmadı. Handan-hana Rəfiqə dedi:

– Toyumuz yadındadır, Əsəd?

Əsəd məzəmmətli bir səslə cavab verdi:

– Soruşursan da?

– Bu ay işığı qoymayacaq bizi yatmağa. Yaxşı bir musiqi mənə.

Əsəd qaranlıqda əlini uzadıb dolabça üstündəki tranzistoru götürüb divan üstündə bardaş qurub oturdu və müxtəlif dillərdə ağız-ağıza vermiş radiostansiyaları içərisində Rəfiqəyə xoş gələ biləcək mahnı və musiqi axtarmağa başladı.

– Söndür, – dedi Rəfiqə sinəsində qıvrılan bir gülüşlə, – heyif ki, qaranlıqdır, üzümü görmürsən.

– Nə var ki?

– Key... cin yağır gözümdən.

Əsəd yerində ləngər vurdu, elə bil quyu təndirin üstünə qalxdı və təndirin dəmi üzünü qarşdı.

* * *

Gecə üzülüb sapdan apsılmışdı. Hələ də gözləyirdim. Sevincdən bir xəbər yoxdu. Mənə elə gəlir ki, əgər Sevinc doğma qızım olsaydı, mən onun bu qədər əsiri olmazdım.

...O gün institutdan evə gec gəlmişdim. Xumar qapını açarkən, qucağında körpə Sevinclə məni qarşıladı. Uşağa baxıb gözlərimi döydüm. Xumar dedi:

– Razısan, bu möcüzə qızımız olsun?

Cavab verməmişdən əvvəl həmişəki kimi Xumarı qollarım arasına almaq istəyirdim ki, möcüzə çırpındı, əlini uzadıb dırnağı ilə gözümün altına qırmızı bir cızıq çəkdi – çox göynərtili imzası vardı, diksinib başımı geri çəkdim:

– Razıyam, – dedim, – amma bundan sonra evdə həmişə bir şüşə yod saxla.

Xumar güldü, körpəni bağrına basdı. Qızcıqazı südəmə körpələr evindən gətirmişdi, bütün rəsmiyyətləri yerinə yetirmişdi. Balaca Sevinc uzun müddət mənə acıqlı-acıqlı baxırdı. Hər dəfə mən Xumara yaxın gedəndə bərk-bərk anasının boyunu qucurdu, sonra geri dönüb, sümüyünə qəsd edilmiş bir kiçük kimi təhdid dolu mırıltılarla məni qarşılayırdı. Ta o zamana qədər ki, nəhayət, Pirşağı bağlarında bir şanapipik bizi barışdırdı. Meynələr arasına qonmuş quşu Sevincə göstərdim. İlk dəfə bu cür bər-bəzəkli quş görən qızcıqazın heyətdən ağzı açıq qaldı. Şanapipik bizə yanakı baxdı, yelpazə pipiyini iki dəfə açıb yığdı. Sevinc gülümsədi. Gözləri işıqla dolub daşdı. Sonra dönüb quşa baxdığı kimi mənə baxdı. Baxdı və gülümsədi. Bu gülümsəyiş nə məni, nə dünyanı bəxtiyar etmək üçün kifayət deyildi, lakin bunsuz nə mən, nə bu dünya bəxtiyar ola bilməzdik.

...Xumar – xatirə deyil. Özü ilə gətirdiyi dünyanı özü ilə aparən səadət deyil. Xatirələrlə vidalaşmaq olar. Səadətsiz yaşamaq sənətinə yiyələnmək mümkündür. Xumar mənim üçün həyatın

canlı, həyəcanlı sirri idi. İndi də Xumar həyat kimi həm gözlənilən, həm gözlənilməyən idi. İndi də. Xumarla keçən iki ilimiz nə verdisə bizə, bütün şiddəti, bütün kəskinliyi ilə verdi. Yavan quru tikə kimi, boğazımızda tıxanan günlərimiz vardı.

Və səxavəti ilə bizi sərməst edən əlvan zövq süfrəsi açdığımız saatlar vardı...

...Elə bil dünən burda, balkonda oturmuşduq. Gecənin bir aləmində ki bütün şəhər yatmışdı. Hər ikimizin canına hopmuş layla çalarlı, dadlı bir yorğunluq vardı.

Xumar əlini aşağı uzatdı:

– Neçə ildən sonra, – dedi, – o çubuqlar boy atıb bu balkona kölgə salacaq?

Dərhal diqqət kəsildim, dinmədim. İçərimdə nə isə bir etiraz nöqtəsi, Xumarın məni hansı mətləbə doğru çəkdiyinə müqavimət göstərən bir nöqtə döyünməyə başladı.

Sonra Xumar başını qaldırıb göyə baxdı. Parça buludlar arasında uzaq, xırdaca bir ulduz tapdı. Sədri düyüsü boyda. Oxşadı o ulduzu, körpə Sevinci oxşayan kimi.

– Uçmaq istədinmi gələcəklə bərabər o ulduza doğru? – dedi.

Hiss etdim ki, Xumar dövrə vurub başqa cinahdan hücum hazırlaşır. Sonsuz şəfqət hissi ilə ibtidai bir qəzəb hissi içərimdə üz-üzə gəldi.

– Səninlə bərabər, – dedim.

– Mənsiz necə? – dedi, – özün bilirsən ki, mən...

Qoymadım sözünü qurtarsın:

– Sənsiz ora uçsam, o ağ ulduz əlinə süpürgə alıb məni qapısından geri qovar.

Xumar gülümsədi, əlini uzadıb çənəmi oxşadı:

– Yalnız mən?

– Yalnız sən.

– Elə isə ciddi danışaq, – dedi. Söz ver ki, məndən sonra burdan çıxıb gedəcəksən... uzağa... o adamın, prokurorun hökmü çatmayan bir yerə...

Bayaq içərimdə döyünən qara nöqtə birdən-birə qabarıb, şişib, sinəmi sökdü. Qulağıma çatmışdı ki, Xumar məndən gizli o prokurorun yanına gedib, onun ayaqlarına düşüb, yalvarıb, ürəyinin xəstəliyindən söz açıb, prokuroru rəhmə gətirmək istəyib ki, «Özünüz bilirsiniz ki, mən gedəriyəm. Bir ilə belə gümanım gəlmir».

Prokurorun mənim əleyhimə başladığı «işin», getdikcə qatı boyalar alan «işin» ilk şeytani düynü mənim institutdakı bir çıxışım olmuşdu, – termodinamikanın məşhur ikinci qanununa həsr edilmiş disputdakı bir çıxışım.

Hələ də bağışlaya bilmirəm Xumara, o mənhus adamın ayağına düşməsin...

O gecə də bağışlamadım:

– Mən səninlə fəxr edirdim, – dedim. İndi məcburam sənə yalnız təşəkkür edəm – təşəkkür edəm ki, qoltuğuna, yubkana sığındığım üçün hələ sağ-salamatam.

Xumar dik atılıb ayağa qalxdı, sonra yenidən stulun üstündə əyləşdi.

– Bilirəm, – dedi. Nə üçün mənə qarşı bu qədər zalımsan. Hər dəfə ürəyimin ağrısı tutanda, dodaqlarım göyərəndə görmüşəm sənin gözlərini. Keçirdiyin o dəhşətin hayıfını çıxırsan məndən. Amma mən qadınam. Bir yaş da səndən böyüyəm. Sən mənim bildiyimi heç vaxt bilməyəcəksən. Sən elmin var, dörd ölçülü zaman-məkan haqqında düşünürsən, fikirlərin var ki, mənim üçün cəbr məsələsidir. Amma yenə də mən biləni sən heç vaxt bilməyəcəksən. Mən qadınam. Qadının verdiyi qurbanlar olmasaydı, yer üzü indi səhra idi, biyaban idi. Yırtıcılığın, canavarlığın təntənəsinə biz yol verməmişik. Amma həmişə dikinə vurulan zərbə ilə yamanlığın, şər qüvvələrin öhdəsindən gəlmək olmur. Əgər göz yaşına, yalvarışa, nəhayət, hiyləyə əl atırıqsa, hamısı həyat naminədir, həyatı, yaxşını saxlamaq naminədir...

Davam gətirməmişdim.

– İfritəliyiniz nə naminədir? – demişdim.

Xumar çığırmişdi:

– Min ildir boğursan məni, ta pədənşahilikdən bəri, sonra gözüm hədəqdən çıxanda, bədheybət bir ifritəyə dönəndə qorxub kiçük kimi zingildəyirsən.

Sinəsinə qapanıb boğulmuşdum:

– Sən ölməyəcəksən!

* * *

...İçəridə telefonun sürəkli zəngi davam edirdi. Bu zaman onun şüuru dalğalar içindəki boş bir qayıq kimi çalxalanırdı. Oyanmaq istəyirdi, oyana bilmirdi. Yuxu ilə oyanıqlıq sərhədində sərsəm bir an idi. Bu zamansız nöqtədə o həm vardı, həm yoxdu. Sonra özünü Qız qalası başında Rəfiqənin ilə yanaşı gördü. Rəfiqənin yaxınlığı yaz küləyi kimi idi, işıqlı, axarlı bir sevincə ürəyini oxşayırdı. Döndü Rəfiqəyə nə isə demək istədi. Gördü nə Rəfiqə var, nə Qız qalası. İndi o, elə bil aşırımında dayanmışdı, burda zaman dalğa kimi kükrəmişdi və bir anlığa donmuşdu.

Və burundan o narın qumlu, zəfəran rəngli bir sahil görmüşdü. Xumar orda balağını dizindən yuxarı çırmayıb dənizdə, su içində dayanmışdı. Gözləri Xumarın çılpaq ayaqlarına sataşarkən, ürəyi döyünmüşdü, hardasa yaxında işləyən buxar çəkicinin batqın guppultularından torpaq ayağı altında ritmik diksintilərlə qalxıb-enirdi. Xumar da kəsik-kəsik gülürdü, çılpaq, körpə Sevinci dəniz suyunda axara çəkirdi. Dəniz üföqlərə qədər Sevincin çıxırtiları ilə dolu idi. Qızcığaz hər dəfə nəfəsini dərib çıxıranda, bu nəşəli fəryaddan su üzündə süzən qağayılar diksiniib bir an sağ qanadları üstünə əynəm alırdı. Baxmağa iqtidarı qalmadı. Dönüb sağa boylandı. Bu tərəfdə boz bir sahil uzanıb böyük bir qaranlığa dirənirdi. Orda, qaranlıq içində közərən ocaq başında üç kölgə oturmuşdu. Birdən ayaqlarının cidarı açıldı. O saat addımladı. Nədənsə zəfərana bənzər sahildən, kəsik-kəsik gülən Xumardan, çıxıran Sevincdən üz çevirmişdi. Uzaqda

bozaran yovşanlı, qındırğalı soyuq bir sahilə doğru gedirdi. Yaxınlaşdı, ocaq başında üç qoca gördü. Biri mürɡü döyürdü, tez-tez başı sinəsinə düşürdü. Biri geniş açılmış gözlərini ocağa zilləyib, elə bil ötən saniyələrin ətəyindən tutub yalvarırdı ki, heç olmasa bircəciyi bircə anlığa dayansın. Biri də kəhildəyərək, bir baş soğanla dizi üstündəki paslı bir gordanı sürtüb ağardırırdı. Heyrət elədi. Bu, Əlif kişi idi. Paslı gordanı da tanıdı. Əlif kişinin zirzəmisində görmüşdü. Dədə-baba yadigarı, artıq paslı və əyri tiyəsi kəsərsiz bir dəmir parçası idi.

– Burda da dincəlmək bilmirsən, Əlif kişi... Bu axşam sahilində də dinc oturmursan?

Əlif kişi bıqları altında qımışdı:

– Ömrün axırı var, – dedi, – işin axırı yoxdur. Bekarçılıq-dansa, culfaçılıq!

...İçəridə telefon təzəcə susmuşdu ki, oyandı. Artıq dünən qurtarmışdı. Bu gün başlanırdı. Başlanan bu gün parabolik qanadlı bir körpü kimi qabarıb qalxacaq, o biri ucu ilə sabahın sahilinə enəcəkdi və necə ki dünən, necə ki bu gün, eləcə də sabah bu dünya sənin qarşında, sən bu dünyanın qarşısında heyrət içində üz-üzə dayanacaqsınız – bir-birindən sirli iki möcüzə kimi...

Bakı, 1966

MÜNDƏRİCAT

Bakı gecələri	5
Əfsanəli dağlar	55
Ayrıldılar	82
Buz heykəl.....	111
Ananın ölümü	115
Ay işığında	120
Karvan dayandı	133
Qızıl qönçələr.....	153
Baş Xiyabanda	163
Cazibələr	168

Ənvər Qəffar oğlu Məmmədخانlı

SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ

Bakı, «Təhsil», 2013.

Nəşriyyat redaktoru ***Azər Abbas***

Bədii və texniki redaktoru ***Abdulla Ələkbərov***

Kompyuter tərtibatçıları ***Səbinə Məmmədova, Aqil Əmrahov***

Korrektoru ***Ülkər Rəhimova***

Çapa imzalanmışdır 11.04.2013. Kağız formatı 60x90¹/₁₆.

Ofset çapı. Fiziki çap vərəqi 11,5.

Sifariş 11. Tiraj 500.

«Təhsil Nəşriyyat-Poliqrafiya» müəssisəsinin
mətbəəsində çap olunmuşdur.

Bakı, AZ 1052, Fətəli xan Xoyski küç., 121^A

Tel.: (+994 12) 567-81-28/29; Faks: (+994 12) 567-82-68

E-mail: info@tahsilnp.com